

palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 92/4.

XXVI. évfolyam

július–augusztus

Zalán Tibor Approximációk (vers)

Faludi Ádám Fegyvertelen séták egy álmos kisvárosban (kisregény)

Praznovszky Mihály Mikszáth Kálmán esete "a tanügyi bácsikkal"
(tanulmány)

Torma András Fekete folt Mikszáth realizmusán (tanulmány)

Mikszáth-berviárium (részletek) Összeállította: *Praznovszky Mihály*

VALÓSÁGUNK

Fekete Gyula Kié a hatalom két évvel a választások után? (tanulmány)

Pataki Kálmán – *Tódor János* Katonahalál békében (szociológiai interjúk)

KÖVEK ÉS PILLANGÓK

Tóth Sándor Tari látomás

MÉRLEGEN

Tarján Tamás Szemmagasságban VI. (kritika)

SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM

Huszár Sándor Naplólapok (Romániából)

Cseke Péter Korfordulós Új esztendő (Romániából)

A Nógrád Megyei Közgyűlés
folyóirata.

FŐSZERKESZTŐ:
Pál József

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Zsibói Béla

FELELŐS KIADÓ:
Dr. Németh János igazgató

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján,
Rákóczi út. 192 sz.
Telefon: (32) 14-386 10-022
Levélcím:
3101 Salgótarján, 1. Pf.: 270

Kiadja a Mikszáth Kiadó

Készült
az UNIPRINT NyomdaKft.
salgótarjáni
nyomdaüzemében

A tipográfia és a szedés
Kalocsai Péter laptervének
felhasználásával
Girasek Károly
munkája

Szerkesztőségi fogadóórák:
csütörtökön 11-16.30 óráig.
Számlasszám 750-011033.

palócföld
KÖZLETTI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

E SZÁMUNK SZERZŐI

Cseke Péter közíró (Kolozsvár, Románia),
Faludi Ádám író, költő (Tatabánya), *Fekete Gyula*
országgyűlési képviselő (Budapest), *Huszár Sándor*
író (Szeged), *Pataki Kálmán* újságíró
(Budapest), *Praznovszky Mihály* muzeológus
(Nemesvámos), *Tarján Tamás* irodalomtörténész
(Budapest), *Tódor János* újságíró (Budapest),
Torma András tanár (Pécs), *Tóth Sándor* országgyűlési
képviselő (Budapest), *Zalán Tibor* költő
(Budapest).

*

E számunk borítóján **id. Szabó István** szobrai-
nak reprodukciói láthatók. – *Lapzártakor kaptuk
a művész elhunytának szomorú híreit.*

A szám illusztrációs anyagát a salgótarjáni
XXI. Szabadtéri szoborkiállítás anyagából válo-
gattuk. (Fotó: *P. Tóth László, Gyurián Tibor*)

Terjeszti a Magyar Posta Vállalat. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalban,
a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII.,
Lehel u. 10/A - 1900 – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással
a HELIR Postabank Rt. 219-9863 021-02799 pénzforgalmi jelzőszámra.

Egyes szám ára 30 Ft., előfizetési díj félévre 90 Ft., egy évre 180 Ft. Megjelenik kéthavonta.
Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. ISSN. 0555-8867. Index 25 925

Zalán Tibor

APPROXIMÁCIÓK

*Hamarosan
félrelökött, lekörözött,
korán vagy későn meghalt alak leszel,
kit úgy emlegetnek, mint egy énekesnőt,
kinek a szopránja megkopott.*

G. Benn

1.
Emléked árnyéka leng a délutánban.

2.
A szél vállához vert egy
levelet. Felkiáltott. Honnan
ennyi súly, ekkora nehézség
egy levélben, hogy fájdalmat
okozzon, ősz tájban így, mikor
kifáradt lélekkel ácsorognak a
tornyok a megsűrűsödött levegőben,
honnan, honnan?

Talán rátaposott, hallotta,
ahogy reccsen talpa alatt valami,
akár a gerinc, akár a hétégy
lerágott dinnye, akár a fejszébe
csapódó koponya.

Kérdéseket válaszolt meg, mikor
nem értette a dolgok
grammatikáját, botorkált
jelentések és következmények
homályos szegletein. Írni kell...
s inni – nyögdecsele,
mielőtt végleg hátat fordított
volna a nagyképű és végső soron

szomorú
esztétikáknak... legalább
egy közhely

3.

Mintha őt látta volna -
fekete kabátban a vörösseszőke
az aluljáró iszapjában,
előtte mintás zoknik a tarka
délelőttben,
turkál, hosszú ujjai
kényesen hajtogatják az olcsó
vackokat, ujjai, melyek egykoron...
Mocskos város, ócska évszakok.
Villamos, szitáló emlékek
a képen. Korom

4.

Valamikor hagyományai
voltak. Hajáért nyúlt, s nem
húzódott el tőle. Vékony, alig
több, mint a csontjaira
rétegződött gyönyör.
Szájában laknak, alig mozduló
szájában a hangszerek.
Kuporog a melegében, eszébe
sem jut, hogy integessen a
századoknak. Férfi, lehet
hát szerény. Nézi őket, ismétlődő
egzisztenciális pillanatok -
egyszerre látja őket mind.
A nőket. Majd megint emez,
a vékony, ahogy takarót húz
részeg teste fölé. Riadt gyerek,
ki teli étellel játszik. Romok,
párolgó csődök, tükrök
s a tükrökben, ahogy távolodik, el
mindenfelé

5.

Menekül, így érik utol
a tények. Az élet apróságai.
A szarba mártott délutáni
kekszek. Az árnyékán tűnődik.
Lehet, hogy az fontosabb. Nem
válthat át egyes szám
első személyre, zavarba ejtő,
hogyminden csak mintha. És
ennél is pontatlanabb. A mintha
minthája.

A mintha mintája.

Ebben a játékban valamire
ráértett, ami pontosíthatta
volna azt. Rovararcú kis antihímek
lihegték szét körülötte a delet.
Kurvák, akik még csak nem is
élvezik. S a Nap, ahogy a
legtetején az égnek. Hasába húzza
fel térdeit, ez már
a magány iszonyatos gravitációja

6.

A ragacsos délelőttben
üzekedő szarvasbogarak.
Néhány telefon, mely
meggyőzi, a világ nem
romlott, csak gyáva.
S a lány, s a lány megadás
fragmentumai. Hanyatt
hever, a plafon megnyílik és
összezárul. Közben csak
ő cserélt helyet

7.

A megalázottak
tekintetében lakik ennyi
fényes bogár! Forgolódnak,

mindegyik mozdulatuk meztelen.
Szégyenlős és szemérmetlen tehát.
Akarom hogy etessenek!
Táncolnak, előre tartott
tenyerükbe pénz hull, sokáig
visszhangzik a csörrenés.
Visszhangzanak a csörrenések.
A hullás visszhangjai

8.
Közelébb vackolódott.
A hajnal, akár a megőszült
és fölengedett csokoládé-máz, az
ablakon csorgott lefelé. Ez a lassú
visszavonulás sem zavarta most.
Nézte, visszafojtva a lélegzetét
(túlnyert kamasz tapad az ismerős
üvegre így), ahogy
álmában fölhúzza az egyik lábát,
meztelen combja kiszolgáltatottá
teszi, és a szarvasbogarak, és
védtelenül előbukkanó szemérme,
nézte, aki elébe nyílt pár órával
előbb és teljesen lefoglalták
a nézés régóta nem ízlelt
zavartalan részletei és az
arcába szuszogó alvó arc,
közvetlen közletről a
lélegző pórusok, a szája
sarkában a nyál apró, szárazfehér
foltja, az övé is lehetne, ahogy
(hogyan) csókolta éjjel -
egyszerre egyszerű lett minden
és vidám és megértett mindent
végül.
Benne akart lenni megint, a
lelkébe beleszeretkezni
magát. Oda, a szarvasbogarak közé

9.

A kérdés,
akármerről közelítse is,
megválaszolhatatlan. Azért
forgolódott még, neveket és
különféle jelentéseket illesztett
hozzá, ám a részletek sem
válaszoltak. Ámulás történt itt,
gondolta komoran, s előpergette
a lehetséges összeesküvők
a névsorát.

A konzekvencia levonásához – mily'
magyar (mélymagyar?) szokásrendek!
egy üveg pálinkát is el-
használt fel. De nem, ha a dolog
részleteiben sem,
akkor nem ennyire... Mintha a
grammatika fellazulása enyhe
büntudattal és nagyon sok levegővel
járna. A penge lassan hatolt előre
a húsban. De lehet, csak a felületeket
vágta. A jajgatás mindenesetre
valóságosnak hatott

10.

A háborúról ír,
előtte kávé, vörösbor mellette,
s hallja a puskaropogást. Gubanc,
ahogy könnyedén ajánlja fel az életét,
oldalt magyaráz, ott ülhet
valaki, az is lehet, ott ült,
amikor még nem voltak készen
a válaszok. Az élet válaszai
kövekeztek el. Nem a halálhoz,
az aknákhöz viszonyul a halandó
és ez nehéz. A bátorság nem más,
mint a naivitás tényérése.

Üvegszilánkok – levelek a fájdalom
ágain

11.

Ahogy a folyó lassan,
a Duna, lefelé hordja az
iszapot, ágakat, ahogy a
hidak alatt megsűrűsödik a homály.
Ballag a víz fölött, kifáradt
teste előredől, támaszt keres a
szürkület szétmozduló rétegei között.
A szájában alvadó mondat, az
arcába akadó fakó tekintetek, a
véletlenül megrúgott, alápergő
kövek.

Azután éjszaka, a megszokott
mozdulatokkal. Pedig ekkorra
üveg a teste és minden
megérintő gesztus reménytelen,
hisz mind bemocskolja, mert
megalázza mind

12.

Egyedül táncol, józan és
lehetetlen. Mint a veréb,
aki átült a szemközti ágra

13.

Hagyta magát. Kristálypoharak
mélyén folyadék-rianás - csak azt
szeretné tudni, hány szó
választja el a hallgatástól.
Az anyag percegését
hallotta meg. E hirtelen közelség
először megzavarta, a tudatos
visszavonulást csak később kezdte el.
Az anyag percegése miatt.
Vagy tovább.

Gyomrába húzott térdel nézi
 a porondot, a nyüzsgő rovarok
 kártékony áradását. A kis belezők
 nagy évada ez. Oly korban félek én,
 erre persze elszégyelli magát. Ki-
 mondta, hogy lehajtja a fejét. Aszpikba
 dermedt légy - a lét kocsonyás anyaga
 őrzi a szárnyak finom remegését

14.

A reggeli szürkesség, a
 híd fölött kelő Nap, valami
 játék folyik vele, emelkedésben
 rajzolódik ki a zuhanása. A hídon
 egyszer ott fog állni, válla fölött
 kel fel majd a Nap, inge belerebben
 a puszta légbe, száján rejtelmes mosoly,
 játszik. Addig csak gömnyedten, nap mint nap
 a városon át, át az életén. Odapillant,
 sóhajt és elkeveredik

15.

Még ivott.
 Miért iszik kérdezte gyertya
 fényében bolyongva a lány miért
 iszik miért - maga.
 Az eső,
 ez az évszak, kezéért nyúlna, ha
 nem lenne gyáva.. Gyáva, nem mer
 veszíteni. Nem is válaszolt.
 Még ivott, mert értette már, felfogta
 már, pontos információ a szétivott
 zsigerekből, el fogja veszíteni.
 Hozzá mennyi fölösleges, ami
 önsajnáltnak hívható!
 Nevetséges és tragikus, hogy
 homlokát az üveghez nyomta később,

szégyen és kétségbeesés oldata
kerengett el benne, vereség
és a rendszerek. Ivott még.
Hangosan kimondta a nevét, csendes
menekülés, hová és mi elől?
Egyedül szenvedett mint az állatok,
ragyogott és a szavakat is egyenként
felejtette el

Faludi Ádám

Fegyvertelen séták egy álmos kisvárosban

*Ébresztő magyarok! Vályúhoz!
Takarodó! Feküdj!*

(Graffiti)

I.

Mercedesben töltöttem az éjszakát.

A vicc kedvéért. Vicc FOR SALE.

Vágyleszállítás; a reggelhez rendelt engedékenység nevében. A nyáreleji megbocsátást ingyen adom mellé, elnézéssel a kivételes bánásmódért.

Hogy legyen hol halászni a zavarosban. Zimmezum.

Pihent voltam, ahhoz kétség nem fér, de a fizikai fáradtság legcsekélyebb hiánya nélkül.

Sajgott minden tagom, égett a talpam, naplemente vöröslött a szemem szegletében, borosta lepett. A saját jogutódomnak éreztem magam, akinek mesterséges halállal szűnt meg az elődje.

Egy kétéves, nyeretlen napszemüvegre bíztam a rejtegetnivalóimat, úgy vettem célba a Gála cukrászda teraszát. Bőkezű nyárfák vattavirága, hála nektek a puha léptekért! A zökkenőmentes feltámadás igazán rámfért.

A Gála cukrászdáról elég annyi, hogy ott volt a szomszédban. A gyér forgalmú utcára néző terasza szabadtéri színpad gyanánt, naponta újabb ősbemutatókkal rukkolt elő.

Rendeltem egy Lehár kelyhet, egy kávé, és igyekeztem megfontoltan elterjedni a fehér műanyagszéken. A kellemesen hűvös reggelhez igazodni; kisímulni, egészséges reményekkel telítődni. Madárfütty és egyebek, kik vagytok a megfelelő menedékekben! Talán csak a felloccsolást hagyván háborítatlanul az utcának, mert az nekem nem állt volna jól. A körülmények ellenére hálával gondoltam a törődésre. – Ha eszembe jut, amit érted tettem, a relaxáció démonja máris megverten elsompolyog. Mercedes! Mercedes!

Efféle feltunningolt zagyvalékok sodródtak fejemben az árral szünet nélkül.

Rövid kókadozást követően megejtettem az első önellenőrzést.

– Hogyan is állunk azzal a háborodott vegetatív működéssel?

A kockacukor jókorát koppant a bőklászó galamb hátán, az meg ész nélkül repült a járdáig. Döglött béka mondá; kutykurutty. Elaggott galambja. Nem is bíztam el magam azonnal.

Megittam a kávé, rágyújtottam és hagytam, hogy jóvágású, elégedett reggellé alakuljak át. Még csak félúton jártam, ezért kértem egy gint narancslével, hogy teljes legyen a kör. Nem a

Gines Rekordok Könyve lebegett előttem, mindössze megkezdtem szokásos napi szórakozáso-
mat a rizikófaktorokkal.

Mercy cherry.

A biztató jeleket mindkét kezemen megszámlolhattam volna, csakhogy nem akartam kétes
kimenetelű kalandokba bocsátkozni. Dolgom ugyan temérdek, de munkaképtelenségem napja-
iban jobb szerettem munka helyett valami más jellegű bajt zúdítani a nyakamba. Ha tudtam
volna, hogy aznap mi áll a házhoz, bizonyára hagyom a töprengést a pokolba, és menekülök,
amerre látok.

De nem tudtam.

A gyanú árnyéka nem sötétlett elég erősen. Lehet, hogy a napszemüveg miatt, amit közben
levettem. Azért vettem le, mert úgy éreztem, hogy összekuszálja a képzeletemet. Tréfát új
velem. Üvegfalat von közém és a külvilág közé, hogy méla akvaristává tegyen.

Olyat láttam az akváriumban, aminek valószínűségéért nem okolhattam mást. És mek-
korát tévedtem!

A túloldalon egy nyikorgó biciklin közelgett, amit látomásszámba vettem. Egy vénembert
láttam eszelős vigyorral kerekezni, kék melegítőnadrágban, kigombolt viharkabátban. Már az
utóbbi is kiverte volna szememből az álmot, hiszen vagy húsz éve nem láttam viharkabátot. Aki
nem tudja, milyen egy viharkabát, annak hiába is magyaráznám.

A térde mellett kétoldalt kondorkeselyűszárnyként sepepte a földet. Az övet a küllők nyalo-
gatták hátul, ő meg nyomta a pedált hegesztőbakancsaiban, miközben alig vánszorgott.

Vegyszerteknőc az égi lefolyóban! Honnan pottyant ez ide?

Világosszürke svájcisapka éktelenkedett a feje tetején, homlokközépig húzva. A fülét ezzel
szabályozta be negyvenöt fokos szögbe. Göndör ősz haja hátul összegubancolódott drót,
hosszú és szerteálló.

Lerítt róla, hogy menő szeméttelpek a szponzorai, ám hogy milyen céllal, azt csak találgani
lehetett.

Körbepillantottam a teraszon, hogy más is látja-e, amit én.

Látta.

Rehabilitálnom kellett a szemüveget.

Minden tekintet a két roncs felé irányult, köztük az enyém is. Az első elképedést máris
követte az újabb.

Egy öt év körüli kislány ült a csomagtartón, aki az öreggel ellentétben teljesen normálisnak
látszott. Tiszta ruhácskát, fodros fehér blúzt, virágmintás szoknyát viselt. A nyeregben kapaszkodott és nem nézett se jobbra se balra, akárha biciklitartozék lenne, egykedvűn viselte a
láncnyekergést, sárhányócsattogást és a kacsaringók szüntelen félnyolcasát.

Nem látomás.

Rosszabb.

Az öreg a szemközti üzletsor felé navigált, majd az egyik nyárfa közelében kínos bizonyta-
lansággal addig lassított, amíg meg nem állt. Amúgy férfiasan hátralendítette a lábát, és
sikeresen talajt fogott. Közben lerúgta a csomagtartóról a kislányt.

Nyekk.

A gyermek arcizma sem rándult, szeme sem rezzent, szétvetett lábakkal ült az úton, és egykedvűen nézte jobb lábán a lecsúszott térdzoknit.

A lélegzetem is elállt.

A vén hülye azt mondta: – Hoppá! – és a képére száradt vigyorral visszatette a gyereket a csomagtartóra, aztán biciklit, kislányt odatámasztotta a fához. És még ő verte le a port fertelmes gönceiről!

Kényelmetlenül éreztem magam hirtelenjében. Kétségek kötöttek béklyóba, röhöghetnek kerülgetett, rossz volt az előérzetem. Megbűvölten bámultam a vénséget, így aztán hamarosan azt is észre kellett vennem, hogy kiszúrt magának.

Igazított egyet a menetfelszerelésén, bátorítólag/bátorítóan szélesvászúnura sikerítette a vigyort és megindult. Egyenesen felém.

A szemembe nézett, egyenesen. Lézeregyenesen.

Borzongott a hátam, de már későn. Komótosan az asztalomhoz ballagott, kihúzta az egyik széket és leült.

– Simon mágus vagyok. Azért jöttem, hogy megdöntsem a rendszert – mondta.

II.

És a Gála cukrászda előtt akkor pillanatokra megállt az élet. Megdermedtek a mozdulatok, egymásbaérték a jégtáblák. Megvetés lett az osztályrészem, igaz nem sokáig, mert hamarosan szedelődzködött mindenki, csak mi maradtunk ketten.

– Kérj nekem egy stamesz vodkát! Nem. Inkább egy felest, pohárka szódával – érintette meg vállamat horgas ujjával.

Váratlanul ért ez az egész. A fához támasztott gyerekről a kivénhedt szétolóra néztem és elkapott a nevetetnek. Fejtől lábíg végigliftezett bennem, fokozatosan erősödött, aztán akadály nélkül kirobbant. A térdemet csapdostam, majd feldöntöttem az asztalt, hogy egyre inkább belelendültem. Eufória könnyekkel, amin nem tudtam könnyedén túllépni miként bölcs a Náthán.

Mercedes, Mercedes, tudhattam volna, hogy a jegy erre is szól.

Bruce Lee ruszli, meg amik egy másnapos királynak kijárnak.

Merthogy tényleg nem álmodtam.

A ráncosképű kukaturkáló bedöntötte a vodkát, öblögetett a szódával és egy hátborzongató másodpercre fellebbentette szájának lottyadt függönyét agyarairól. Felül a két metsző kivételével fémkoronák, a két alsó szemfogon arany. Fogarászok rémálma.

– Apám zombi, anyám ninja, és én sem érzem magam valami fényesen – lehelte bólogatva, aztán összedörzsölte a tenyerét.

Félcintis karmai alatt a humusz virágföldzsákolókra várt.

– Most már egy kicsit jobb. Tegnap óta kereslek, azóta nem ittam egy kortyot sem, bár nincs nagy jelentősége.

Gondoltam, belemegyek a játékba, ha már idedelegált a jódolgom. Úrrá lett rajtam a játékos kedv. A tervgazdálkodásomat – mármint a gyerekcipőst – úgyis meghaladta a valóság, az öreg szélhámos jó időöltésnek ígérkezett. Kényelmes volt a szék, átjárt a reggeli. A pincérlány körülrepedesett, dezodorfelhője majdnem semlegesítette a kénköszzagot; akarhattam volna ennél többet? Azt hiszem igen, ha valaki jó előre nem semlegesíti a vészjelző rendszeremet. Csakhogy semlegesítette, épp ezért mit sem tudtam arról, hogy nem működik.

– Szóval Simon mágus.

– Aha. A világ minden tájáról.

– Ez érdekes. Nemrég azt olvastam Simon mágusról – vettem elő jólétesültégetem –, hogy korának egyik legnagyobb szélhámosa, egy közönséges sarlatán...

– Az ám! Úgy bizony! – vágott közbe büszkén. – És sűrített levegőből állított elő emberi lényeket. A régi szép idők – ábrándozott –, majd hátradőlve székén végigpillantott a fasonon.

– Az a kis szűz a biciklin, az is az én munkám – mutatott a túloldalra. – Nemrég megpróbáltam, hogy tudom-e még? Láthatod, tudom.

Felémfordult.

– Ő az utolsó törvényes boszorkányper áldozata. Egy sövénytündér. Villazsírozó. Anna Goeldi Glarusból. Glarus. A messzi Glarus. Ott élnek a marmoták fenn a hegyekben. Meg a fahágók. – Tudod, nőre vágytam, de egy megbízhatóra, és én akkor csinállok fából vaskarikát, amikor akarok. Ne is reménykedj, úgy intéztem, hogy rajtam kívül képtelen legyen mással lefeküdni.

– Lefeküdni?

– Kefélni, ha úgy jobban tetszik.

– Dehát még gyerek!

– Nyavaját. Őt-hat évesnek látszik, de kereken kettőszázöt. 1782-ben égették meg elevenen. Mostani formájában szűz, mert nem maradt rá időm. Dugásbiztos. Megdolgoztam, mivel én sem szívlelem, ha idegenek járnak rá a háztájimra.

– Megdolgozta? Mi az, hogy megdolgozta?

– Egyszerű. Mocsokkal bekensz egy tűt, aztán olyan sárba forgatod, amelyikben emberi hulla hevert, majd halotti lepélből szakítasz darabnyit és belecsavarod. A dolgot úgy igazítod, hogy a nő mindig magánál hordja, vagy a közelében legyen és kész. Ennyi. Én úgy beledugtam a blúzába, hogy még csak nem is sejtí. Amíg nála van, csak én bírom kihozni belőle az állatot. Ajánlom szíves figyelmedbe. Jobb, mint a gyűrű. Mint Hans Carvel gyűrűje, ami csak addig hatásos, amíg a középső ujjadra húzva tartod.

Ez nagyon tetszetett neki, mert újfent rámtárta az egész vaskereskedést, és hosszan vihorászott.

Én másban utaztam, nálam nem a falióra indította az ingajaratot. Kértem a következőt.

– Ez mind nagyon szép. Szépséghibája mindössze annyi, hogy tudomásom szerint Simon mágus 67-ben Rómában szerencsétlenség áldozata lett. Nem sikerült a mennybemeneteli kísérlete.

– Badarság. Egyébként nem hatvanhétben, hanem hatvanhatban. Néró egy barom volt, dagadt hólyag, történelemhamisító. Egy gyufányi lángtól betojó buzi. Az ő parancsára lett öngyilkos Lucanus az örökzöld eposztermő, a Pharsalia írója. Nagy barátom. Nem tudtam megakadályozni, mert éppen máshol remekeltem petyhüdt úri társaságokban.

Újfent vihorított egyet, tisztos úrilányt imitáló mozdulattal hátralendítve arca mellől nem létező hajának selymes tincset.

Nem talált kivetnivalót magában.

Kezdtém fülelni, ő meg ezt biztató jelnek vette.

Úgy döntöttem, hogy hagyom, hazudozza ki magát kedvére, hátha a forrás nyomára bukkanok. Megtudom, honnan ollózta össze magát ez a megzápult Münchhausen. Mivel egy szavát sem hittem el.

Zimmezum.

– Igenis sikerült felszállnom. Annyi baj történt csak, hogy a kelleténél nagyobb lendületet vettem, átzúgtam a légkörön és földköri pályára álltam. Amiről a néróbérencek azt híresztelték, hogy a maradványaim, azok csupán ruhafoszványok és egyéb haszontalan tartozékok darabjai voltak. Előtte itt most a lehetetlen testesül meg. Hidd el, ehhez nem férhet kétség, dacára annak, hogy épeszű ember nem adna hitelt a szavaimnak, én Simon mágus vagyok!

– Én meg Nehézlehelletű Nulladik Henrik – válaszoltam neki a hülyeségzáró kínálkozó szünetében.

– Lószart. Egy óra múlva hinni fogsz nekem.

– Aha.

Honnan ismerheti ez a romhalmaz ilyen kiválóan a történelemtudományt? Egy marxista egyetemmel ékesített meg hasonlást írtam a számlájára minimálprogramként. Elmosolyodtam, hogy meg ne sértsem idejekorán. Vics FOR SALE. A mai nap jegyében. Ő meg folytatta.

– Tegezz nyugodtan. Mi rokonlelkek vagyunk. Nem véletlenül választottalak téged. Van akinek pápaszeme, van akinek püspökfalatja, van akinek barátja van, de nem minden papsajt. Egy hóbertos szédelgőre volt szűkégem, akire úgy hatnak a kísértések, mint közönséges halandókra a tolófájás. Koporsó tejszínhabbal. Érted? Megváltoztatom az életed, te meg hálából megírod az enyémet. Csin-csin. Ügyesen eladod, aztán naphosszat pénzt fogsz olvasni utána. A magad ura leszel. A magad ura, érted?

– Miből gondolod, hogy így lesz?

– Mindent tudok.

Szóhoz sem jutottam.

Az elnéptelenedett cukrászdateraszon csak a kíváncsi pincérlány cikázott denevérfülekre vágyva. A háborodott vénség beültetett egy magánakvaló hintába, amit úgy lengetett megállás nélkül, ahogyan akart, miután befogadókészségemről pontos információi lehettek. Lengetett, lengetett és kért még egy felest. Rendeltem neki, hogy levegőhöz jussak.

– Az oroszoknál szoktam rá – hunyorított és bedobta.

Nem kértem semmit. Csak hallgattam. Száraz tónak nedves partján kutykurutty.

– Szemvillanásnyi idő alatt a mennyben találtam magamat, de hiába fékeztem. Éreztem a bajt, kapálództam, tekeregtem, nyomtam a szent zagyvalékokat, nem ért semmit. Reményem sem maradt a körültekintésre. Átszakítottam a földemet, aztán úgyszólván azonnal ott súlytalankodtam a Föld körül.

– Holott tán legszívesebben Néróval fajtalanokdál volna, nemdebár? – próbáltam meg egy próbatiszteletlenséget.

– Nem volt közöttünk semmi.

Nem sértődött meg.

– Pont erre gondoltam. Még ez a golyóálló hacuka sem. Ebben egy mágus sem ment volna semmire.

– Nincs jelentősége – legyintett –, odafönt megállt a tudományom. Rá kellett jönnöm, hogy levegő nélkül kizárólagos a mágia. Csak az úrben hat. Úgy értem; nagyrészt. Csekély az a varázslat, ami lezavárolhatja a bolygóra. Legalábbis a korábbiakhoz képest. Zuhantam vagy negyven kört, mire beláttam, hogy önerőből nem szabadulok.

– Aha.

– Egyáltalán nem csodálkozom, hogy nem hiszel. Ahhoz túl normális vagy, de bizonyítékokkal szolgálok neked. Talán megelégszel annyival, hogy a szemed láttára beindítom a rendszer összeomlását. Minden rendszer összeomlását, elsősorban azonban a kedvezményezetekét. Hm. Igen. Megdöntöm a kormányt, elemeire hullajtom szét a Nagy Egyedülvalót.

– Mit?

– A mindenkori futamgyózttest. A tömegbázisost, a vetélytárstalan magányost, vagy fogalmaz, ahogyan akarsz. Nemcsak itt, mint említettem, hanem mindenütt.

Már majdnem azt hittem, kezdem érteni, mit lotyog. Makacsul megtelepedett bennem egy kifejezés. Túl p a l l é r o z o t t . A lerobbant külsőhöz képest a szöveg.

– Mindezt te egyedül. Értem. Az idegenek hazamennek, az egykori eszme mutánsai meg-bocsátanak azoknak, akik ellen vétkeztek, lemondanak a kényük kedvéről, visszavonulnak celláikba és hamuval hintik a fejüket vezeklés közben, mert te a fékevesztett eleganciád és varázslatos képességeid segítségével erre rábírtad őket.

Az utánzás bűnébe esve így próbáltam meg félkézzel asztaliteniszezni egy kedves barátomra emlékezve.

– Nem egészen. Az idegen hadak elmennek, a többi nagyjából megfelelő, mondhatnám azt is, hogy jó irányba tapogatózol.

– Szemernyi sem hiszek a szemfényvesztésben öreg!

– Nagyon helyes. Én sem. Értelem, logika, szellem. Nem a természet alkalmazkodik hozzánk.

– Szóval?

– Elmennek az álvilágiak, süllyesztőbe a szolgák java, a többi már nem az én dolgom.

– Álvilágiak?

– A meghívottak. Tudod, akinek majdnem minden mindegy, mert ellenőrizhetetlenné tették a sűrűjét. Veletek szívtatták a mezítlábas Kossuthot, hogy negyvennyolc mellett tegyék le a voksot.

– Jajdeérdekes. És mikor indulnának megismerni szép hazájukat?

– Jövő ilyenkorra a lényeg már mögöttünk. Csak egy kis homokot hintek a csapágyakba a te segítségoddal.

– Hurrá. Van más is, vagy megelégszel mára ennyivel?

– Hát hogyan!

Fülig ért a szám. Magyarországon a Hülyék Királya. Nálam vendégeskodik. Lesz mivel szórakoztatnom Mercedest estére. Szerteszáguldott tagjaimban a szerelem; ő te drága, hamvas Mercedes, gondozóm, testem, lelkem ápolója!

Szinte már kérdéseket sem mertem feltenni, holott néhány aktuális ott tolakodott valahol a Lehár kehely lejárataánál. Bizonyisten a szeme sem állt jól, furán, szúrósan tekintett rám. Várt, aztán a messzi távolból, megváltozott hangon belémtráfált:

– Mercedest mára felejtse el, dolgunk lesz.

Leesett az állam, pedig még a jajdeérdekesre nem is válaszolt.

– Honnan...

– Mindent tudok. A harmadik évezredemet taposom, Mercedest én küldtem rád. Azt, hogy némi fogalmad van Simon mágusról, szintén nekem köszönheted. A démonológusokkal és más szarrágókkal folalkozó könyveket a múltkor én vettem meg veled. Miattam olvastál asztrológusokat s hasonló öklendezőket. Az én kezem volt benne. Nem gyanítasz semmit?

Heves mozdulattal lejjebb rántotta a svájcisapkáját.

– Ma behintjük a homokot az összes eszemben csapágyba, téged hagylak fejbenedi, és közben diktálom az iramot. Érthető?

Régről ismert gondolatok kezdtek henteregni bennem. Klasszikusok. Az összes klasszikus az én lepedőmön adta a kilincset egymásnak szinte bagóért. Nyeltem is meg nem is.

– Jó. Ha akarod tudni, megmondom ki vagy te. Igazolásképp.

Nem akartam tudni.

Gondoltam, épp eljött ez ideje, hogy a magam javára fordítsam ezt az elszabadult reggelt.

– Állj! Előbb egy kis bizonyítást szeretnék. Egy parányi varázslatot, egy apró csodát, de most, hogy esetleg gondolkodóba essek, hátha mégsem vagy teljesen tökkelütött.

Muszáj volt felszólnom magamat, mielőtt teljesen elszabadul a mennyeknek országa, vagy a lejjebb levő.

– Helyes! Ez az! Tökkelütött! A bizalom kezdete.

Odaintette a pincérlányt és fizetett.

Ő fizetett. Le nem vette rólam közben a szemét.

Beletúrt viharkabátja zsebébe, elővett egy marék pénzt és kiválogatta belőle a forintokat. Eltartott egy darabig. Nemcsak amiatt, hogy közben engem figyelt. Merthogy a pénz származási helyéről első pillantásra megállapíthattam: a világ minden tájáról.

Zimmezum.

Gyűltek ellenem a bizonyítékok.

Firkált valamit a számla hátuljára, de letakarta, úgy tette elém az asztalra.

– Mennem kell, mindjárt tíz. Egy óra múlva találkozunk az Aranycsákányban. Pontos legyél! Ezt a jégesőpannát vidd magaddal!

– Mit? Hogy?

– Annát. Ha akarod, leveheted a bicikliről. Tud gyalogolni, nem gyerek már.

Rámnézett és elhallgatott.

Talán látta, hogy kezdem a másik végén kezdeni. Vagy éppen emiatt tekert még egyet rajtam.

– Ha bizonyosságra vágysz, pisiltesd meg Annát valahol. Kukkants a szoknyája alá. Stigma diaboli. Ő ott hordja. Keveselni fogod, de több a semminél.

Mutatóujját felemelte, fintorgott egyet és válaszómba sülve otthagyt. Eltűnt. Nyakamba varrta a kis szüzet. Még sosem voltam szüzzel. Mit kell ilyenkor csinálni?

Kivettem a hamutartó alól az összehajtogatott számlát, kisímitottam. Ez állt rajta:

S A T O R
A R E P O
T E N E T
O P E R A
R O T A S

Ez ám, és semmi más. K i v o l t a m segítve.

Végre egyedül. Kezdem a lehetetlennel. Úgy tettem, mint aki végiggondolja, hogy mi is zúdult rá röpke negyedóra alatt, és úgy döntöttem, hogy megy a kórság az Aranycsákányba, még folytatódik ez a mittudoménmi. Hallucináció ide, hallucináció oda, nem hinném, hogy beteg vagyok.

Éktelen ordítás riasztott.
Anna üvöltött a nyárfa tövében.
Rádólt a bicikli.
Zsebrevágtam a számlát és rohantam.

III

Lestem jobbra-balra futás közben, de a kutya sem volt rám kíváncsi. Ahogy leemeltem a kölyökről a biciklit, azonnyomban abbahagyta a sivalkodást. Nem könnyezett, felállt, megigazította a zokniját, szoknyáját. Hátravetette a haját és rámnézett.

A szája szöglete huncut kanyart vett felfelé.

– Semmi baj kislány – kezdtem, de csípőből tüzelt, akár a filmbeli cowboyok.

– Kislány az öreganyád. Anna Goeldi vagyok Glarusból. Ne tégy úgy, mintha Simon nem sikerítette volna bele apró agyadba az imént. Ha kívánod, fogalmazhatok közhasznúban is. Ma van a 205. születésnapom, és téged kaplak ajándékba, mielőtt éjfél üt az óra.

Nagyszerű gondoltam –, nyílt nap az örültekházában. Hangja Janis Jopliné az utolsó koncert után és a sokadik liter előtt. Egy koravén gyerekből gőzmozdonnyal keresztezett körfűrész-hang, férfias rekedtséggel kísérve.

Órület. Éjfél üt az óra. Méghogy éjfél üt az óra. Miféle óra ütne itt ebben a városban egyáltalán?

Mindegy, játsszuk végig!

Egy időre örökre megjegyzem ezt a napot úgyis. Kongtam csak, s álltam bebarnulva, miként a menetvesztes műzlimedve.

– Hogy mondd kedves?

– Anna. Nevezd Annának. Tudod, az eredeti testemet elégették, de idejében elillantam és Simon kiváltott. Féltékeny, önző, perverz disznó, bár a választásáért néha szeretettel gondolok rá. Azt mondta, nem bírná elviselni, ha mással is összedörgölődnék. A beteges agyával úgy gondolja, ha gyerekestben rejteget, megússza.

Simonra gondoltam. A bombabiztos megoldásra. Agya rakétasilóira.

– És a tű?

Anna legyintett. – Ugyan! Simon deleje már csak félgőzzel üzemel. A súlytalanság megviselte. Mielőtt bevarrta a ruhámba, kicseréltem egy közönséges tűre. Nem is gyanítja, holott az orra előtt csináltam, míg a cérnák között matatott.

Jött nekem Solingennel, aki a késélt feltalálta. Könnyed közvetlenséggel magyarázott, akár egy órányi távollét múltán feltűnt ismerősnek.

Kínosan éreztem magamat. Kölyökvénasszony oktat egy kisváros nyugalmas utcájában fennhangon, betöltve a délelőtt enyhítő varázslatát szavai zajával. Rádadásul engem itt ismertek, tizenöt éves helybéli tanárkodásomnak köszönhetően.

Most kutykurutty vagy zimmezum?

Tényleg úgy tűnhetett, mintha közünk lenne egymáshoz.

Megfogta a kezemet.

– Menjünk.

Erre aztán lecövekeltem. Földhöz szegezett egy gondolat. Hogy ez eddig nem jutott eszembe!

– Várj csak! Hogyhogy ti ilyen remekül beszéltek magyarul? Tudtommal...

– Nem beszélünk sehogyan. Egyetlen ismert nyelven sem. Csak te hallod úgy, mert úgy akarod hallani. Jut eszembe; nem is mondtam az előbb, hogy én alapvetően interszexuális vagyok

– Nem. Ezt még nem mondtad.

Keresztező Szent János, Micsurin kertésze, mi van itt?

Blúza nyílásába tévedő szemem különös nyakéken akadt meg. Egy rövid aranyláncon függő keresztben, csakhogy ez nem a megszokott módon, hanem fordítva lógott. Ráadásul semmi szeglet, kiszögellés, hanem lekerekített formák, közel elliptikus alakzatok. Két mogyoró nudli-végen.

Anna kiszúrta, hogy mit nézek.

– Majdnem elfelejtettem! – azzal benyúlt a blúz zsebébe.

– Guggolj le légyszíves!

Zárlatos maradt továbbra is az agyam, nem ellenkeztem. Egy medált vett elő, amit fejemet átkarolva akasztott a nyakamba. Sokáig szerencsétlenkedett vele, széna és virágillat áradt a ruhájából. Nem is áradhatott más, nem is számítottam másra.

– Szép vagy és kívánlak – mondta, amikor elengedett.

– Nem én vagyok a hárslevelű – közöltem vele a kiábrándító hírt.

Vékony bőrszíj tartotta a medált, kézbevettem és megtapogattam, hogy legalább a látásomról legyenek hiteles és megnyugtató ismereteim. Aztán a bőrszíjat húzogattam végig az ujjaim között.

– Simon ilyet hasítana a hátadból, ha rájönne, hogy szeretkeztünk.

Ahogy mondani szokás, erre már elborított a nagy lötytös indulat, úntam a csevelyt.

– De nem szeretkeztünk, és nem is fogunk, hagyd már ezt a marhaságot. Gyerek vagy még, azaz...

– Ugyan! Mielőtt éjfél üt az óra, az enyém leszel.

– Itt nem ütnek az órák, csak a kétkezü munkások, ha duplán látják a feleségüket, értsd már meg!

– Nem számít, menjünk. Hozd a biciklit és mutasd az utat, mert én nem ismerem.

Még az sem jutott eszembe, hogy legyintsek. A medált a tenyerembe fektettem, hátha segít. Így nézett ki:

– Mindenkinek megvan a maga keresztje – kuncogott a kis boszorkány. Felkaptam és a csomagtartóra ültem.

– Néha szinte hiányzik, hogy hülyét csináljanak belőlem.

Megindultam a buszpályaudvar felé. A parkon keresztül megyünk, döntöttem el magamban.

– Legyen – mondta Anna, mielőtt bármit is közöltem volna velem.

IV.

Helyénvalónak tartottam egy kis számvetést; mibe is csöppentem én bele?

Mert a bicikli valóságos volt. Valóságos roncs. Rozsdás, ütött-kopott Csepel, jóval túl az alkonyon. Nem a vörös, hanem a fekete, laprugónyerges. Valóságos volt a gyerek is hátul a csomagtartón, a nyikorgás is, az utca is. Aki látott, azt hihette, a kislányomat tolom, s nem telik egyébre, hogy feltűnési viszketésemet közétegyem. Az cseppet sem izgatott, hogy a kerékpárkövület szemet szűrt – szűrhatott –, mert a gátlásos korszakom is túljutott már a delelőjén.

Egészen addig nem izgatott, amíg a szemem meg nem akadt valamin. Már a platánok alatt jártunk, a murvával felhintett sétányon, amikor belémállt a nehézség.

A tartóban, a pumpa helyén egy gumibot szürkület.

Egy tökéletes, szabvány gumibot.

A francba!

A nyelén fehér betűkkel: TENET made in CZECHOSLOVAKIA.

– Hohó, hé, állj, stop! – rikoltoztam, mint akit közrefogtak a nyáladzó kannibálok ebédját.

– Mi ez itt? – fordultam Annához, tömény undorral mutatva a gumibotra.

– Simon mágus varázsvesszeje. Ezzel dönti meg a rendszert. A rendszereket. Mindegyiket. Annak közönyétől elképedtem.

– Hogyan?

– Az oroszok teljesen felhergelték. Nem tudott tőlük majd húsz éven át megszabadulni. Lelépni. Ez aztán tisztességesen meggyötörte, mert alapjában kérdőjeleződtek meg a képességei. Miután többszörösen elöntötte az epe, úgy határozott, hogy vége az előadásnak. Le a függőnyel! Kihasznált valami apró hibát, aztán elszelelt és kezdte hinteni a homokot a csapágyakba.

– Ezt már hallottam.

– A saját fegyverüket adja a kezükbe, és mondanom sem kell, hogy ezt a fegyvert kiválóan ismerik és szakszerűen használják. Csak épp azt nem érik fel ésszel, hogy magukat ikszelik ki vele Simon fondorlata miatt. Eddig megy minden, mint a karikacsapás.

– Nem sokat vettem észre belőle.

– Mert csak a felszín látod, a mázt, ami még tart. Belül rohad az egész. Simon csak összeérinti a végződéseket. Kezet a kézbe. Beadja a gyorsítót. Fű alatt játszik. Lót-fut, hogy mindenhol időben köphessen bele a levesbe.

– Ez röhejes. Úgy gondolod, hogy az ember fogja magát, beleköp a levesbe, aztán el is intézte a dolgot? Azt állítod, hogy holmi hókuszpókusszal elérheti, ami eddig senkinek sem sikerült.

– Nem hókuszpókusz, erőszak és felismerés. Észrevétlen, totális erőszak. Simonnak van egy mondata, hatékonyabb a radioaktivitásnál. Azzal kaszál; időben bedobja és kész.

– Kacagnom kell. Hogyan szól ez a mondat?

– Kidolgozta az ellenmarxizmust. Latrina Magicának hívja. Biztosíthatlak, hogy sóval hinti be vele az egész kísérleti telepet. Azt mondta, hogy eljött a szellemforradalom ideje, és ő egy nagy szellem, ez tagadhatatlan. Csodálom, hogy ennyit kibírt a gyomra, de mondtam már neked, hogy csak félgőzös, a saját korlátai akadályozták, nem tudott miattuk előbb előjönni a trükkjeivel.

– De milyen mondatról van szó?

Annára meredtem, aki tisztában lehetett azzal, hogy kapitális baromságnak tartom minden szavát. Ennek ellenére szerettem volna fenékiig hörpinteni a kabarékoktélt. Ki akartam használni a szerencsémet, ami terven felül ölembe pottyantott egy ingyencirkuszjegyet. Kutykurutty.

– Nem mondom meg. Én Simon sűrítménye vagyok és szélnekereszt, ha eljár a szám. Ráadásul – és kivételesen – ebben az egyben igazat adok ennek az aberrált szarházinak. Minden rendszert meg akar dönteni, és ezt helyeslem. Az anarchiát sem hagyja ki, mint a rendszertelenség rendszerét. Mindent, amíg le nem csillapodik a mérge, aztán majd más elfoglaltság után néz, feltéve, ha nem adja ki útját végleg a mágia. – Az igaz, hogy nem mindenható, mert annak már lejárt az ideje, de még mindig képes összeugrasztani a hülyéket egy selejtezőre. Egyszerűen úgy alakítja a dolgokat. Létrehozza a megfelelő konstellációt. Csak ne lenne annyira kiszámíthatatlan!

Hallgattam Annát, és egyre erősödött bennem az az érzés, hogy nekem lyukat beszélnek a hasamba. Kezdem bánni, hogy az elmekórtan sosem érdekelt igazán. Ki játszatja velem ezt a játékot? Hibbantak majálisa, ahol ingyen szédülök mindenféle centrifugákban! Nem kimondottan dicsőséges szerep.

Toltam tovább a biciklit az Aranycsákány irányába és az idő múlására bíztam a megoldást. Nem tudtam ennél jobbat. Zimmezum.

Elárulom a titkot: az Aranycsákány a város számtalan vendéglőinek egyike. Az örökkévalóságnak épült alrealista stílusban; masszív, túlméretezett és ronda. A ligeten túl egy dombon áll, közvetlenül az isten háta mögött.

A népnyelv csak Hugyozni Muszájnak hívja, tán a sörkínálata miatt, tán azért, mert a népnyelv ilyen. A hozzávezető lépcsőket meg sztálingrádicsnak, de mint egyéb esetekben, úgy most is nyugodtan kijelenthetem; nem ez a lényeg.

A lépcsők, akárha emlékműhöz vezetnének; a vendég ünnepélyes léptekkel közeledik, ha akarja, ha nem, idézve ezzel távoli világok divatját.

Már majdnem félúton jártunk, amikor eszembe jutott a számla.

Megálltam, előkotortam és megmutattam Annának az egymás alá írt szavakat.

– Szerinted ez mit jelent?

– Semmit – válaszolta.

Egy ideig hallgatott, aztán a gumibot nyelére emelte mutatóujját.

TENET made in CZECHOSLOVAKIA.

– Tegyéi le, pisilnem kell.

Közvetlenül az út mellett megállt a pázsiton, és hóna aljág felhúzta a szoknyáját. Nem viselt alsóneműt. A szeméremdombján nagy anyajegy barnállott. Kávébab formájú.

Virágéknál ég a világ. Karakter: megfogható. Megfejtés: test. "A földben az gnómok, lemurok vagy zörgősmanók, sylphek, monthánok és zonettik, az kiknek monstrijai az pigmeik

vagy helybeli manók, az levegőben az umbrates, sylviestres, satyri, az kiknek monsráji az gigantes vagy órjasok. A tűzben vagy az égben az vulkanales, poennates, salamandrac, superi, az kiknek monsráji az zundelek” – indult meg bennem a hegyomlás Simon mágus ajánlott olvasmányai révén.

Egy darbig így állt ott, aztán a sarkaira ereszkedett.

Stigma diaboli.

Nem sok, de ez is valami. Hogyha hinnék benne. Kutykurutty.

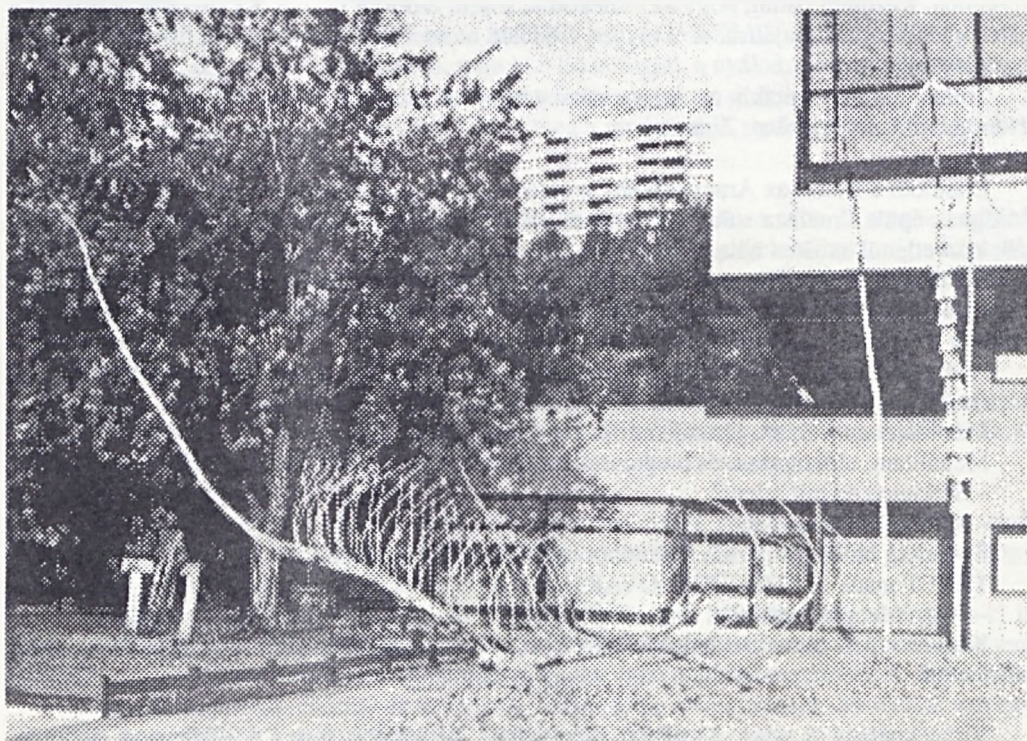
Nem pisilt, várt.

– Szeretném, ha idejőnnél és néznél.

– Micsoda?

– Gyere ide és nézz, mert csak akkor tudok pisilni. Siess. mert szétreped a hólyagom!

(A kisregény folytatása következő lapszámunkban.)

VARGA GÉZA FERENC: Az indiánokért 1492–1992

MIKSA SZACUN palócrid 92/4

Műhely

Praznovszky Mihály

Mikszáth Kálmán esete a “tanügyi bácsikkal”

Az ember két kézzel rángatná visszafelé a toronyóra mutatóját, csakhogy lassítsa az idő múlását. Nem mintha bármennyit is lehetne csökkenteni ezen a tempón, de hát munkálkodnak bennem is olyan vágyak, amelyekhez bizony jó lenne a tengerbe dobni minden óra-felhúzókulcsot. (Vagy gombemet, hiszen modern időkét élünk.) S mindezt kizárólag csak azért tenném, hogy még megérhessem Mikszáth Kálmán összes művei kritikai kiadásának befejezését s elolvashassam mindazt, amit valaha leírt.

Dehát erre semmi esélyem nincs. Sem az óra ketyegésének lelassításához, sem a kritikai befejezésének megéréséhez. Nagy kár, mert így csak véletlenül bukkanhatok az író olyan műveire, amelyekről még csak nem is hallottam, láttam.

Így került a kezembe egy 1895-ben megjelent népiskolai segédkönyve. Nem ismeretlen ez a szakirodalomban, *Rubinyi Mózes* írt róla két oldalt a Magyar Nyelvőr 1954. évi számaiban. (Maga a füzet sem sokkal nagyobb terjedelmű!)

A pontos cím: *“Társalgási leckék. Az elemi népiskolák számára. Kulcs a magyar nyelv megtanulásához.”* Rubinyi Mózes szerint ez a könyvecske “pompás segédeszköz lett a hazai nemzetiségek számára a magyar nyelv megtanulásához.” Ez természetesen nem igaz, s ezt a kiváló Mikszáth-kutató is tudta, de hát vajon írhatott-e mást róla akkor abban a minden szép, minden tökéletes korban, országban.

Modern szóval azt mondhatnánk, ez a könyvecske nem más, mint a ma gombamódra szaporodó nyelvkönyvek egyik típusa: társalgási könyv. Pontosan annyit ért akkor is, mint a maiak ma: semennyit. Aki a társalgási

nyelvkönyvek nyakatekert mondataiból akar megtanulni, vagy akár csak gyakorolni egy idegen nyelvet, például ausztriai bevásárló útjain – feleslegesen dobta ki a pénzt. *Wlassics Gyula* közoktatásügyi miniszter is így járt, de ő az állam pénzéből pazarolt, amikor ezt a vékony kis füzetet megrendelte Mikszáthnál és kiadatta német, román, szlovák, szerb, rutén és horvát nyelven 100.000 példányban s ingyen osztatta szét az elemi iskolák diákjai között.

Mindezt ma állítjuk, tudván, hogy a nyelvtanuláshoz nem ilyen típusú nyelvkönyvek kellenek. Akkor a hivatalos álláspont az volt, hogy a kis könyvecske “a gyermekeknél öregbítse a magyar beszéd képességet, sőt a szülői háznál is kedvet ébresszen a magyar társalgás iránt.” Ma már csak mosolygunk ezen a naivitáson, hogy még 1895-ben is ekkora önámításban éltek a hivatalos politika irányítói. Pedig így igaz: hitték, hogy ez a könyvecske segít, egyik eszköz lehet a sok közül, amely a magyar nyelvet, a magyar nemzetiséget erősíti, terjeszti. Hitt ebben Mikszáth is, hiszen akkor nem fordított volna rá annyi gondot és időt. Ő maga is megírta, miként készült a száz

magyar mondat, amely végülis 112 lett – mennyit kínlódott vele – s kérte az olvasók segítségét félig tréfásan, de nagyon komolyan a szükséges mondatok összeszedéséhez. Valóban úgy vélte, összeszedte a 100 legjobb mondatot.

Azt írja a miniszternek 1895. április 25-én kelt levelében: “Szinte azt merem mondani, hogy meg vagyok vele elégedve, mert nem lehetne másik száz mondatot találni, mely ezekkel nélkülözhetetlenség dolgában egyenrangú lehetne, még talán tizet se lehetne többé ilyet találni.”

A kis könyv tehát elkészült, Mikszáth még rajzokat is akart rendelni mellé, hogy a gyerekek a tantermükben a faliképeket évekig látva bevéshessék ezeket a mondatokat, szavakat, kifejezéseket, s hogy azokat aztán soha ne felejtsek el.

Persze ebből se, abból se lett semmi. A könyvecskék elkerültek ugyan az iskolákba, talán szemléltető kép is készült, de eredménye nemigen mutatkozott, mint azt a magyar történelem közismert eseményei mutatják. Ámbátor volt eredmény: Mikszáth ellen olyan sajtótámadás indult a lapokban, hogy nem győzte a fejét kapkodni és a válaszcikkeket írni.

Az első támadást *Benedek Elek* indította ellene. Lapjában, a Nezetiségi Iskola 1895. december 21-i számában sorakoztatja fel azokat a vádakokat, amelyeket a későbbi cikkek mind ismételnék, színezve, gazdagítva a támadások amúgy sem szürke nyelvezetét.

Azzal vádolja elsősorban Mikszáthot, hogy nem is ő írta ezt a 100 mondatot. Kérdéseket tesz fel neki:

– Kend-e az a Mikszáth?

– Én vagyok.

– Kend írta ezt a társalgót?

– Én.

– Mondja kend ezt a bolondnak, nekem ne.

Valamelyik reporterrel iratta ezt kend. Bbizonyítsam?”

Hozzá is kezd nyomban, s végső megállá-

pítása: Ennyi nyelvhelyességi hibát egy író nem véthet, hanem csak valami műveletlen újságíró. Majd vádolja a miniszteriumot és a minisztert, hogy ennyi pénzt kidobott az ablakon feleslegesen s ugyanakkor a magyar tanítók sorsának javítására, az iskolai oktatás fejlesztésére nincs pénz.

A miniszter úr is megkapja a maga kérdéseit:

– Gondolja-e, hogy a mindennapi élet legszükségesebb dolgaival sem törődő füzetcskék előbbre viszik a magyar nyelv ügyét?

– Hiszi, hogy az ön tanítóinak szükségük van ilyen fércműveletre? Nem hallatszik fel a Hold-utcai palotába annak a sok ezer tanítónak a gúnyos nevetése?”

A Magyarország című lap december 24-i számában a névtelen szerző még vitriolosabb lesz: ilyen fércművet még egy magyar újságíró sem tud összetákolni, ehhez valami vigéc kell. (V.ö. Vigéc: bővli kacatokkal házaló ügynök.) Mikszáth “nem követhette el ezt a merényletet a természetes didaktika, a magyar nyelv, az iskola és önmaga ellen.” Úgy véli, Mikszáth könyve a magyar pedagógusok lebecsülése is. “Hát olyan csekélység az a magyar nyelv megtanítása, hogy ezzel a 16 oldalas írással meg van oldva? A nemzetiségi vidékeken működő magyar tanítók színe-java évek óta fárad, ír, gyakorol, cikkezik, vezérkönyveket csinál, az állam approbálja, gyámolítja ezeket a könyveket. Mikszáth azt mondja: eh, subick: ehol az ige, ehol a kinyilatkoztatás 112 mondatban. Add be oláhnak, tótnak, rácnak: esztendő alatt magyarul szid bennünket.”

A Hazánk 1896. január 1-i számában pedig a hivatalos válasza reagálva ugyancsak a miniszterium felelőtlenségét, pénzpocsékolását támadják.

A hivatalos álláspont szerint a miniszternek meg volt az oka, hogy miért Mikszáthot kérte fel szerzőnek: “mert azt az egyik legna-

gyobb magyar íróval akarta megírtni, ily módon biztosítani kívánta annak belbecsét és rokonszenves fogadtatását.”

Mikszáth a maga módján igyekezett a vádakra válaszolni. Keményen és határozottan marasztalta el a “tanügyi bácsik” kifogásait. Ő úgy látta, írja – hogy a nemzetiségi származású gyerekek és felnőttek bárhol megtanulnak magyarul, de éppen az iskolában nem. Van aki a katonaságnál két év alatt, a börtönben egy év alatt – “csupa magyarok közt Gyarmaton” –, s van aki fél év alatt a konyhában, a szeretőjé-
től.

Hát ezért vállalkozott a könyvecske megírására. Noha tudta, hogy darázsfszékbe nyúl, mert a pedagógusok nem szeretik, ha a munkájukba avatkoznak. A tankönyvírás az ő kiváltságuk, azt más nem tud írni csak ők. Valójában egyetlen eredeti tankönyvet sem írtak addig. Lemásolják, lefordítják a külföldi tankönyveket, s a jó német tankönyvből lesz egy rossz magyar tankönyv. De hát a tanügyi bácsik ellen nem lehet érvelni. Hiába mond bármit, nem hiszik el neki. Pedig – ezt viszont mi higgyük el Mikszáthnak – ő komolyan gondolta ezt a 100 mondatot, szándékosan írta úgy ahogyan megírta. S hiába vetik szemére a magyartalanságokat, éppen ez a szándéka: “...nem megyek annyira, hogy első intrádára Arany Jánosokat akarjak nevelni a román vagy tót gyerekekből. Bőven megelégszem, ha egy kicsit neki erednek a magyar nyelvnek...”

De volt a támadásoknak két olyan részlete – amelyek szorosan összefüggtek egymással – amelyekből egyértelműen kiderült, hogy nem tanügyi kérdésekről, nem a nemzetiségi tanítók védelméről, nem a magyar nyelvhelyes-
ségről van szó – hanem politikáról.

Ehhez tudni kell, hogy a könyv ötlete valószínűleg a “folyosón” született, azaz a Parlament legaktívabb helységében, ahol azóta is minden fontos döntés fogamzik. Mikszáth képviselői élete is inkább itt zajlott, mint bent az ülésteremben. De itt sem igen beszélt, in-

kább hallgatott és figyelt. Itt formálta ki magában az ifjú miniszter portréját is, hiszen *Wlassics Gyula* mindenki meglepetésére került igen fiatalon a kultuszminisztérium élére. Mikszáth kezdetől fogva szimpatizált a tehetséges, ambíciózus politikussal, aki magatartásában megőrizte ugyan a XIX. századot, de lélekben már a XX. századra készült. Így jellemzi őt 1895 áprilisában Pesti Hírlapbéli tárcájában: “Panaszkodik, hogy sok dolga van... Bosszankodik, hogy a lapok ostobaságokat írnak róla, ... sóhajt és lesüti szemeit ha a tanfelügyelőket említik előtte... Közönségesen ezekből a vonásokból van egy magyar kultuszminiszter konstruálva, de *Wlassics* abból a fából való, aki ha sokáig marad kezében a tárcsa, ott fogja hagyni mindenütt a Vatikántól kezdve le a szépen vasalt cilinderű tanfelügyelőig, hatalmas keze nyomát.”

Ez a nyelvkönyv már ilyen fajta kézlenyomat volt, s máris morogni kezdtek ellene a tanügyi bácsik, illetve a könyvön keresztül a kemény kezű, reform-szemléletű miniszter ellen is.

A bírálatok a szemére vetik *Wlassics Gyulának*, hogy miért fizetett olyan sokat az író-
nak – 3000 Ft-ot, ami valóban hatalmas tiszteletdíj volt – s Mikszáthnak is, hogy miért fogadta el ezt a pénzt.

Mikszáth is elmondta, meg a hivatalos válasz is – mert hogy a kabinetnek reagálnia kellett a vádaskodásokra! – hogy szó sincs itt 3000 forintról. Ő maga kezdetől fogva sokallta a felajánlott összeget, ami eredendően nem volt háromezer forint sem, s majd “a felajánlott csekélyebb összegnek is csak a felét fogadtam el.”

S nem is a pénz volt itt a lényeg – noha kedvelt fogás anyagi oldalról támadni valakit – hanem Mikszáth szabadelvű pártisága, azaz az ellenzék támadott egy kormánypárti politikust, aki mellel író, sőt az egyik legnagyobb író. Ez persze nem védpajzs, amely mögé elbújva bármit el lehet követni. De azt

látnia kellett, legkivált Benedek Eleknek, aki maga is ünnepezt író ekkor – hogy ez a kis nyelvkönyv nem a politikus, de az író Mikszáth műve. De mit számít mindez, ha ilyen csekélyke módon is, de bele lehet kötni a kormánypártba, ha annak bármely intézkedését támadni, kifogásolni lehet.

Benedek Elek igen élesen és durván ír – kimondottan azzal vádolja a kormányt, hogy megfizeti Mikszáthot azért, mert támadja, "sárba rántja" az ellenzék vezérembereit. S fizet pedig "biztos oláh kerületekkel". (Mikszáth 1892-től Fogaras képviselője volt). Szavaiban rejtett fenyegetés is bujkál, az írónak címezve: csak támadja Mikszáth nyugodtan az ellenzékét, úgyis csak addig teheti, amíg ők hatalomra nem kerülnek. Éppen ezért – teszi hozzá – teljesen felesleges iskolai ügyekbe ártania magát "anélkül is biztos neki az oláh kerület". Ugyanezeket említi a Magyarország és a Hazánk névtelen támadója is.

Mikszáth igen elegánsan, nem reagál a vádakra, mindössze egy mondat van róla "...most már látom, hogy nemannyira a »Társalgási leckék«-ben van a hiba, hanem az én szabadelvűpárti voltom a baj: ebből a bajból pedig nem szándékozom kigyógyulni."

Hát akkor mi is a helyzet ezzel a vitával, amely gyorsan jött s ment és elrontotta Mikszáth karácsonyát ebben az évben. Továbbra is úgy vélem, ezzel a könyvével Mikszáth se nem ártott, se nem használt a nemzetiségi ügynek Magyarországon. Nem is kell keresnünk benne semmiféle direkt csatlakozást a már ekkor teljes erővel dúló magyarosítási politikához. Noha ő maga úgy vélte, hogy ezzel a könyvvel segített a magyar nyelv megtanulásában, valahol éreznie kellett, hogy könyve mind módszertanilag, mind tartalmilag édeskevés választott nagyképű alcíméhez: Kulcs a magyar nyelv megtanulásához.

Nem tudta önmagát meghazudtolni s a kényszerrel-önként-elvhűségéből vállalt fel-

adatból nem lett társalgási nyelvkönyv, hanem "csak" egy Mikszáth kispróza. Mert bármennyire is igyekezett a végletességig leegyszerűsíteni a nyelvi formulákat, mondatai mintha novelláiból lépnének elének, mintha újra a jó palócok s a tót atyafiak beszélgetnének egymással a szekér mellett haladva a gyarmati vásárba.

Ezt maga Mikszáth is érezte, mert a megírásához régi emlékeihez nyúlt, visszatért gyermekkorába. Ahogyan írta a Magyarok szaporítása című tárcájában, amely e könyv megfogalmazásáról szól: "Újra látom a falunkbeli kavicsos országutat, labodával, szerbtövissel a széleken, ahol a gyerekek nem járnak, különféle nemzetiségű utasok vonulnak el nap-hosszat s szóba állának a mi embereinkkel..."

S ha egymásután olvassuk a magyar mondatokat, s oda se figyelünk a román, szlovák, stb. fordításokra, valóságos történetek kerekednek belőlük. Íme a példák:

"– Vegyen fel a szekérre bácsi, nagyon fáradt vagyok.

– Mit adsz, ha fölveszlek?

– Vegyen fel, szívességéből, kevés a pénzem."

Vagy más oldalról összeollózva a példamondatokat:

"– Ébredjen fel atyafi, mert baj van!

– Hallja, valamit elvesztett.

– Énutánam kiáltott?

– Engedje gazd'uram a fészert alá tolni a kocsimat.

– Szegény utas vagyok, engedje meg, hogy a fedele alatt valahol meghálhassak.

– Nagyon átfáztam, adjon jó asszony egy kis helyet a tűzhelynél, hogy megmelegedjem."

Ígaza van Benedek Eleknek, így nem beszélnek az ország egyetlen iskolájában sem a gyerekek. Ez nem nyelvkönyv. Ez Mikszáth Kálmán elbeszélése.

Torma András

Fekete folt Mikszáth realizmusán

Közgondolkodásunk barbár realizmusfogalmán vélhetőleg az egyre tudományosabb viták eredményei sem fognak sokat változtatni, mivel alapjaiban érintetlenül hagyják azokat a tudományos gondolkodásnál lényegesen mélyebb, ha tetszik primitív lelki szférákat, amelyeket a népszerű realizmus fogalom kielégít.

A klasszikus értékű realista művek alapján akár a végtelenségig lehet finomítani azt, hogy mit nevezünk realizmusnak – anélkül, hogy föltennék a kérdést: Milyen pszichológiai igényt elégít ki a realizmus. Ennek a problémának pusztá jelzéséül hadd álljon itt *Róheim Géza* idevágó gondolata: "...A psziché eredetileg (kiem. nem tőlem T.A.) olyan szerv, amely a percepciót meghamisítja, a valóságot módosítja addig a pontig, amíg az én számára elfogadhatóvá nem válik. Viszont föl kell tételeznünk egy olyan tendenciát, hogy illúzióink egyre inkább kiábrándítanak bennünket, és ennek következtében valóságvizsgálatunk is egyre fejlettebb lesz. A hallucinációból származó kielégülés végül is egészen más, mint egy szükséglet igazi kielégülése, és ez a hiányzó valami vis a tergoként működik és a valósághoz való menekülést idéz elő.

Azért válunk realistává, mert ideáljainak nem válnak valóra. Bár ez a fantáziánkba vett, egyre fogyatkozó hitünk tagadásokban és túlkompensációkban újra s újra feltámad, mégis fokozatosan a valósághoz jutunk el, és csak akkor tudjuk fantáziánkat élvezni, amikor azok a valóság álruhájában jelennek meg. És így teremtünk magunknak egy fantasztikus valóságot, amelyben fantáziáink fennmaradnak."

Szükségesnek tűnik a továbbiak szempontjából néhány következtetés levonása.

1. Az, amit realizmusnak tart a közfelfogás és a "valóság visszatükrözése"-ként fogalmaz meg, valójában egy, a fantáziánkat és nem a valóságot körülvevő burok. Mint funkció lényegében illúzióteremtés. Azt a benyomást kelti, hogy fantáziáink nem azok, amik, hanem reális tények.

2. A "realizmus" egy időben állandó fejlődésben lévő pszihés igény, amelynek a mértékét a mindenkori ember, ha úgy tetszik, hiszékenységé határozza meg. (Hihetőségi küszöbérték)

3. Ha a realizmus, mint tendencia abszoluttá válik, lehetetlenné teszi a vágykielést, mivel számúzi a libidinózus gyökerű vágyfantáziákat.

Mikszáth művészetének bizonyos konkrét problémái előtt talán túlzott általánosságúnak tűnhet a fenti fejtegetés, ha a tanítás maga is nem hasonló, bár tartalmában ettől különböző általános séma felől közelítené meg a kérdést. Mikszáth Kálmán ugyanis irodalomtörténetünk pantheonjában a magyar realizmus nagy (totem) őse. Szimbolummá magasztosult alakja sok tekintetben inkább elfedi, mint felfedi műveinek fontos vonásait.

Hiszen deduktív logikával leginkább azt vizsgáljuk, mennyire sikerült végre neki a magyar irodalomtörténet folyamán először az, amit mestere Jókai csak vágyott – áttörni a bűvös korlátot, amely a romantikát és a realizmust egymástól elválasztja. Míg Jókainál – akit mi romantikusnak tartunk – még az volt a kérdés, hogy a sok gyanúsán hiteles forrás, geológiai, közgazdasági, régészeti, stb. fejtegetés mögött milyen alapvetően romantikus világnézet húzódik meg, addig Mikszáthnál fordítottnak tűnik a helyzet. Lépésről lépésre azt firtatjuk, hogy a romantikus csökevénynek tekintett anekdotái mögött milyen kőkemény társadalombírálat húzódik meg. Előszóval a következtetünk figuráiból, helyzeteiből társadalmi tendenciákra, társadalmi típusokra. És amennyiben ezt nem tudjuk megtenni, még ebben a hiányban is azt látjuk, hogy íme, milyen tökéletesen jelzi a korabeli magyar közállapotnak tökéletlenségét.

Nem csoda, ha nekünk nem futotta egy Balzacra vagy egy Gogolra.

Mikszáth-ban csak másodlagosan látjuk műveit szerzőjét. Ő elsősorban egy magyar problémának a megtestesítője és megoldója – paradox módon egyszerre, egy ambivalensen értékelt totemős.

A speciálisan magyar probléma pedig nem más, mint Kelet-Európának a nyugathoz viszonyított megkésettisége, illetve a megkésettiségből következően felemás eredményeket hozó felzárkózás. Úgy érezzük, Mikszáthtal sikerült felzárkóznunk, ha nem is egészen úgy, ahogyan arra igazán a széles nagyvilág előtt méltán büszkék lehetnénk.

A szerző tekintélye egy ponton túl megszabja a műveire irányuló elemzések jellegét (kivált, de nem kizárólag az iskolai oktatásban). Az efféle elemzések, így Mikszáth műveire is egy olyan koncepció perre emlékeztetnek, amelyben a vád és a védelem képviselőjének csatározása – az ítélet előre kimondott

lévén – a “vádolt” a mű szempontjából úgy szólván érdektelen.

A bíró, aki maga is természetesen elkötelezett, ahelyett, hogy pártatlan lenne, ha valamilyen, akkor abban fog ítélkezni, hogy az “ügyvéd” elég akrobatikusan ügyes volt-e, elég buzgó volt-e abban, hogy újabb értékek felderítésével bebizonyítsa: a mű még annál is értékesebb, mint aminek eddig gondoltuk. Az “ügyész” feladata pedig az lenne, hogy lojális mértékben súlyos akadályokkal nehezítse “ellenlábasa” virtuóz ténykedését. Fontos azonban, hogy a nehézségek csak annyira legyenek nehezek vagy lojálisak, hogy a bíró ne legyen kénytelen elítélni – nem a “vádoltat”, hanem a “küzdő feleket”.

A figyelemreméltó az, hogy ilyen a mű szerzőjének auktoritásából induló elemzés is vezethet ugyan kultúrált, értékes eredményre, annak következtében, hogy a jó műnek nyitott szemantikai struktúrája még ezt is lehetővé teszi.

A műalkotás ugyanis – a legtudatosabban szervezettnek tűnő is – nem csak hordozza a szerző illetve az emberi pszichikum nem tudatképes, ill. eleve tudattalan rétegeiből származó, alapvetően irracionális anyagát, hanem ugyanakkor tartalmazza és működteti a cenzúrát is, amely az anyagot, ha el nem is fojtja, de szublimálja, másítja, és eltereli a rávonatkozó érdeklődést.

Egy nagy reprezentatív műalkotás konvencionális értékeit eleve elfogadó, ezeket kizárólag gyarapítani akaró elemző közelítés – nevezhetnénk akár hivatalos vagy iskolai stílusnak – lényegében a műalkotás belső cenzúra-funkciójának a kiszolgálójává válik, sőt ennek folyamán többnyire eljut odáig, hogy egy, a műalkotáson belüli részfunkciót tekint az értelmezés kizárólagos bázisának és eredményeit azonosítja a mű lényegével, megfejtésével.

Különösen jellemzőek mindezek az olyan elemzésekre, amelyek nagy nemzeti vagy vi-

lágirodalmi klasszikusok hagyományosan ért-
hetőknek tekintett, "premodern" műveire írá-
nyulnak.

A realistának tekintett, vagy az alkotó által
annak szánt művek esetében ez a hatás sok-
szoros erővel jelenik meg, hiszen – mint a
fentebb említettekben kitűnik – az ilyen mű-
vek maguk is belső energiáik zömét abból a
célből mozgósítják, hogy reálisra tegyenek
valamit, ami nem az.

Az elemző tehát jóhiszeműen csatlakozik
azokhoz a tendenciákhoz, amelyek a mű in-
formációs tömegének látszólag a zömét jelen-
tik.

Például Mikszáth minden elemző számára
felkínálja, hogy Pongrácz grófban valamiféle
lappangó társadalmi anomália szimptomáját
lássuk. Bizonyára az is. Rendkívüli korismeret-
et követelő történelmi, korismereti, stb. ismeret
lehet fölvonultatni, hogy bebizonyít-
suk, Pongrácz gróf nem is egy élő személy,
vagy elsősorban nem az, hanem egy personi-
fikált társadalmi probléma extraktuma. Pong-
rácz gróf személyét Mikszáth "csak" felhasználta.

Nincs feltétlenül álszentség abban a befo-
gadóban, aki az ilyen közelítéseket pszicholó-
giai és poétikai szempontból is ironiával sőt
gyanakvással kerüli, és eltérő alapállása ellen-
ére elismeréssel nyilatkozik egy hasonló kí-
sérletről, hiszen mindaz, amit leírnak, igaz, de
hogyan lehet megmagyarázni azt, hogy Pong-
rácz gróf figurája attribútumaival együtt,
egyébként akár szélsőségesen megváltoztatott
alakban a rá jellemző epikus helyzetekkel
egyetemben végigkíséri Mikszáth életművét.
Ráadásul anélkül, hogy a különböző varián-
sok között valamilyen fejlődési tendencia len-
ne, ami a figurában "jelzett" probléma megol-
dásának lehetősége felé mutatna. (Beszterce
ostroma, a Sipsirica, Az a fekete folt, A fekete
város – mindenütt hortus conclusus motívu-
ma.)

Ennek az az egyenes következménye,

hogy nincs olyan variáció, amelyre rámutatva
azt mondhatnánk: ez az igazi a fejlődési csúcs
– végpontja, valami normális, értelmezhető
jelenségnek megfeleltetni.

Lényegében ugyanennek a problémának
egy változata, melynek vizsgálatát bizonyos
szemléleti módosítások végett elemzésünk
céljává tűzött.

Kérdésünk: *Mi is az a "fekete folt"?*

A válasz végtelenül egyszerűnek tűnik és
első közelítésre teljesen kielégítőnek is.

A fekete folt a brezinai akol helyén támadt
égési seb a havasi legelőn. A novella voltaké-
ppen egy aitiológiai mítosz, monda, annak az
okadó magyarázatát adja, hogy egy tájba nem
illő elem miképp került oda.

Végtelen számú párhuzam húzható, me-
lyektől Mikszáth művét leginkább az külön-
bözötteti meg, hogy mindenféle társada-
lomtudományi szempontból informatív (jel-
legzetes, hiteles néprajzi környezet, viselet,
szociológiai típus, stb.) illetve az, hogy psi-
chológiailag motivált cselekménysort ad elő
és ezzel a fekete foltnak is lélektanilag értel-
mezhető jelentést ad. A novella egész világa
racionálisan áttekinthetőnek tűnik és legfő-
képpen hitelesnek. Látszólag sikeres volt a va-
rázslat a műben idézett balladában, vagy dal-
ban valamiféle sötét démoni bélyegként, át-
sújtotta, a mindenkori "gonosz", tehát most is
jelenlévő hatalmát hirdető jelként feltűnő fe-
kete folt, humanizálódott "polgáriasult", de
azért megmaradt fekete foltnak.

A diákok zöme azonban értetlenül áll a
racionális magyarázat előtt, és elemelve Olej
Tamás "döntésfáját" percek alatt tudnak olyan
megoldással szolgálni, ami mindenkinek – be-
leértve ebbe a zöld környezetet és a teljesen
büntetlenül kínhalt szenvedett, tehát egye-
dül igazán bűnhődő birkákat is – jobb lett
volna.

Érvelésük szerint Olej Tamás tragédiáját
az idézi elő, hogy két dolog, melynek vélt
birtoklására egész egzisztenciája épül, a brezi-

nai "hamis"(?) paradicsomban, egymással együttjárónak, egymással összeegyeztethetőnek tűnnek.

Az alkoholra és Anikára gondolnak.

Talári Pál herceg fellépése azonban eloszlatja az illúziókat, és az eddig konjunkcióban lévő két tényezőt a kizáró vagy összeegyeztethetetlen ellentétet rejtő viszonylatában állítja. Vagy Anika (véltőleg az Akol nélkül), Vagy az akol Anika nélkül.

Nemcsak az lepleződik le, hogy önámítás volt a két tényezőt természetadta módon konjunkcióban lévőnek hinni, hanem egyúttal az is, hogy a birtoklásuk is illúzió volt. Kiderül: sem egyik, sem a másik nem Olej Tamás tulajdona, legalábbis még, illetve eredetileg nem az.

Azzá lehet, de akár egyik, akár a másik változatért még egy feltételezhető optimális döntés esetén is súlyos árat kell fizetni.

A tragikum egyik forrása tehát a nem tudás lenne, ez sodorná hybrisbe a brezinai bacsát. A másik forrása, ha lélektanilag mégoly hitelesen ábrázolt vívódás előzi is meg, ismét csak az emberi pipogyaság, döntésképtelenség, butaság. Az ilyen vagy olyan döntés helyett a novelladráma hőse a döntés elodázását választja, és felidézi ezzel a lehető legszánalmasabb tragédiát, az emberi kisszerűséget. Hasonló tragédiákat ha hallomásból is, számtalant ismernek, egyiket se emelte senki műalkotásba.

Olej Tamás figuráját kezdettől fogva leplezett ellenszenvvel és kinyilvánított derével szemlélik a diákok, legalábbis a tragikus végkifejletig. Zsarnok apát látnak benne és az sem emeli a presztízst, hogy egy birkákkal szimbiózisban élő természeti lénynek, afféle vadembernek mutatja be Mikszáth.

Anikát viszont mindenki megérti, hiszen Talári Pált jóképű, gazdag és fair úriembernek gondolják és erre ad is lehetőséget, és senkit sem háborít fel, hogy nem ígér házasságot Anikának. Senki nem értené a lojális strébere-

ket kivéve, ha Anika a bojtáron keresztül lényegében az apját választaná, ráadásul úgy, hogy az már nem bacsája, sőt mondhatni ura a brezinai idill díszleteinek. Ebben az esetben egyébként képtelenség lenne a művet, mint realista alkotást elfogadtatni, bárki – joggal – olcsó tanpéldázatot látna benne, ami ráadásul a szerelmi emancipáció az öntudatos szex korában különösen groteszk hatású lenne. Maradna az a lehetőség, hogy a kortörténeti háttérrel mentegetjük a művet, ami már önmagában is megalázó Mikszáthra nézve, ráadásul joggal vonnak vállat, ha ez múlt századi regionális probléma, akkor nekik ugyan mi közük van az egészhez, ma itt.

Valami azonban megóvja a művet, és ez nem más, mint a realista elemzés csődje, az hogy az elemzés abszurditáshoz vezetett és ezzel indirekt módon bizonyított a vulgáris realizmus fogalom ellen, de a mű mellett. A reális társadalmi közege vetítés, a racionális pszichológiai motíválás abszurdításokra, hiányokra, homályos jelenségekre figyelmeztet. A homály azonban intuitíve átlátva, nem Mikszáth fogyatékos írói technikájának a következménye, hanem egy eleddig ismeretlen, rejtett, sötét világnak a nyilvánvaló érintkező pereme, amely tehát rendkívül informatív, jelentéses.

A feltárás módjául, mint minden olyan esetben, amikor a tudatos Én alól érkező, szimptomatikus – szimbolikus üzenettel az un. érthetlenséggel találkozunk, egyedül üdvözítő módszerek tűnik az elemző számára ennek a tudattalan szimbólikának az analízise. Nem freudi értelemben veendő pszichoanalízisre gondolunk, hiszen annak az alapja az indulatáttétel itt aligha jöhet létre, ha igen, legfeljebb fordítva, az analízist végző műelemző részéről. A szimbolikára vonatkozó emlékek, asszociációk sem gyűjthetők be egyértelmű okok folytán, ismét csak fordítva, legfeljebb az elemző felidézett emlékei, asszociációi. Itt legfeljebb az elemző adhatná fel az

önállóságát és végül tulajdonképpen, ha valami történne, az még leginkább az ő, műalkotás közvetítésével lefolytatott önanalízise lehetne.

Terjedelmi korlátokból következően most csak egy hosszadalmas fejtegetés végeredménye kínál alapot a fenti problémák megoldásához.

Eszerint a műalkotásnak a lényegét adnák a tudatalatti különböző rétegeiből érkező szimbolikus képződmények – amelyek azonban a művészi formálás folyamatában – (amit részben az álommunka egyfajta magasabb szinten való megisméltődésének tekintünk, részben pedig tudatos analízisnek) erősen módosult formában egy felszíni struktúrává alakulnak. E felszíni struktúra "színtaktikai" szabályai alapvetően esztétikai természetűek, ettől lesz egy tudatalatti projektum művészivé (de csak egy tudatalatti projektum az, ami művészivé tud válni).

A felszíni struktúrának az analízis szempontjából az alábbi funkciókat adhatjuk mi, az elemzők.

1. A tudatalatti szimbólumok elemzését.

2. A tudatalatti szimbólumok rejtését.

3. A rejtett dolgokra való szimbolikus illúziók megalkotását.

Fel kell tételeznünk, hogy mint általában az analízis, a művészi alkotó tevékenysége sem abszolút sikeres. Ennek az a következménye, hogy a felszínnek nevezett műalkotás értelmezési rétegben bőven maradnak az eredeti szimbolikából "elszólások", és nem valószínű, hogy ezek a "véletlenül" ottmaradt tudattalan elemek diszkrétan elkülöníthetők lennének a szándékosan feltártaktól. Ottmaradásukat ugyanis esetleg éppen annak köszönhetjük, hogy az analízis figyelmét elkerülték, ha tetszik: elrejtőztek.

Ugyanezért a művész tudatos "rejtése" sem lehet tökéletes. Elkülöníthetetlennek bizonyulhatnak a tudatos megformálás közben feltárt és a véletlenül "ottmaradt" tudatalatti szimbólumok. Ezzel azt állítjuk, hogy a mű-

nek mindig van egy, az alkotó számára is ismeretlen tudatalattija, melyet részben legalábbis a feltárási tevékenység teremt, és kever össze a tudatosan elhallgatottal (elfojtottal), valamint az eredetileg is rejtve maradóval. Rendelkezik továbbá a mű egy félig-meddig tudatosan működő öncenzúrával, és egy tudatos, bevallott művészi koncepcióval. Az így felfogott műalkotás analóg felépítésű az emberi pszichével. Az elemző dolga mindebből következően, megsemmisíteni azt, amit a művész létrehozott (ti. a felszíni, az esztétikai struktúrát), szétválasztani amit összekevert és kimondani amit elhallgatott, akár kényszerűségből, akár tudatosan.

Ebből a követelményből viszont az is kiderül, hogy a tökéletes elemzés, totális műbefogadás elvileg is lehetetlen. Még abban a csodaszzerűen valószínűtlen esetben is, ha az elemzés a mű komplementer antialkotásává tud is emelkedni, és a Művész, és az Elemző egyesülnének is az Opus Magnum-ban.

Visszatérve – e kényszerű(?) kitérő után – az eredeti kérdéshez, mi is lesz tehát a fekete folt, jelezni szükséges hogy vizsgálódásunkat nem szűkíthetjük le a novella elemzésére, hiszen párdarabjában, a Lapaj a híres dudás címűben is feltűnik, rögtön az elbeszélés elején, de ha konnotatív jelentése alapján a Pokolka nevű fekete bárányt, a belőle készült dudát is bevonjuk az elemzés körébe, azt kell mondanunk, aktívan, sőt meghatározó módon eleme a cselekménynek. A két elbeszélést összekötve megkapjuk a fekete folt genezisének és megváltozásának teljes szenvedéstörténetét. Pusztán terjedelmi korlátok tartanak vissza attól, hogy a fekete folt funkcionális megfelelőjeként, helyettesítőjeként ne vonjam a körbe Druzsba tanár úr kedélyének elsötétülését, Pongrácz gróf várkertjének nyilvánvalóan kikövetkeztethető pusztulását, a virágzást hozó istennő, Apolka távozása után, vagy a néhai Cukri bárány áruklodó fekete foltját, stb.)

Az a jelenség, melyet a továbbiakban hol csak a kiválasztott két novella alapján szűkebb, hol pedig más Mikszáth műveknek az elemzőskörébe vonásával tágabb, de mindig analóg értelemben fekete foltnak nevezünk, a cselekmény időbeli rendjében előzménykövetkezmény, vagy ez vagy az (a kizáró választásnak megfelelően) változik az ellentétével (leginkább ellentétes viszonyban látszanak lenni).

A fekete folt ellentétét Mikszáttól származó kifejezéssel nem tudjuk megnevezni, ezért utalásul az ikonográfiából jólismert motívumra, hortus conclusus-nak fogjuk nevezni. Hortus conclususon a profán világtól veszélyekkel, akadályokkal, esetleg átvitt értelemben tévutakkal, csapdákkal elzárt, őrzött különös termékenységteljes kertet, vagy egyéb módon elkülönült nem "mesterséges" faunát és flórát értjük, melynek különös vonásai egy fiatal szűz ottlétével függnek össze. A "realista" Mikszáth műveiben mindez természetesen "hihetővé" írtan jelenik meg, mint esetenként látszólag mellékes díszlete egy cselekmény-mozzanatnak. (Csodás jellemzői azonban így is maradnak – Mikszáth továbbjuttatja a felelősséget az anekdota, a pletyka, a monda, népdal, stb. eredeti szerzőire.)

Ennek a mikszáthi hortus conclusus-nak jellegzetes tulajdonsága, hogy a virágzás (vagy regénybeli) vagy novella "istennőjének" távozása (halála) után nem a környezet-hez való lassú nivellálódás következik, hanem ekkor keletkezik a Fekete Folt.

Az Az a fekete folt című novellában a hortus conclusus-nak a brezinai akol felel meg. Ez az állítás erőszakoltnak is tűnhet, hiszen a brezinai akol csak annyiban hasonlít az egyebüti felbukkanó – nézetem szerint – analógiára, hogy a világtól elzárt helyen van, úgyszólván külön világ, "úrnoje" egy szép fiatal lány. A növényi burjánzás, a virágpompa ugyanakkor nincs túlhangsúlyozva, az ezt helyettesítő elem, a birkák különlegesen szép selymes

gyapja pedig akár Olej Tamás hozzáértő tevékenységének is következménye lehetne. Ebben egyébként az olvasót Olej Tamás mérték-tartó humorral felnagyított önérzete is megerősíteni látszik. A novellán egyszer már végighaladt olvasó azonban nem utasíthatja el mereven a kételyt: Olej Tamás talán ebben az ügyben is tévedésre épített naív énképének a rabja volt, vagy a másik oldaláról megfogalmazva ugyanezt, amint "birtokolta" a bacsa cím mellé az akol urának a címét és önérzetét is, talán jóhiszeműen bitorló volt ebben a kérdésben is. (Amit idézőjelben bitorlásnak neveztem, az voltaképpen a "méretlen hús" szabad fogyasztásában is megnyilatkozó megkárosítása a hercegnek, ill. Anika mint később kiderül nemcsak a birkaállományra ható termékenyítő bűverejének a kisajátítását jelentette, amiért cserébe Anika (végül) tulajdonképpen védelmet sem kap(ott).

Anika termékenységestennőként való beállítását rendkívüli mértékben megnehezíti Mikszáth realista ábrázolási technikája, illetve az, hogy a novella tömörsége balladainak nevezhető. Az érvelési lehetőségeiben ilyen módon gátolt intuíció a sokak által megrovásként hangoztatott vádhoz menekül: ti., hogy Mikszáth lányalakjai egy sablonra rajzoltak. Ezek a leányok, és regényben jóval több lehetőség nyílik ennek az ábrázolására, mindegyik kis paradicsomot teremtenek az ottlétükkel, és míg őket elzárják őrzőik, gondviselőik a külvilágtól általában, jelesül azonban fiatal szerelmes kérőiktől, addig ők gyakran nemcsak a kertet virágoztatják fel néha csodaszerrűen, hanem anyagi prosperitást is hoznak. (Tipikusan ilyen Veronka a Szent Péter esernyőjében, vagy ebbe az irányba tart az Aranykisasszony is, stb.) Nos, ha Anika és társnői között nem merül ki a hasonlóság abban, hogy valamennyien hamvas szűzek, hanem van köztük funkcionális analógia is, akkor feltételezhetjük, hogy a brezinai idill is Anika műve.

Pontosabban, ezek a leányalakok valóban a termékenység és szépség istennői Mikszáthnál mindaddig, amíg szűz foglyai a gondviselőjük által féltékenyen őrzött édenkertjüknek. A virágzás tehát mégsem egészen a leányok, hanem bizonyos szempontból az őrzőjük érdeme is, hiszen amint siker koronázza a fiatal hős szerelmi törekvéseit, vége szakad a virágzásnak, és elvész az ugyancsak mítikusan szerepeltetett kincs is, ami ugyancsak gyakran kapcsolt eleme a leányalakoknak, hol nagy örökség egyéb hatalmas pénzüsszegek formájában szerepel. Ezek a leányok tehát Mikszáth mitológiájának Pandorái, és ezt nem metaforikusan értjük, hanem a szó legszorosabb értelmében: Anika és társnői jungi értelemben vett archetípusok, akik a műalkotás folyamatában a kor hisztériás küszöbértékét figyelembe véve realizálódtak Anikává, stb. Ez az oka feltehetőleg annak is, hogy újra és újra felbukkannak Mikszáth műveiben, lényegében változatlanul.

Pandora alakját nem csak az "torzíja" Anikává, hogy hihetővé kellett tenni, hanem az is, hogy a markánsan "térbeli" ambivalens mitológiai alaknak a sötét oldala, fekete foltként való megjelenése csak elemzés útján feltárható utalásként van jelen a műben, míg a világos arca direkt módon. A világos aspektus Pandora esetében (aki azonos a bibliai Évával) azonban nem egyszerűen ártatlan illúzió, hanem csapda az emberiség számára. Virágzó testébe úgy rejtették el, álcázták az istenek a pusztulás, szenvedés fekete foltját, mint ahogy az író tette, amikor csak a világos, feldíszített arcot írta le és rejtette az egészet a realista "hitelesség" csalfa illúziót keltő dupla védműve mögé. (Az író tevékenysége szerint egyfajta éber álommunkának tekinthető, pontosabban az álommunka megduplázásának: a cenzúra magasabb szekvencióját a befogadók feltételezhető "hisztériás" küszöbértéke jelenti. Ez tudattalan, épp az alkotói befogadói tevékenységben realizálódik.)

Az író személye ilyenformán, tehát egybe olvadt a kert, a szüzesség őrzőjével. Az elemző viszont ebből következően Epimetheusz – Ádám személyével azonos.

Pandora világos aspektusa, és ez valamennyi Mikszáth leányalaké, beleértve Anikát is, a szüzesség fázisa. Ez Pandora esetében világos, hiszen személye nyilvánvaló cunus szimbólum. A mélyén maradó remény a behatolás gyümölcse, a gyermek, aki új esélyt jelent az újra bekövetkező mitológiai helyzet csapdájának kikerülésére. Szakasztott ez a helyzet Évával, aki maga az egyik Fa, amelyik gyümölcsét kínálja. Az elnövényiesedés a mélypszichológiában a halál szimbóluma. A halott (haláldémon) ölt növényi alakot. (A Kádár Kata balladatípusban is erről van szó.) Az alma felkínálása ugyancsak a szexualitás kezdeményezését jelenti, elfogadása a szüzesség végét, a halált, az éden pusztulását, pontosabban azt, hogy ezek a látens tartalomból manifeszt tartalomvá válnak, úgy hogy ettől kezdve az új Éden lesz a látens, ígéret formájában.

Az ígéret pedig mindig a Gyermekistenséget jelenti, aki ilyenformán megváltó.

Realista díszletek között Anika szerepe is a fentieknek megfelelően alakul, pontosabban ugyanazt az archetípust ismétli. Szűzként az idill úrnője, "leszakítása", elcsábítása(?) után, mint öngyilkos haláldémon, fekete foltnak ún. úrnője, mint szűzen az akol – idillé volt, és végül Lapaj Istókra bízott kisgyermeké a megváltás ígérete.

Nincs róla szó, de alapos okunk van ugyanis feltételezni, hogy Lapaj a híres dudás című novella elején öngyilkosságot elkövető fiatal anya, a fiatal uraságot (véltetően Talári Pált) nem öncélúan, hanem alapos okkal átkozza meg Lapaj Istók előtt, utalva ezzel tetének okára és gyermekének születési körülményeire és származására egyszerre.

Ez a gyermek – kislány – valóban megváltója lesz Lapaj életének, és bizonyos értelemben helyrehozója azoknak a bűnöknek – a mű

dimenziói között katasztrófáknak –, melyeket édesanyja idézett fel.

Bizonyos, hogy folytatva a novellát, egy határig elképzelhetjük: a kislány gyönyörű, szexuálisan ígésző szűzzé serdül, akire úgy vigyáz, vagy jobban Lapaj, mint “régen” Olej vigyázott Anikára. Biztosak lehetünk abban, hogy a szép szűz körül meg fog jelenni előbb-utóbb a kert, a virágzás is. És biztosak lehetünk abban is, hogy a szexuális varázs fel fogja idézni a következő fázisokat is, melyeket bizonytalannal melankólikus sugallatokkal kísér majd a növényzetbe rejtett halott anya lelke, mint tette ezt egy ciklussal “korábban” Anika anyja, a halott Boris.

Ebben a közelítésben Anika személye végképpen elveszti nemcsak személyes vonásait – ezekkel voltaképpen eredetileg sem rendelkezett –, hanem mitológiai, archetipikus személyiségének határai is feloldódnak. Az, akit a Fekete Foltban Anikának nevezünk, egy komplex mitológiai alakzat egyik fázisa, arcualata csupán: a leány(szűz) – elcsábított szerető – halott anya hármaságának ábrája egy archaikus – primitív anyaiszennő bálványt mutatva.

A novella ikrek további szereplői, természetesen hasonló archeptikus alakoknak bizonyulnak, “dupla álommunka” rájuk rétegzett realiztikus fedőréteget alkalmas elemzőmódszerrel eltávolítjuk.

Olej Tamást Anikához, mint Anyaiszennő figurához képest, mint a Kincs őrzőjét, lényegében a Sárkányként kell definiálnunk. (Róheim Géza Sárkányok és Sárkányölő hősök című tanulmánya alapján.) Hasonlóan Lapaj Istókhoz, aki Olej Tamásnak, mint mitológiai archetipikus személynek egy következő fázisa.

Olej Tamás kb. olyan mértékben “rokona” Pongrácz István grófnak, mint Anika pl. Apolkának. Elemzésünk világképe szerint ugyanannak az archetipusnak a megjelenési formái, a múltba tekintő haláldémon, hegylelke Janinkó szellemnek. A Sárkányként felfogott hegy

mindig kincset rejt (im. 18.). Ez a Kincs mindig baljós, elérhetetlen vagy vészhozó, mindkét formájában leányalakhoz kötődik.

Az egyik esetben a kincs a leány tartozéka, “hozománya”, a másik esetben az ára. Mindkét esetre nézve igaz, hogy a leány megszerzésére irányuló “hősi törekvés” a kincs elvesztésével (eltékozlásával) jár. Így történik ez Anika, Apolka, Veronka esetében.

A másik variációra Anika leánya a példa vagy Csemer Krisztina, ahol is a kincs a leány ellenértéke. Anika leánykája esetében a kincs Lapaj dudája. A duda tulajdonságainak, előtörténetének leírása afunkcionális ornamentikaként, aminek általában tekintik, aránytalanul hosszadalmas lenne, sőt joggal keverné Mikszáthot a giccset súroló hatásvadászat gyanújába is.

A helyzet azonban az, hogy a duda, korábban Pokolka, a fekete bárány a legfontosabb mitológiai attribútuma Lapajnak, mint mitológiai figurának, voltaképpen lélekszimbólumnak tekinthető. Lapaj vagy Olej Tamás pszichológiaiailag, és ezzel összefüggésben ábrázolási technikájukban sem civilizált emberi lények. Afféle vademberek, primitívek a lelki (vagy társadalmi) vertikum mélyén.

Ha valamit meg akarunk tudni róluk, kénytelenek vagyunk vagy az őket körülvevő természeti universonhoz fordulni, melynek egyszerre a kadenciái és másai, valamint attributumként szolgáló tárgyaikhoz. Lapaj esetében (is) összemosódik a kettő, hiszen legjellemzőbb attribútumán, a dudán át hosszasan ecsetelten a természeti környezet egyéb híján megnyilatkozni nem tudó elemei szólalnak meg, pontos fedésben Lapaj tudatalattijával, természetesen a szűz jegyében álló melankólikus zeneként. Olej Tamás ugyancsak melankólikus töprengései külön bizonyításra nem szorulóan, ugyanezt a funkciót tőlük be, de az Ő esetében leplezi az író a “gondolatok” sugallmazóját, Anika halott anyját is, Boriskát. A Pokolka lelke és Boriska közti lényeges

különbség akkor tűnik ki, ha a fekete és a Boriskához – Anikához kapcsolódó fehér bárány történetét összevetjük. A két történetben ugyanis egy természete szerint differenciálatlan, vagy ha tetszik komplex mitológiai – archetipikus szimbólumrendszert analizál az író.

Eddig is esett szó róla, hogy a sárkány mindig kincsőrző. Ez az őrzött kincs azonban primitív mitológiákban nagyon sokféle értelemben tűnik fel: hol arany, hol a nap és a hold, hol királylány, hol egyszerűen a termékenység forrásaként az erővíz, vagy az élet vize.

Ezek az őrzött, elzárt dolgok, hol leányként, hol leányhoz kapcsolva, hol leány ellenértékeként szerepelnek. Az utóbbi eset igazolja némely primitív nép áldozati szokásait (azt a hiedelmet, hogy nekik esik áldozatul a vízbefulladás! (I. Anika)

A forrást (vizet) ha külön nem is hangsúlyozzák, a hegy lelkének, a hegy leányának tekintik. Ha tehát áldozatra kerül sor, tulajdonképpen leánycseréről beszélhetünk (R.G. im. 10. 11, 18, 24, 39) inkább, vagy arról, hogy a leány egyik megjelenési formáját, fázisát felváltják a másikért. Ezek a fázisok, mint-hogy tulajdonképpen ugyanannak a “dolognak” az alternatíváiról, vagy egymást követő fázisairól van szó (ezek nyilván asztrális jellegű ciklust alkotnak) – egyidejűleg összeférhetetlenek. Éppen ez indokolja, vagy teszi szükségessé a cserét, az áldozatot.

A duda az Az a fekete foliban fontos szerelmi szimbólumként tűnik fel, mint az anya fiatal duplikátjának tekinthető Matyi bojtár tulajdona, vesztesnek bizonyuló alternatívájaként a fiatal herceg ugyancsak fallikus jelzésként szereplő puskacsövének. (R.G. A fény elrablásának története című tanulmányában részletekbe menően ábrázolja ezt a fallikus vetélkedést.)

A mitológia és a kollektív tudattalan ésszel nem okvetlenül indokolt differenciálatlan vi-

lága, ezeket a látszólag maszkulin attributumokat is hogy-hogy nem nőneműnek tekinti, tipikusan kígyóval ábrázolja. Ezt igazolja az is, hogy a leánynak a fogságból, a sárkány uralma alól való megszabadítása mindig együtt jár a sárkány kasztrálásával, amibe az természetesen lelkét veszítve, belehal (ld. még Pográczt gróf).

Fontos és Mikszáthnak a szüzesség tabujához fűződő, vélhetőleg tudattalan, ambivalens természetű viszonyát leleplező további adalékok, melyekre nézve az elemzett novellákban jellemzően egyetlen direkt célzás sincs. A Sárkány a szűznek nem csak rabtartója, hanem férje is (R.G. im. 24.), sőt minden bizonnyal a fia is.

Ami a fiúi fázist illeti, ez azonos lehet hősével, akinek az elküldője az “Öreg Király” ugyanúgy kígyólelkű, mint ahogy a halott hős egy fázissal később maga is kígyóvá válik (R.G. im. 18., 21.)

Ez a jellegzetes differenciálatlanság, melyben nemcsak a hármastennő komplexenter férfialakjának három fázisa bonyolódik össze, hanem a nemek maguk is, létrehozva a koragyermekkor naív világképét, vagy az androgün archetipusát. Ezt utóbbi a jungi értelemben vett OPUS MAGNUM, quadratura circuli, a coincidentia oppositorum.

Ez egyszermint az elemzés szükségszerű végpontja is, amely végpont paradox módon vállalva a hős, de féleszű Epimetheusz szerepét, aki felnyitotta az Opus magnum Pondora szelencéjét, bizonyos értelemben tönkretette az alkotó Prometheusz minden eredményét – kiszabadította a Khaoszt.

Prometheusz volt az elrendező, aki a differenciálatlanságot művészi renddé emelte, de ennek árát is megfizette, a lényeg elrejtését. Az elemző Epimetheusz, ha a novella világán belülre kerülne, hívhatnánk Talári Pálnak, vagy Tarnóczi Emilnek is, kimondta az elhallgatott igazságot, és ezzel szétdőlt az Édent.

Érzésünk szerint mindez az archetipusok

szellemében történt, beteljesítve törvényünket. épp ezért a differenciálatlanság, az irracionális felmutatása nem a jelen elemzés hibá-

ja, hanem – reméljük – minden igazságkeresés törvényszerű a világrendhez tartozó eredeti bűne.

HUBER ANDRÁS: Hölgyemlékek

Részletek egy Mikszáth-breviáriumból*

Minden műfajnak megvannak a maga veszélyei. Ki ne ismerné a különféle breviáriumokat, amelyeket nagy gondolkodók műveiből nyirbál össze valamilyen kimondatlan vagy éppen kimondott szándékkal az utókor. Egyrészt hadd bizonyítsák így is a nagy előd szellemi fényét, elvitathatatlan bölcsességét, másrészt hadd igazolják, ő már akkor is megmondta általános érvényűen a mának szóló üzenetben stb., stb. Így állnak össze "kiherélt" – legyünk mikszáthosak: a megmiskárolt – életművek, amelyeket elsősorban azok olvasnak, akik az egésze nem kíváncsiak, nincs rá idejük vagy szükségük.

Mindazonáltal és mindezekkel együtt a brevirárium mint műfaj rendkívül népszerű volt s az is maradt mindmáig. Mert így együtt a sok bölcsesség, a jószű, hasznos, megszívlelendő mondás tán jobban érvényesül, jobban hat, mintsem egyenként kellene ráismerni egy hatalmas életmű, súlyra és terjedelemre egyaránt elveszejtő, néha elretentő rengetegében. S akinek kedve támad megkeresni a teljes szöveget a közölt bon-mot alapján, hát tegye, az első impulzust már megkapta hozzá.

Hát most ki ismeri ki itt magát? Egy biztos, én lassan elkészülök a magam Mikszáth-breviáriumával, amely felejthetetlen perceket szerzett már eddig is nekem. Főleg azzal, hogy újra kell – mi az, hogy kell? senki nem parancsolta meg! – olvasnom Mikszáthot s megtalálnom benne mindazt ami nekem szól, amit elfogadok, amin felszisszenek, vagy amit elutasítok – de mindet, mindet élvezem.

A breviárium a legszemélyesebb műfaj, nem szabad hagyni, hogy becsapjon minket, hogy felesleges aktualizálásra csábítson. Ha mégis megteszi, hát mi voltunk hozzá gyengék. Vagy az író nagyon erős...

Ez a kis válogatás kizárólag Mikszáth regényeiből készült. Sem a tárcákból, sem a publicisztikájából nem vettünk át egyetlen gondolatot sem. Szándékosan. Nem akartunk senkit sem a könnyű analógiák lápvilágába csalni s nem akartunk talmi politikusocskáknak vezérfonalat adni ahhoz, hogy okosnak látszódjanak. Ez egyébként tíz Mikszáth-breviáriummal sem sikerülne... (P.M.)

Elég nagy baj háramlott a világra, hogy Éva evett az almából és Ádámot megkínálta, de hát még milyen lett volna, ha teszem azt, Ádám eszik belőle és Évát meg nem kínálja?

Én nem hiszem például, hogy a paradicsomban a kígyó tanította volna meg Évát az almaevésre, de élek azzal a gyanúperrel, hogy Éva tanította meg a kígyót a sziszegésre és marásra.

* A breviárium teljes anyaga a Mikszáth kiadónál jelenik meg Salgótarjában 1992 karácsonyára.

A nő szíve a szeméin át mutatkozik, álnoksága a tetteiben, ravaszsága a nyelve hegyén.

Miből van gyúrva az asszonyi állat? Csakugyan nem volna benne semmi keményebb anyag? Csupa csiriz, mely ragad mindenhez, mindenkihez. Csiriz felül és csiriz belül, csupa csiriz az utolsó porcikáig.

...a házasság olyan, mint a koszt: aki kocsmai kosztot van, házi kosztra kívánczik, aki házi kosztot van, annak a kocsmai után fut a nyála.

Este minden asszony békülékeny. A kígyó is megszűnik mozogni naplemente után.

Ahová maga nem mehet az ördög, asszonnyal helyettesíti magát.

Csúnya asszonytól ne kérjen az ember csókot és szegénytől kölcsönt, mert mindjárt eldicsekszik vele.

A férfi csak egyszer hal meg: az asszony kétszer. Egyszer, amikor megöregszik és másodszor, amikor elhagyja az életet. De csak az első halál nehéz neki.

*

Az elmésség sokszor vág, sért, de a humor sohasem; az csak mosolyt csal ki az ajkakra, vagy könnyet a szembe s édes meleget áraszt a szív körül, mert a humor nedve az író szívéén átszivárogva csöppen el s újra a szívekhez iparkodik.

A közönség mindig azé, aki megnevetteti.

Sok szabad a bolondoknak és poétáknak, de minden mégse szabad.

... a jó könyvek nem ölik meg az embert, a rosszak már hamarabb.

... a kortársak számára, kortársról nehéz történelmet írni, vagy éppen lehetetlen.

*

Először a Boriska, azután a borocska, utoljára a borovicska. Ez a három időszak vagy az ember életében.

...aki gyalog van, az ne válogasson a hintókban, hanem üljön fel mindjárt az első kínálkozó járműre.

A fölösleges ész és a fölösleges háj nem visz jóra.

Rendkívüli komplikációk rendkívüli disznóságokból fejlődnek.

– Keveset beszélj, fiam, vagy semmit. Ha valamit elhallgatsz, amit el kellene mondani, azt még mindig elmondhatod, de ha valamit elmondasz, amit el kellett volna hallgatnod, azon többet nem segíthetsz.

– A statisztika azért jó tudomány – jegyezte meg –, mert mindent be lehet vele bizonyítani.

A háborúnak az a két nagy baja van, hogy sokba kerül és hogy visszalőnek benne – különben egészen kellemes dolog lenne.

*

Az igazság szép dolog, jó dolog, de akinek hatalma van, az nem szorult rá.

Mi is beszélünk a demokráciáról: mondjuk azt is, hogy hiszünk benne, hogy létezik – de nem látjuk.

A szegénység aztán jó tanító a demokráciára.

Azonfelül mi magunktól semmit se tudunk csinálni, ha mások ki nem kaparják nekünk a jobb időket, mert élehetetlen a magyar. Locsog a szabadságról, de azt se tudja, mi fán terem. Azt hiszi, a szabadság azt jelenti, hogy nem kell dolgozni. Innen is van, hogy mikor pihenni akar, szabadságot kér. A pihenést nevezi szabadságnak.

Ha a porkolóbot jól elpáholják, talán örül a rab, de abból még nem okvetlenül következik a szabadság.

Népszerűség! Különös kis holmi. Az egyetlen dolog, amiből a látszat annyit ér, mint a valóság. Sőt talán többet, mert ha az embert népszerűnek gondolják, sokra viheti a közpályákon, ha alapjában gyűlölik is. Ellenben semmire se viszi, ha szeretik bár, de nem látszik, hogy szeretik. A valóságok bizonyára erős gránitkövek, de a legnagyobb karrierek mégis a látszatokon épültek fel.

Mindegy, azért a hatalom mégis hatalom, s úgy van vele az ember, mint a morfinista, mindig nagyobb adagot akar a morfiumból. Hiszen végre is csak fölfelé volt kényelmetlen, lefelé mindig kényelmes a hatalom.

*

A magyar ember szereti keresni az igazságot. De nem szereti megtalálni. És ha mégis megtalálja, mindjárt beleún: ejnye, de kellemetlen pófája van!

... a magyar hovatovább mindjobban összekovácsolva, győzi a rossz sorsot – csak a jólétet nem bírja ki hosszabb ideig.

A nem-dolgozás kényelmes program, magyar ember szereti, de Wertheim-szekrény kell hozzá.

Magyarország a tapintat országa, és inkább tíz bűn, mint egy tapintatlanság.

Minden egyes magyar hazafi két emberből áll. Az egyik, aki otthon pipázik az ambituson; ez igen okos úr, érzületére nézve konzervatív, haragszik a zsidóra, de azért nem tud ellenni nélküle, okos, higgadt, egyébként, sóhajtozik a régi idők után s csendes filozófiával vagy keleti apátiával nézi az új időket – a másik, aki magára veszi a közgyűlési atilláját és a fórumon kiabál vagy a zöldasztalnál könyököl, ez liberális és szangvinikus, jogállamot és egyenlőséget ordít, mindenképpen heves férfiú, se lát, se hall, rohan az ösztöne vagy a kiadott jelszavak szerint s még a búza sikértartalmát is politikai okokra vezeti vissza. Hát ez a két ember az emberben könnyen összetéveszti magát s két ellenfél csodálatos gyorsan békül ki; csak egy kis külső incidens kell hozzá s az egyik beadja a derekát a másik előtt, vagy pedig úgy belefárad az egymással való tusakodásba, hogy amikor tetre kerülne a dolog, egyik sincs ott.

Mert filozóf egyenként a magyar ember, de ahol több gyűlik össze belőlük egy rakásra, mint a kaszinókban, a kávéházakban vagy inter pocula a kuglizókban, ott rögtön aggódó hazafiaknak vedlenek át, panamát, korrupciót emlegetve s keresik a szálakat, amelyek a baj eredetét a lehető legmagasabb hegyig fölvisyék.

*

Egyet tanulj meg lelkem, hogy patikából szeretni, könyvből országot igazgatni, romlásra vezet.

Egy jó miniszterelnök nem búsul, nem csodálkozik és soha nincs zavarban.

Bolond kormányzás, mely előbb-utóbb megfeneklik, kétségtelenül van, de okos kormányzás, mely okvetlenül beválnék, nincs és nem is lehet, vagy ha lehet, eddig még ki nem találták. Kormányzás csak olyan van, amely sikerül vagy nem sikerül.

Csak a fa rügyezik ki magától, de a népek szívéből a szeretetet harapófogókkal kell kihúzni.

... a politikában a legfőbb axioma: szeresd barátaidat, hogy hosszú életű légy a földön.

Azok azt tartják, hogy csak háromféle beszédet lehet meghallgatni: a nagyon okosat, amiből tanulni lehet, a nagyon szépet, mely gyönyörűséget nyújt és a nagyon bolondot, mely megnevetteti őket. A középszerű beszéd teljesen értéktelen. És a beszédek, sajnos, majd mind középszerűek. A lapokban ugyan hirdetik őket pártállás szerint nagyszabásúaknak, kolosszálisaknak, szépeknek, bölcseknek, sőt elragadónak, de biz azok a szegény párák csak középszerűek.

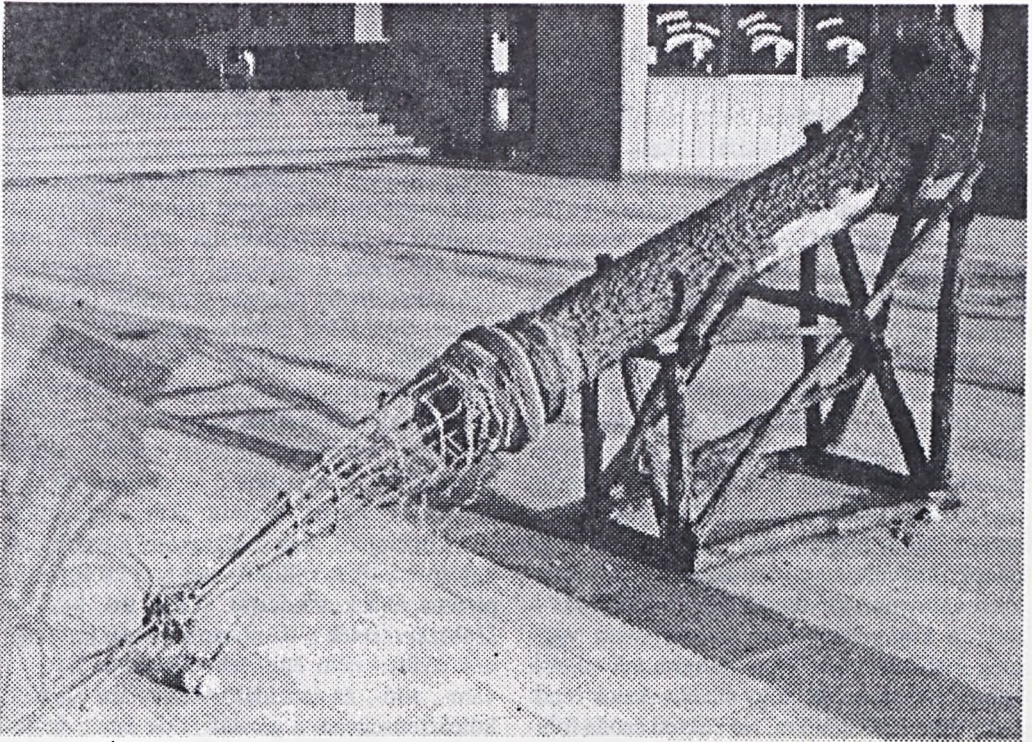
No-no! Már megint értekezlet? – Igenis megint. Mi volna belőled, magyarom, ha a sok értekezleten, ankéten, választmányi, bizottsági és tudja isten miféle ülésen ki nem beszélnéd magadat, nem panaszkodhatnál, nem lelkesedhetnél?

Mert hiszen a nyilatkozatok földje ez. Az egész társadalom csodálatosan össze van kuszálva nyilatkozatokkal. Itt mindent nyilatkozatokkal gyógyítanak. Nyilatkozatok bizonyítják, hogy valamely asszony erényes, hogy valamely férfi tiszta jellem. Nyilatkozatokkal reparáltatik a törvény is. Ha a kormány valami hibát tesz, nyilatkozik. Még a király is nyilatkozik, ha rossz hangulatból jót akar csinálni. Nyilatkozik itt mindenki. A nyilatkozatok az ország aprópénze. Ezzel fizetnek, ezzel élmeznek.

Általában egészen más volt a régi állam. Akkor abban mutatta a hatalmát, hogy *minél többet tud adni másoknak*, most abban excellál, hogy *minél többet tud elvenni másoktól*. Melyik a jobb módszer, nehéz eldönteni. Mert akkor is mindenki szidta az államot és most is csak azt cselekszi.

*

Nem okos világ ez a mai. De hát hiszen a tegnapi se volt okos. És bizonyára nem lesz az a holnapután sem. Ebben van valami vigasztaló. (Összeállította: Praznovsky Mihály)

OROSZ PÉTER: Kir I. (bal láb)

Fekete Gyula

Kié a hatalom két évvel a választások után?

“Akié a hatalom, azé a felelősség!” – hangzott el többször Lakitelken 1987 szeptemberében. A jelmondatban a hatalomból kiszorult értelmiség véleménye tükröződött: semmi közünk nincs az ország eladósodottságához, a gazdaság versenyképtelenségéhez, az ország lakóinak harmadát napi megélhetési gondokkal sújtó szegénységhez, a bűnözés növekedésében is megnyilvánuló morális válsághoz. Nincs mindezekhez – mondtuk –, mert azokban a döntésekben, amelyek ide juttatták az országot, nem vettünk részt az ország antidemokratikus jellege miatt.

A hatalom és a felelősség összefüggésének a kérdése ma is, helyi és országos szinten is nap mint nap felvetődik. Nem véletlenül utasítja el pl. a budapesti MDF frakció MDF-es alpolgármester kinevezésének a gondolatát, hiszen annak nem lenne tényleges hatalma (az SZDSZ-FIDESZ-MSZP éppen úgy leszavazná javaslatait, mint eddig), viszont funkciójából fakadóan felelősség terhelné általa nem támogatott ötletek következményeiért. Országos szinten is, mi, kormánypárti képviselők gyakran szóba hozzuk egymás között – máshol (pl. a TV nyilvánossága előtt) nem, hisz nincs erre lehetőségünk –, hogy vajon van-e történelmi felelősségünk a mai társadalmi-gazdasági folyamatokért olyan körülmények között, amikor nincs érdemleges hatalmunk e folyamatok megváltoztatására. Hiszen épp a rendszert változtató törvények “kétharmadosak” – azaz a kompromisszum hiánya miatt vagy meg sem születnek, vagy annyira teli vannak kompromisszummal, hogy alkalmatlanok rendszert változtató célokra. Ha valami csoda folytán átmennek, akkor hetekig, hónapokig halo-

gathatja a köztársasági elnök az aláírásukat.

Ha netán ez megtörténik, az Alkotmánybírárság bármikor megsemmisítheti rendszerváltoztató tartalmukat. Ha ezt valami szerencse folytán megússzuk, akkor a közszolgálati jellegéből kivetkőzött rádió és televízió, továbbá a sajtó bojkottálja közlésüket, mit sem tud róluk a lakosság. Még szerencsénk van akkor is, ha szidják, szapulják törvényeinket, mert akkor e görbe tükörből is, de valami eljut a lakossághoz. Persze, ha meg is tudja a lakosság az új törvényeket, lehet hogy arról is tudomást szerez, hogy nem kötelező e törvények betartása, gond és veszély nélkül áthághatóak, hiszen akár a függetlenségét ilyenképpen is kifejező bíróság, akár a gazdasági élet főszereplője, akár a végrehajtó hatalomban kulcspozíciókat változatlanul betöltő régi apparátus ehhez asszisztál. (Lásd azt, hogy a szakszervezetek a tíz hónapja hozott törvénynek nyíltan nem engedelmessé válnak, hogy a vám-, adó-, és társadalombiztosítási járulékok kötelezettségeket a gazdálkodók egyre szélesebb köre nem teljesíti.)

Érezzük tehát, tudjuk – hogy *messze nem a parlamenti erőviszonyok határozzák meg a változás menetét és irányát*. Messze nem a parlament kormánypárti hányada felelős tehát az ország újonnan keletkező – a megörököltetekhez hozzáadódó – problémáiért. Vajon mennyiben kvantifikálható ez az érzés? Vajon a hatalom és felelősség kétharmadát, – felét, – egyharmadát – viseli-e a kormánykoalíció?

Ezirányú vizsgálódásaimhoz *számba kellett vennem a törvényhozástól független hatalmi ágakat* – klasszikus értelemben ezek: a köztársasági elnökség, Alkotmánybíróság, miniszteriális végrehajtó hatalom, bíróságok, önkormányzatok. Modern értelmezésben ezekhez hozzáadódik: a gazdasági hatalom, elektronikus és nyomtatott sajtó ("első nyilvánosság"), politikai pártok, egyesületek és érdekképviseletek. Társadalom- és gazdaságszociológiai elemzések formálódó hatalmi ágak tekintik (vagy valaha volt erős hatalmi ágak maradványának): honvédség és nemzetbiztonság, tudományos élet, művészet és kultúra, egyház és hitélet, vagyonosok és tulajdonosok hatalma, pénzkibocsátás (nemzeti bank), társadalombiztosítás, második nyilvánosság, külföldi hatalmaktól történő függés, vérségi-, családi-, és nemzetiségi klánok, fekete gazdaság és alvilági hatalom.

Megfelelő súlyuk szerint *elemezve a hat klasszikus, négy modern és tíz szociológiai hatalmi ágat* – hozzávetőleg kvantifikálhatjuk a kormánykoalíció szerepét és jelentőségét a hatalom összességében – és az ezzel arányos politikai felelősségben.

1. Köztársasági elnökség

Magyarországon a köztársasági elnöki funkció pártok közötti megállapodás keretében került ellenzéki kézbe. Az alku fejében az ellenzék lemondott az úgynevezett "kétharmados" törvények jelentős részéről – belenyugodva tehát abba, hogy a törvények megszavazásához elegendő a Parlament szava-

zatainak egyszerű többsége.

Az alku természete ("valamit valamiért") magától értetődővé tette, hogy a köztársasági elnök külföldi és belföldi cselekedeteivel ne az egész magyar népet képviselje, hanem elsősorban annak nem kormánypárti hányadát. Ellenzéki politikusok naponta felvetik, hogy szükség van a többség akaratát korlátozó köztársasági elnöki jogkörök további bővítésére – a hatalommal járó felelősség terhe nélkül –, köztársasági elnöki ellenőrzés alatt kell kialakítani a Parlament második kamaráját, stb. Alkotmánybírói döntések sorozatára volt szükség annak eléréséhez, hogy a köztársasági elnök ne bénítsa meg a miniszteriális végrehajtó hatalom működését azáltal, hogy nem írja alá a törvényeket vagy a kinevezési okmányokat.

A parlamentáris államformákban az államfő az egész népet testesíti meg, nem teszi kockára erkölcsi tartalékát politikai játszmákban, hiszen válságos helyzetekben bizonyítania kell politikai felelősségét, az egész nép akaratát megtestesítő személyiségét. Sajnos, Magyarországon sem az államfő politikai ambíciói, sem az őt minduntalan politikai szerepre készítő pártok nem segítik elő, hogy politika feletti szerepe legyen a köztársasági elnöknek. Az államfő gyakran úgy érzi – és ezt kifejti –, hogy ő csupán egy ceremóniális kellék, holott dönteni szeretne, irányítani szeretné a dolgok alakulását. Ellenzéki pártok is gyakran kifejtik, hogy "más országokban" nagyobb súlya van az államfőnek – csak azt nem teszik hozzá, hogy ezek az országok elnöki rendszerű, prezidenciális berendezkedésű, nem parlamentáris formában működő országok. Ezekben az országokban a hatalommal együttjáró felelősség is terheli az államfőt, emiatt eleve nem lehet politika feletti, egész nemzetet megtestesítő szerepkörük. A parlamentáris országokban – így pl. Nagy-Britanniában – elképzelhetetlen, hogy ugyanazon "politikai" népszerűségi listán szerepeljen pl. az angol királynő, John Major kormányfő és pl. a Skót

Nemzeti Párt elnöke. “Akkor miért nincs rajta a listán a legnépszerűbb futballkapus, a legfelkapottabb pornósztár, a leginkább csápoltt rockdobos?” – adta fel nekem a kérdést egy londoni tanár, érzékeltetve velem, hogy megbor-zongtatja az abszurd ötlet: a királyné és a skót hordószónok ugyanazon a listán? Nálunk ezer szál húzza le a köztársasági elnököt a napi politika mocsarába, messze járunk még attól, hogy ne szerepeljen azonos népszerűségi vagy népszerűtlenségi listán az államfő, a kormányfő és akármelyik parlamenten kívüli párt elnöke. Amelyik miért ne lehetne pornó-sztár, vagy rock-dobos – hisz erre is akad példa.

Ma a köztársasági elnök erős politikai tényező, a kormányzati hatalmat ellensúlyozó meghatározó szerepköre vitathatatlan.

2. Alkotmánybíróság

Magyarországon rendkívüli, nagyon tág jogkörrel rendelkező Alkotmánybíróság funkcionál. *Valójában az arisztokrata köztársaságok alsóházi határozatait bármikor megsemmisítő, megfellebbezhetetlen erejű döntési jogkörrel rendelkező felsőházak jogostványával rendelkezik.* Csak nálunk – szemérmességből – nem felsőháznak nevezik ezt az intézményt.

Azokban az országokban, ahol van Alkotmánybíróság, ott az ilyen hatalmi ág tevékenységi területét szorosabban leszűkítik a konkrétan is bizonyítható alkotmányellenes parlamenti döntések hatálytalanítására, és nincs – a magyar eljárásnak megfelelően – annyira tág értelmezési jogkörük, hogy az Alkotmányban szereplő paragrafusokkal csak többszörös logikai áttételben, laza és esetleges kapcsolatban álló parlamenti vagy kormányzati döntéseket megsemmisítsenek.

A nem jogelméleti, hanem politikai indítatású alkotmánybírósági döntésekre jó példa az elévülésről szóló, 4:1 arányban elfogadott törvény Alkotmánybíróság általi megsemmisítése.

A Parlament természetesen nem tudhatta előre, hogy a háború utáni Európában alkalmazott elévülés értelmezése – miszerint az elévülés órája nem ketyeghet, ha a bűnt nem is üldözik – ellentétes a magyar Alkotmánynyal, annyira nincs konkrét összefüggés az Alkotmány paragrafusai és az elfogadott törvény szövege között. Külön súlyosbítja a jelenlegi helyzetet, hogy a megsemmisítés indokai olyan megállapításokat is tartalmaznak, amelyek alapján Magyarországon semmisenek kellene tekinteni a háborús bűnök elévülhetetlenségéről szóló törvényeket. (Mint jogi berkekben köztudott, a háborús bűnök 1960. január 20-án elévültek, és csak több év múlva, “támasztották fel” az ismételt üldözhetőséget.) Nem fogadható el – sőt szinte gyerekesnek tűnik – egyes alkotmánybírók ama véleménye, hogy ők csak a konkrét elévülési törvénnyel foglalkoztak, a többi, már érvényben lévő hasonló törvénnyel nem – hiszen a Parlament a korábban hozott törvények logikáját szemelőtt tartva hozta meg a döntését, abban a hiszemben, hogy az Alkotmánybíróság is jogrendben gondolkodik és nem egyedi (tehát elkerülhetetlenül emiatt politikai) ítéletet alkot.

Az Alkotmánybíróság jelenlegi, felsőház-jellegű szerepköre a parlamentáris demokrácia és a kormányzati hatalom teljes szétveréséhez vezethet, hiszen döntéseihez nem párosul semmilyen erkölcsi vagy anyagi felelősség. (Gondoljunk csak a személyi számok használatának betiltásából fakadó milliárdos terhekre.) Jelenlegi működése nagyobb alkotmányos gond, mint a paktum előtti kétharmados törvények magas aránya – hiszen még az egyszerű, feles törvények napi létét is fenyegeti. (Szinte valamennyi törvény vitájában tucatszor elhangzik: a törvényjavaslat alkotmányellenes, elfogadása esetén iziben fellebbezünk az Alkotmánybíróságnál.) A köztársasági elnöki poszt ellenzéknek történő átadása szinte teljesen értelmetlen alku volt a

parlament és a kormányzat munkájának könnyítése érdekében – ha ez a parlamenti akaratot elfojtó intézmény jelen formájában és jogosítványában fennmarad. Márpedig jó ideig fennmarad, hiszen bármely változtatás e téren kétharmados parlamenti többséget igényelne. Ismerve ez intézmény kialakulásának körülményeit, személyi összetételét – a változtatásához az ellenzék nem járulna hozzá. Ezzel is igazolva azt, hogy szerinte is az Alkotmánybírótság ma többségében olyan ellenzéki feladatokat lát el, amelyeket a parlamentáris demokrácia keretében az ellenzék – lakossági szavazatok híján – nem képes ellátni.

3. Parlament

A kormánykoalíció többsége a parlamentben mindössze öt százalékos. Tekintettel arra, hogy a miniszterek, államtitkárok többsége is országgyűlési képviselő – akiknek elfoglaltsága a végrehajtó hatalomban ritkán teszi lehetővé a parlamenti szavazásokon történő részvételt – a többség gyakran csak néhány szavazaton múlik. Tekintettel arra, hogy – minden sajtóbeli állítással szemben – a kormánypárti képviselők nem szavazógép mintájára, hanem saját megfontolásukat is szem előtt tartva szavaznak – *gyakran csak a kormánypárti képviselők fegyelmezettebb jelenlétén múlik egy-egy törvény elfogadása.* (A szavazásokon – hosszabb időszakon keresztül – az MDF jelenléte 75 százalék körüli, a kereszténydemokratáké 70 százalék körüli, az SZDSZ-é 65 százalék körüli, a kisgazdáké (még együtt) 60 százalék körüli, a szocialistáké 55 százalék körüli és a fiatal demokratáké 50 százalékos körüli volt.) A szavazásokat elemelve az ellenzéki pártok mindig egyszerűségebben – szavazógép módjára – szavaznak, mint a kormánypártok. Ez azt is jelzi, hogy távlati törésvonalak esélye a kormánypártoknál valószínűbb, de azt is jelezheti, hogy az egyéni képviselők nagyobb

aránya miatt tágabb az MDF frakció túrési amplitúdója.

Európa egyik legdemokratikusabb gyakorlata nyilvánul meg a parlamenti bizottságok vezetőinek kijelölése terén. Nem az egyszerű többségi elv érvényesül – mint sok országban – hanem az a szempont, hogy létszámuk arányában valamennyi parlamenti frakció jusson bizottsági tisztséghez.

A parlamentarizmus ellen felheccelt lakosság, továbbá a médiák gyakran kifogásolják – sokallják – a képviselők számát. Olyan országok példáit vetik fel, ahol valóban relatíve kevesebb a képviselő, de azt nem említik, hogy ez a "takarékoság" a demokrácia rovására megy. Ha nem lenne listán bejutó képviselő, akkor csak egy fiatal demokrata, csak két szocialista párti, csak három kereszténydemokrata képviselő ülhetne a függetlenek között – hiszen frakció alapításához messze nem lennének elegendőek. Az nyilván járhatatlan megoldás lenne, hogy a listán bejutás érdekében még tovább növeljük a választókerületek nagyságát, hiszen már most is elviselhetetlenül nagy az egyéni képviselők leterheltsége (van 100 falus körzet is), és már most is túl laza a kapcsolat a lakossággal a krónikus időhiány miatt.

A Parlamentet gyakran éri az a vád, hogy indokolatlan jövedelmeket szavaz meg magának. Valójában több bizottságba gond szakembereket toborozni – annyira rossz a bizottsági munka megbecsülése – és szinte valamennyi egyéni képviselő szóltanul tudomásul veszi: választókerzetében a polgármesterek, alpolgármesterek, jegyzők jövedelme több, mint az övé.

Az vitathatatlan: öt százalékos többség a Parlamentben lehetővé tesz ennél jóval nagyobb arányú akaratnyilvánítást a törvényhozás területén. Az Országgyűlésben a kormánypárti hatalom megkérdőjelezhetetlen, az elfogadott törvények tartalmában túlnyomónak tekinthető.

4. Végrehajtó hatalom

A miniszterek, politikai államtitkárok értelemszerűen a kormányzó pártok soraiból vagy azokkal egyetértő szakértőkből kerülnek ki. A többtízszes létszámú *miniszteriális hatalom csúcán a kormánytöbbség vitathatatlan.*

Néhány minisztériumi személycseré körül támadt sajtóvitában ellenzéki politikusok megkérdőjelezték a kormányzó hatalom ama szokását, hogy a miniszteren és a politikai államtitkárokon kívül másokat – saját embereiket – behozzák a végrehajtó hatalomba. Feltételezték tehát, hogy a rendszerváltás a korábbi tisztviselőkkel is levezénelhető, nincs szükség kívülről hozott szakemberekre.

Kormánypárti képviselők viszont éppen azt hányják minisztereik, államtitkáraik szemére, hogy leveleikre hónapokon keresztül nem kapnak választ, a pártban, lakossági körben kikristályosodott javaslataikat rendre elutasítják a régi éra minisztériumot ma is uraló ivatalnokai.

Személyes tapasztalatom az, hogy 1990-en még a minisztériumok szakembergárdája teghethetősen ellenszenvvel viselte el a kormánypárti képviselők kérdéseit és kéréseit. 1991-ben közeledtek egymáshoz az elvárások – a képviselők megértették, hogy nagyon sok lakossági vagy érdekképviseleti igény szakmailag megoldhatatlan, viszont a minisztériumi szakértők is megértették, hogy egzisztenciális érdekük törődni a képviselői javaslatok teljesíthetőségének a vizsgálatával. A költségvetési vitában az ellenzék igen sok minisztériumi szakértőt maga ellen hangolt, hiszen sok apolitikus családfe és családanya karácsony és újesztendő között éjfél után háromig, négyig volt kénytelen hallgatni a bizottságokban félórákig tartó ellenzéki obstruáló hozzászólásokat. A hangulat-eltolódás ellenére is állítható: a kormánypártok nem uralják a minisztériumokat, nem tudják elérni a választási ígéreteik kormányzati megvalósítását – de az ellenzék sem uralja már a szakértőket.

5. Bíróságok

A bíróságok személyi állományát a politikai hatalmi fordulat után több heves kritika érte a kormánypártok soraiban lévő hajdani üldözöttek oldaláról. *Az igazságügyminiszter kiállt a bíróságok parlament általi érinthetlensége és önálló hatalmi ágként való kezelése mellett.* Elutasította azokat az indítványokat, amelyek javasolták, hogy német mintára a polgárjogi aktivisták elleni ítéletekben résztvevőket bocsássák el a bírói karból. (Mint ismeretes, ott a bírák 80 százalékát elbocsátották.)

A miniszteri védelem ellenére a bírók nem váltak elkötelezetté, pl. jelenleg kétségbe vonják a miniszter bizonyos kinevezési jogait. Mindez igazolja: a törvényhozásban kinyilvánított kormánypárti szándékok csak nagyon alacsony határfokkal érvényesülhetnek a megörökölt bírói kar ítéleteiben.

6. Önkormányzatok

A magyar államiság fejlődésében soha nem rendelkeztek annyi autonóm jogosítvánnyal a települési önkormányzatok, mint manapság. Mind a központi hatalom, mind pedig a múlt századbeli szabadelvűek által is szétverésre ítélt megyerendszer jogosítványai korlátozottak a helyi döntésekkel szemben.

Az önkormányzati választások előtti parlamenti vitában a kormányzat komoly engedményekre kényszerült – a törvény kétharmados jellege miatt – csak hogy megmentse az ezeréves múltra tekintő megyerendszert, a fővárosi közigazgatást, hogy megelőzze azt a veszélyt, hogy az ország 3000 apró, életképtelen köztársaságra hulljon szét.

A kistéleplések jelentős részében – felhasználva a korábbi helyzetismeretüket – korábbi tanács-rendszer vezetői nyerték el a polgármesteri, jegyzői tiszteket. A nagyvárosok egy részében is érvényesült ez a tendencia, elsősorban a hatalomba bejutó pártok szakemberhiánya, ismerethiánya miatt. Pl. a fiatal de-

mokraták az önkormányzati választások előtt többszáz ezer plakátot ragasztottak ki azzal a szöveggel, hogy "Hej, ha se VB titkár, se szoligabíró többé nem lenne" – jelezve ezzel, hogy semmilyen eszmei közösséget nem vállalnak a hajdan ilyen posztokat betöltött egyénekkal – majd a számukra sikeres választások után első dolguk volt a fővárosban, hogy jegyzői feladatok ellátására kérték fel a volt budapesti VB titkárt...

Sajátos politikai-pénzügyi játszma annak a következménye, hogy az önkormányzatok többsége ellenzéki kézben van. Anyagi gondjaik nagy részét az ilyen önkormányzatok a "rajtuk takarékoskodó" kormánynak tulajdonítják, a központi kormányzat viszont azt bizonygatja, hogy az elmúlt években lényegesen gyorsabban nőtt az önkormányzatok pénzbeni támogatása, mint a minisztériumoké, több százmilliárdos vagyonról és annak hasznáról mondott le az állam az önkormányzatok javára, és míg az államnak az adósságai növekednek, az önkormányzatok harmadánál a bevételek gyarapodnak.

7. Gazdasági hatalom

Az állami tulajdon szinte kizárólagos aránya óriási hatalmat összpontosított az állami nagyvállalatok irányítói kezébe. Az előző pártállam által kinevezett, megörökölt garnitúra a legheterogénebb összetételű volt: egyaránt jellemezte egy részüket a szaktudás és helyzetismeret, mint más részüket az a tény, hogy tényleges szakismeret nélkül, a párthierarchia lajtorjáján feljebb kerülve jutottak jelenlegi pozícióikba.

Egy közös érdek összefűzte az állami vállalati vezetőket: ha már bele kell nyugodniuk vállalataik privatizálásába, akkor legalább legyen beleszólásuk leendő gazdáik, tulajdonosaik kilétébe. Hátha a tulajdonos hálás lesz jöszolgálataikért... Közös vezetői érdek volt az is, hogy a közel 2000 milliárd Ft-os állami vagyon működtetése ne kötődjön túl súlyos

vagyonhasznosítást megkövetelő osztalékfizetési kötelezettséghez. Ezt a célt sikerült elérnie a menedzsmentnek: két év alatt nem születtek meg az állami vagyon hasznosítására vonatkozó vagyonpolitikai irányelvek, az állami vállalatok – a nyereségarányos befizetési kötelezettségen túlmenően – nem fizettek be a költségvetésbe osztalékjövödelmet.

A gazdasági hatalomban ma a kormánypolitikával rokonszenvező menedzserek csak szórványosan vagy kisebbségben képviseltetik magukat. Az állami nagyvállalatok körében a helyzet némileg kedvezőbb, mint az állami gazdaságok, mezőgazdasági termelőszövetkezetek vezetői között. Ez utóbbiaknál a kárpótlási törvény, illetve az új, bármely tagnak kiválási lehetőséget biztosító szövetkezeti törvény olyan mértékű egzisztenciális bizonytalanságot és olyan erős – tagoktól történő – függést eredményezett, ami ezeknél a vezetőknél egyértelműen kormányellenes magatartást váltott ki.

8. Első nyilvánosság

A politikai hatalomban nagy – egyesek szerint meghatározó – szerepük van a közszolgálati médiáknak, és a legnagyobb példányszámú napilapoknak. Mivel ezek a médiák közvetlenül sugallják politikai állásfoglalásukat, az egész lakosság többé-kevésbé hatásuk alatt áll – *elsődleges a szerepük a szavazások idején megnyilvánuló véleményformálásban.*

A kormányzat az első nyilvánosság hatalmi szférájában nagyon hátrányos helyzetből indult. A televízió elnöke több esetben megtagadta a szereplés lehetőségét a miniszterelnöktől, a rádió és a televízió műsorai szinte csak ellenzéki szakértők véleményét sugározták – a kormánypárt tagjai csak nagyon ritkán jutnak mikrofonhoz; a kormánypárti képviselők több mint egy évig – az Új Magyarország megjelenéséig – még csak válaszolni sem tudtak az ellenzéki napilapok (Népszabadság, Népszava, Magyar Hírlap, Magyar Nemzet,

Kurír, Mai Nap, Esti Hírlap, Világgazdaság, 19 megyei napilap) többmillió példányban kinyomtatott vádjaira.

A magyarországi átmenet hazai sajátosságai miatt nálunk nem került sor arra, ami pl. a volt kelet-német tömegkommunikáció és sajtó területén. Ott a pártállami propagandában vétke munkatársakat elbocsátotta az új szövetségi állam (az intézkedések az itt dolgozók közel 90 százalékát érintették) – így a megisztult sajtó-közélet ott nem gátolta, hanem kifejezetten elősegítette az ország békés egyesítését, az óriási szociális problémák levezénylését.

A tömegkommunikációban foglalkoztatott sajtómúltjuk miatt eleve *kormányellenes szerepre kárhozott médiások mindent megtettek annak érdekében, hogy fennmaradjon monopolhelyzetük.* Erősen elleneztek, hogy legalább egy kormányközeli napilap alakuljon és rendszeresen támadták azon televízió- vagy rádióműsorokat, amelyek szerkesztői – ha nem is voltak kormánypártiak, de – nem osztották a politikai ellenzék véleményét.

1992 elejére elérte a kormányzat, hogy a köztársasági elnök hajlandó volt aláírni egy rádiós és egy televíziós alelnök kinevezését – cserébe viszont le kellett nyelnie, hogy a lakosság számára foghatatlan URH sávba számúzenek egyházi műsorokat, megszüntessenek harminc éve fennálló, magyar kulturális életet jelképező alpműsorokat. ("Édes anyanyelvünk", "Tanuljunk népdalt") A tömegkommunikáció szót emel néhány személy hobbiját kielégítő rádiózás "emberi jogáért" ("Tilos rádió"), de tiltakozik az ellen, hogy többmillió ember választott képviselői hullámsávhoz jussanak.

9. Politikai pártok

Polgári demokratikus országokban a politikai pártoknak – közvetlenül – nincs hatásuk a parlamenti életre, vagy a gazdasági-társadalmi élet változásaira. Közvetett hatásuk termé-

szetesen ott is van – kellemetlen helyzetbe kerülhet az a képviselő, aki tudatosan mellőzi állásfoglalásainál a pártjában kialakult véleményeket.

Magyarországon két párt esetében volt látványos a törés a párt által kijelölt célok, és a párt parlamenti frakciója által kijelölt célok között: a Független kisgazdapárt és a Szabad demokraták szövetsége körében. A kisgazdapárt csak részben érte el, hogy mint pártnak nagyobb beleszólása legyen a parlamenti döntésekbe, mert próbálkozása az országgyűlési képviselők ellenállásába ütközött. A szabad demokrata képviselők, pártközpontba berendelt polgármesterek ellenállása mérsékeltebb volt, de közvetett jelek arra utalnak, hogy döntéseikben ugyancsak korlátozottan érvényesül a párt szerepe.

Az MDF és a KDNP esetében országos vagy helyi szinten a lakosság által – tehát nem pusztán párttagok által – választott személyek rendelkeznek döntési (hatalmi) lehetőségekkel.

Összességében elmondható: a korábbi, totális hatalmú pártállammal szemben a mai pártok szerepe a hatalom gyakorlásában meg lehetőségen csekély.

10. Érdekképviseltek

Politikai tapasztalatok alapján az érdekképviselési szervek – szakszervezetek, kamarák – nem alkalmasak a hatalom országos vagy helyi szintű gyakorlására. Részérdekek soha nem szoríthatnak hátra közérdeket büntetlenül. Sajnos, Magyarországon nem tudatosodtak ezek a politológiai tapasztalatok, nem ismert eléggé, hogy mennyire vakvágány volt Mussolini, Peron vagy Walesa szakszervezetekre támaszkodó államrendszeri felfogása. Változatlanul *nagyon erős hatalmu igény él a szakszervezetekben, nincs olyan törvényjavaslat, amivel kapcsolatban ki ne nyilvánítanák a kormányzattal szembenálló véleményüket. A "nagypolitikázás" igénye miatt elsikkad a*

munkahelyi érdekvédelem, a munkavállalók töredékére zsugorodik a szakszervezeti tagság. A kormánypártokra szavazó dolgozók joggal érzik úgy, hogy szemléletüktől idegen közegbe keveredtek, természetes reflexük tehát, hogy kilépve az eddigi szakszervezetükből, megalkossák a saját pártjukkal rokon-szenvező szakszervezetet. A munkahelyi érdekvédelmet elsinkófáló politizálási igény mára teljesen ellehetetlenítette az érdekvédelmet, mintegy 900 munkavállalói szakszervezetet és 600 szakmai kamarát, érdekvédő egyesületet regisztráltak eddig az érdekegyeztetésben érdekelt kormányzati szervek. A szétaprózódott érdekvédelem – különösen a privatizált és magánszektorban – teljesen kiszolgáltatottá teszi a dolgozókat. Kiutat a jelenlegi káoszából csak a nagypolitizálástól lehetőség szerint tartózkodó, a szakmai érdekvédelemre koncentráló – és ebbeli minőségében valamennyi pártállású szakembert összefogó – szakszervezetek jelenthetnének. Azzal párhuzamosan, hogy a munkahelyeken formálissá sülyedt a dolgozói érdekvédelem, a hatalmi szférában valóban ellensúlyozzák ezt a hiányosságukat a szakszervezetek. Az érdekegyeztető tárgyalások eredményeit publikálja a Magyar Közlöny, határozatait – többségben – a Parlament törvényerőre is emeli.

Ebben a hatalmi ágban még ma is a politikai rendszerváltás előtti erők képviselik a többséget, és a kormányzat befolyása – mivel távlati céljaival nem is fér össze egy ilyen szerep – minimális.

11. Honvédség, nemzetbiztonság

A katonaság vezérkara az egyik legősibb hatalmi ág képviselője. A világ országainak ötödében a politika gyakorlatában még ma is megkerülhetetlen tényező a hadsereg, véleménykülönbség esetén borítékolható a katonai hatalomátvétel, vagy az – mint déli szomszédunknál –, hogy a hadsereg szétlővi, lebom-

bázza az öt ellátó, tápláló állampolgárok lakótelepeit, hajlékait.

Csak nagyon erős állami vagy pártellenőrzés tarthatja féken a hadseregekben természetesen felmerülő ilyen jellegű hatalmi igényeket. Ilyen szempontból veszedelmesek azok az ellenzéki javaslatok, amelyek a honvédség-nemzetbiztonság kormányzatból való kiemelését és közvetlenül a köztársasági elnök alá való rendelését szoralmazzák.

Nem lehet egyetérteni azokkal a véleményekkel sem, amelyek kétségbe vonják a kormányzat hadseregen belüli kinevezési jogát – egyfajta pártbefolyásnak nevezve ezt a gyakorlatot –, és azt szorgalmazzák, hogy a hadsereg kizárólag saját állományából merítsen előléptetés esetén. Az ilyen jellegű kisszerű pártírigység – ami tehát a demokratikusan megválasztott képviselők által elfogadott kormányzat hadsereg feletti ellenőrzési jogát vitatja – a hadsereg önálló hatalmi ágazat-tervezését erősíti.

Megjegyzendő, hogy a honvédelmi-nemzetbiztonsági szakmában – speciális jellege miatt – nem volt lényeges vezetőcsere, viszonylag magas a politikai fordulat előtt kinevezett vezetők aránya.

12. Tudomány, művészet

A választások előtt valamennyi párt igyekezett választási listájára felvenni köztiszteltnak örvendő akadémikusokat, ismert színészeket és írókat. A kormánypártok ebben a versengésben hátránnyal indultak. Miért?

Közismert, hogy a pártállam évtizedeiben a Tudományos Akadémia tagsága nagymértékben felhígult, áltudományos munkáért, beosztottak által írt disszertációkért köszönheték nem kevesen akadémiai tagságukat. A kontraszelekció miatt az átideologizált tudományos élet résztvevőinek jelentős része nem pályázta a rendszerváltást.

A rendszerváltás iránt elkötelezett tudósok, kutatók talponmaradásukat gyakran kül-

földi kapcsolataiknak, ösztöndíjaknak, időközönkénti vendégprofesszori állásaiknak köszönhették. Ebből a nagyvilágot ismert, világpolgári szemszögből nagyon szegényesnek, porosnak, "mucsainak" tűntek a magyar sorsproblémákat felvállalt mai kormánypártok.

A fentebbi folyamatok eredményeként *a tudományos világban a marxista és a liberális tömb a meghatározó*, a szociáldemokrata és a konzervatív szemlélet jelentéktelen.

13. Egyház és hitélet

Az Egyház évszázadokon keresztül önálló hatalmi ág (rend) volt a magyar rendi országgyűléseken.

Az elmúlt négy évtizedet a történelmi egyházak éppen hogy át tudták vészelni. Anyagi javaikból kifosztva, személyi állományukat tekintve nagymértékben elöregedve (zömük-nél a lelkészek átlag-életkora hatvan év körüli volt) érték meg a rendszerváltás időpontját.

A világnézetű úrbe harcos kisegyházak, illetve Európában nem honos vallások igyekeztek benyomolni. (Jehovisták, mormonok, Hitgyülekezetek, buddhisták, Krisna hívők, szombatisták, stb.) A liberális pártok történelmi egyházaktól elvett vagyont ígértek ezeknek az újonnan megjelent egyházaknak, és kapcsolataik révén igen nagy reklám-publicitást teremtettek számukra a televízióban és a rádióban. Úgy tűnik, befolyásuk ezért ezeknél az egyházaknál meghatározó, míg *a hagyományos egyházak hívői* (talán éppen emiatt a pártstratégia miatt is) *a konzervatív pártok irányába sodródnak*.

14. Tulajdon és vagyon

A tulajdonban, vagyonban rejlő hatalom különbözik a gazdasági életben ténylegesen funkcionáló, gazdasági hatalomtól. A Parlament és a végrehajtó hatalom viszonya hasonló ahhoz, ami a tulajdonosi stratégia és a termelő-vagyont működtető vállalkozói magatartás között fennáll.

Magyarországon ma a vagyont működtetőknél – mint a modern demokráciákban mindenhol – lényegesen nagyobb a szerepük a hatalomban, mint a tényleges tulajdonosoknak. A gond az, hogy ma nagyon sok vagyontárgynak nincs tényleges felelős tulajdonosa, azaz *a tulajdonosok büvülésével párhuzamosan automatikusan növekednie kellene a tulajdonból adódó hatalomnak*.

Jelentős tulajdona ma a vagyont saját számlára átkonvertált fordulat előtti apparátusnak, és a hagyományosan liberális városi polgárságnak van. A kormánypártok a kárpótlás révén tulajdonukat visszacapók táborából várják az őket támogató tulajdonosi réteg kialakulását.

15. Pénzkibocsátás

A Magyar Nemzeti Bank viszonylagos önállóságának szükségességét mind az ellenzék, mind a kormánypártok elismerték. Az ellenzéki pártok banki függetlenség értelmezésére jellemző, hogy még azt a indíványt is ellenezték, hogy az MNB részvényeit valamennyi hatalmi ág (Parlament, végrehajtó hatalom, Köztársasági Elnökség, Legfelsőbb Bíróság, Budapesti Főpolgármesteri Hivatal, stb.) közösen ellenőrizze.

A jegybank személyi állományának jelentős része az előző év végén kinyilvánította rokonszenvét a menesztett bankelnök iránt. Az aláírások révén is konstatált liberális jelenlét mellett *csak a vezetés legszűkebb köre tekinthető kormánypárti szemléletűnek*.

16. Társadalombiztosítás

Az elmúlt években fokozatosan vált erőteljessé a társadalombiztosítás állami költségvetéstől történő elkülönülése, a biztosítói apparátus köztisztviselőktől történő elválasztása.

Több országban tudatosan vigyázzák ezt az elkülönülést, hiszen minden felelős társadalombiztosítási szakember 20-25 évre előre

gondolkodik járulék-fizetői fedezetben, biztosítói vagyonban és a várható kötelezettségek felmérésében. Nem lehet elvárni a politikusoktól, a végrehajtó hatalom szakembereitől, hogy ilyen hosszú távra előre tekintsenek, hisz túlnyomó többségük 3-4 évnél messzebbre tekintő időhorizontban nem gondolkozhat: az újraválasztási kinevezéseket újra megerősítő esélyek ugyanis valamennyi demokratikus országban meglehetősen bizonytalanok.

A legtöbb országban – csakúgy, mint Magyarországon – *a társadalombiztosítás önkormányzatának a kormánnyal szemben vétőjoga van* és a parlamenti törvények keretén belül olyan autonómiával rendelkezik, ami egy önálló hatalmi ág jellegzetességeivel ruházza fel.

Az egészségbiztosítási és a nyugdíjbiztosítási tanácsba szakszervezetek és pártok delegálják szakértőiket. A delegálók összetételéből fakadóan a kormányzat eleve kisebbségben van e tanácsokban, és a szakszervezeti választások után jelenléte jelképesé válik.

17. Második nyilvánosság

A második nyilvánosság elsősorban éréstrendeket, rétegszemléleteket közvetít, és lényegesen apolitikusabb, mint a sajtó, a rádió és televízió műsorainak – azaz az első nyilvánosságnak – a napi politikai parancsokat közvetítő tevékenysége. Koncertek, futballmecscecsek, szubkultúrák társaságainak a tagjai formálódnak azonos szemléletű közösségekké.

A politikával szembeni bizalmatlanság, a nyilvánvalóan nem objektív tömegtájékoztatással szembeni gyanakvás a második nyilvánosság tagjait olykor szélsőséges ideológiák irányába is sodorhatja, (ős-kommunistikus elveket való szekták, életformák; fajgyűlöletet hirdető bőrféjük; a parlamentarizmust, demokráciát tagadó anarchisták.) Mivel általában *a fennálló hatalmat tagadja leginkább a második nyilvánosság – a legtöbb országban ideológiáikat ellenzéki beállítottságuk ural-*

ják. Magyarországon hatalomellenes, pártállam-ellenes második nyilvánosságot és lumpen rétegeket a szabad demokraták tudatos politikával maguk mellé állították. Jelenlétük és súlyuk ma közel pártszakadást idéz elő, és a közelgő választások segéderő szükséglete (cédulabedobók, plakátragasztók) is megnehezíti leválasztásukat.

18. Külföldi függés

A koalíciót alkotó pártok 1990 évi választási győzelmét követően néhány hét alatt másfél milliárd dollárt vont ki nyolc külföldi bank az országból. A történetírás fogja majd kideríteni annak az alkunak és külföldről történő zsarolásnak a részleteit, ami az MDF-SZDSZ paktumot megelőzően (azt kikényszerítve?) lezajlott – egy bizonyos: az újonnan megválasztott képviselőkben hamar tudatosodott: *nem feltétlenül külföldi csapatok magyarországi jelenléte jelképezi a külföldi függést.*

Leghamarabb a nyomtatott politikai sajtót juttatták a korábbi vagyonkezelők külföldi kézbe. 1990 végére a napilapok példányainak közel kétharmadát már külföldi tulajdonban lévő lapok nyomtatták ki. Az előző rendszert kiszolgált újságírók nagy győzelemnek tekintettek minden olyan adás-vételi szerződést, amikor magyar vételi szándékot kiütve külföldi tulajdonosok ajánlata győzött (Magyar Nemzet, Magyar Hírlap stb.). Óriási nyomás nehezedik a rádió és televízió hullámsávjai kiárúsítása érdekében a kormányzatra, nehogy megszólalhassanak saját adón a rádióból és TV-ből kiszorított kormányhoz közelebb álló politikai irányzatok.

“Idegengyűlölet, rasszizmus” – hallszik naponta a vád minden olyan esetben, amikor a stratégiai ágazatok, tájékoztatás, a termőföld és önkormányzati lakástulajdon területén a hazai tulajdonosok legalább részleges jelenlétét szorgalmazzák a kormánypártok. Két dolog bizonyos: *a külföldi tulajdoni hányadnak növekednie kell* (a kormánypártok szerint el-

sősorban a technológiai megújulást szolgáló és világszíni versenyben-maradást biztosító ágazatokban) és az is bizonyos, hogy a magyar történelemben mindig kifizetődő volt külföldi hatalmak érdekképviselőjének, helytartójának beállni. Erről a hatalmi lehetőségről a kormánypártok többsége lemondott.

19. Kláni, nemzetiségi érdekek

A kisebbségek kisebbségi természetükből adódóan összefognak, egymást segítik az üzleti-hivatali világban, azaz összetartozásuk hatalmi tényezővé válik.

A politikai pártok megérezték azt a lehetőséget, hogy a politikailag közömbös lakosságot mindig nehezebb megnyerni, mint a jobban mozgósítható kisebbségeket. Leghamarabb a szabad demokraták állították magukról, hogy kisebbségi érdekeket harcosan védenek. "Zsidók, cigányok, szegények, homoszexuálisok" kerültek azonos kalap alá kiáltványaikban, tanulmányaikban, mint az intoleráns kormány által üldözött kisebbségek.

A liberális pártok mellett a szocialista párt is kisebbségi támogatást kíván szerezni. Benyújtotta azt a törvényjavaslatát, ami pozitív diszkrimináció címén tízszer annyi szavazati jogot biztosítana a kisebbségieknek, mint a magyar lakosságnak. (A kisebbségi pártok esetében 0,4 százalékos, a többi pártnál 4 százalékos lenne a Parlamentbe kerülés küszöbértéke.) Válaszul a szocialisták javaslatára a liberális pártok azt a meggyőződésüket fejtették ki, hogy minden magyarországi kisebbségnek joga van magát képviseltetni a parlamentben a rájuk adott szavazatoktól függetlenül. Mivel 10 személy az egyesület-alapítás alsó határa – az orosz, görög, macedon, kínai, vietnami, kurd, palesztin, kubai vagy afgán érdekeket képviselő egyesületek is jelen kell

hogy legyenek az Országgyűlésben – javasolják – és csak a fennmaradó helyeket lehetne a pártok között lista alapján szétosztani.

A választójogi vita még nem dőlt el. Annyi bizonyos, hogy lesz pozitív diszkrimináció – legfeljebb annak a mértékét nem lehet előre megjósolni – és az is valószínű, hogy liberális pártok lesznek e diszkriminációnak a haszonélvezői.

20. Második gazdaság

A rendszerváltás előtt sok közgazdász – talán túlzott mértékben – a "láthatatlan" gazdaságnak tulajdonította az ország piaccgazdasági vonásainak az erősödését. Fusi, fekete munkavállalás, hálapénz, csúszópénz címén a lakosság – ugyancsak túlzott becslések szerint – legalább annyi pénzjövedelemhez jutott, mint társadalombiztosítási forrásokból. Azaz legalább ilyen erejű rejtett hatalom áll a "gazdasági alvilág" mögött – hallatszott a vélekedés.

Minden jel szerint a második gazdaság jövedelmei csak harmadát-negyedét érik el a vélelmezettnek – azaz e szféra hatalomból történő részesedése is szerényebb. (A jövedelmi becslések messze nem találkoztak fogyasztói-háztartásstatisztikai felmérések eredményeivel.)

A politikai fordulat előtti időszakban a gazdaság kiskapuit élvezők a liberalizált piaccgazdaság – visszaszorított állami ellenőrzés jelmondatát hirdető liberális pártokba helyezték a bizalmukat. A fordulat utáni időszakban egyre több jelét lehetett annak észlelni, hogy az árnyékgazdaság politikai szférája gazdagabb: jelentős a volt pártállam működtetőinek birtokába jutott, nem nyilvánosan átmentett (még tisztára mosásra váró) tőke szerepe és elterjedtsége.

A hatalomból történő részesedés nagyságrendjei

Egységnyi hatalmi pozíció = x

Politológiai osztályozás elve	Hatalmi ágak	Politikai rendszerváltás				Összes hatalmi pozíció
		előtti	utáni			
			Szoci-alista	Liberá-lis	Konzer-vatív, nemzeti	
erők						
Klasszikus hatalmi ágak (Háromszorosan súlyozott tényezők)	1. Köztársasági elnök			xxx		33
	2. Alkotmánybíróság	xx	x	xx	x	
	3. Parlament		x	xxx	xxxxx	
	4. Végrehajtó hatalom	x	x	x	xxx	
	5. Bíróságok	x		x	x	
	6. Önkormányzatok	x	x	xxx	x	
Modernkori hatalmi ágak (Kétszeresen súlyozott tényezők)	7. Gazdasági hatalom	x	x	xx	xx	18
	8. Első nyilvánosság	x	x	xxx	x	
	9. Politikai pártok			x	x	
	10. Érdekképviseltek	x	x	x	x	
Formálódó és elhaló hatalmi ágak (Egyszeresen súlyozott tényezők)	11. Honvédség, nemzetbiztonság	x			x	21
	12. Tudományos élet, művészet	x		x		
	13. Egyházak, hitélet			x	xx	
	14. Tulajdon és vagyon	x		x	x	
	15. Pénzkibocsátás			x	x	
	16. Társadalombizt.		x	x	x	
	17. Második nyilvánosság			x		
	18. Külföldi függés			x		
	19. Kláni, nemzeti érdekek			xx		
	20. Második gazdaság	x		x		
MINDÖSSZESEN (1-20)		12	8	30	22	72
részesedés a hatalomból %		17	11	42	30	100

Összefoglaló megállapítások

A parlamenti képviselők még a hatalmi ágak hármasság modellje szerint is (törvényhozás, végrehajtás, bírói ítélkezés) csak a hatalom egyharmadát birtokolják. Nem okozhat meglepetést, hogy a modern korban kialakult hatalmi ágak tovább gyengítik ezt a harmadrésnyi hatalmat, és ma a Parlament az összhatalom legfeljebb nyolcadával rendelkezik. (Lásd a táblázatot.)

Nyilvánvaló tehát, hogy ádáz küzdelem kell, hogy legyen a hatalom hétnyolcadát kitevő posztokért a különböző pártok és politikai irányzatok között.

Legbeágyazottabb a hatalomban a két liberális párt. Parlamenti kisebbségüket bőven ellensúlyozzák a köztársasági elnökségben, önkormányzatokban, sajtóban és a gazdasági hatalomban, érdekképviseletekben és tudományos életben elfoglalt pozíciók. Részesedésük a hatalom teljességéből – a táblázat alapján – mintegy 42 százalék.

Parlamenti képviselete ellenére leggyengébben a szocialista-szociáldemokrata irányzat részesedik a hatalomból (11 százalékban). Úgy tűnik, náluknál erősebb a szociáldemokrata meggyőződést már nem vállaló, volt MSZMP garnitúra hatalma – parlamenti képviselet nélkül is. 17 százalékos hatalmi arányukat erősíti a tájékoztatásban betöltött kulcsszerepük, a saját részre átmentett vagy, a szakszervezetek támogatása, az ön-

kormányzatokban – a lakosság közömbössége miatt – megtartott helyük, a tudományos életben elért kinevezéseik. Ennek ellenére *túlzás lenne baloldali veszélyről beszélni*, mivel életkoránál fogva ez a politikai irányzat lassan kivonul a hatalmi pozícióból, nincs fiatalokban megtestesülő érdemleges utánpótlása. Empirikus tapasztalatok alapján pozícióikat fokozatosan szociáldemokrata (szocialista) és liberális beállítottságú személyek veszik át, vagy döntően ilyenek a várományosok. Megjegyzendő, hogy *szélsőjobb veszélyről is túlzás lenne beszélni*, nincs semmilyen képviseletük sem a klasszikus hatalmi ágakban, sem a modernkoriakban.

Nagyon gyenge a konzervatív erők beágyazottsága a hatalomba. Hatalomból történő részesedésük (30 százalék) kevesebb, mint a liberálisoké, és a hatalmi pozíciók eloszlása is egyenlőtlen. Szinte csak a Parlamentre, a végrehajtó hatalomra korlátozódik, és ebből a hatalomból fakad a gazdasági életben, jegybankban, társadalombiztosításban betöltött (ideiglenes?) jelenlétük is. *Túlélési esélyeik választási vereség esetén jóval csekélyebbek*, mivel választásuktól független hatalmi pozíciókkal alig rendelkeznek. Távlati esélyeiket az is rontja, hogy a közvélemény előtt *felelősségük aránytalanul nagyobb, mint amennyi befolyásuk van ma az események alakulására* részleges (30 százalékos) hatalmi jelenlétükből fakadóan.

Pataki Kálmán – Tódor János

Katonahalál békében

Miért lesznek öngyilkosok a katonák? Miért kísérlik meg mind gyakrabban az önfel számolás e legvégletesebb formáját?

Azzal minden pszichiáter és pszichológus szinte kivétel nélkül egyetért, hogy a többségében szerencsére befejezetlenül maradt akcióval az individuum mindig segítséget kér, föl akarja hívni valamire a figyelmet. – Valamire, ami behálózza, túlnő rajta, felemészti. Amivel szemben esendően tehetetlennek és kiszolgáltatottnak érzi magát. És ami annyira ránehezül személyiségére, hogy sem módja, sem ereje nincs hatása alól kivonni magát.

A katonaság, mint minden totalitárius, hierarchikusan tagolt parancsuralmi szervezet, engedelmes gépként kívánja uralma alatt tartani az egyént. A hadsereg amíg csak létezni fog, nem lehet más. Demokratikusnak nevezni pedig merő cinizmus.

És hasonlóképpen, az individuum, vagyis az érző, gondolkodó ember is mindig azon fog igyekezni, hogy kibújjon a lélekszorító vasmarokból.

Ez kinek-kinek habitusa és szerencséje szerint sikerülhet. Érzékenysége és öntudtságának mértéke szabja meg, hogy az egyén miként reagál a függőségből következő – és éppen ezért igazából ki sem védhető – megáláztatásokra.

Az öngyilkosságot megkísérlő (vagy befejező) katona végső elkeseredésében folyamodik az önpusztításhoz, még hozzá azért, hogy ilyen drasztikus módon hívja föl magára a figyelmet.

Úgy próbál védekezni, hogy önmaga ellen támad.

Bár megbízható, naprakész adatokhoz meglehetősen nehéz hozzájutni, szakértők becslése szerint a vizgált időszakban (1990) negyven-ötven sorkatona lelte halálát a seregben.

Közülük tizenheten önkézükkel vetettek véget életüknek. Ugyanebben az időszakban hét tiszthelyettes és három tiszt végzett magával. (Tíz évvel ezelőtt huszonhárom kiskatona és hat hivatásos hajtott végre befejezett öngyilkosságot.)

A laikus számára talán meglepő, hogy a hadseregben kevesebb öngyilkosságot regisztráltak, mint az ugyanakkora számú civil lakosságnál.

A húsz és harminc év közötti civil populációban, amelyből a sorállomány zöme is kikerül, 1988-ban százezer főt alapul véve negyven fő volt az öngyilkosok száma. Ugyanebben az évben a seregben harminchárom (huszonnégy sorállományos katona, négy tiszthelyettes, öt tiszt) öngyilkosság történt.

A szakirodalom szerint a kísérletek száma körülbelül tízszerese a befejezett suicidiumoknak. 1990-ben országosan háromszázötvenhat kísérletet jegyeztek föl.

A Központi Katonai Kórház Mentálhigiénés és Pszichiátriai Osztályára abban az évben száznál is több beteg vetett föl öngyilkossági kísérlet miatt. Közülük hetvennégyen már a polgári életben is hajtottak végre ilyen cselekményt. Vagyis az önpusztítók több mint egyharmada (amennyiben a pesti adatokat vesszük alapul) már korábban is próbálkozott.

Az elkövetési módozatokat illetően lényeges eltérések figyelhetők meg. A civil öngyilkossági kísérleteket legtöbb esetben önakasztással, gyógyszer beszedésével valósítják meg.

A hadseregben ezen a téren uralkodó végrehajtási szokások közül azok a leggyakoribbak, amelyeket a polgári börtönökben az elítéltek is előnyben részesítenek.

Így például a Honvédkórház pszichiátriájának nyilvántartása szerint a katonák hatvan esetben megmetsztették (falcolták) mgukat, harmincöt ízben idegen testet nyeltek, és csak harmadik helyen szerepelt a civilben "legnépszerűbb" forma, a gyógyszerelés (harminc alkalommal). A katonaeorvosok, pszichiáterek szerint nem is mindig a militáris konfliktus, a szolgálatra való alkalmatlanság, illetve annak személyiségen elhatalmasodó tudata áll a demonstrációk mögött. A katonák nagyon gyakran "magukkal cipelik" a seregbe otthoni problémáikat, egzisztenciális gondjaikat. A konfliktus-tűrő képesség hiánya, a beilleszkedési zavar, az antiszocialitás, a mentálisan leépült személyiség szerkezet már korábban is jellemzi az egyént.

A megszokott környezetéből kiszakított, amúgy is labilis személyiség képtelen alkalmazkodni a megváltozott feltételekhez. A rideg, nem egyszer agresszív rezsim – lényegéből következően – természetesen nem tud és nem is akar mit kezdeni ezekkel a "civil nya-

valyákkal". Illetve kizárólagos feladatának tekintik, hogy letörje őket. A dresszírozás célja az egyén megtörése, hogy személyiségétől megfosztva illeszthesse a militáns gépezetbe.

Persze a következtetések illetően levonásától ózzkodnak a katonai lélekgyógyászok.

Elvégre nekik csak az a dolguk, hogy igyekezzenek legjobb tudásuk szerint megreparálni, ami eltört. Csakhogy ők is nagyon jól tudják, hogy a katonai szolgálatra való alkalmasság nem a sorozásnál dől el. Sőt, amióta az ottani orvosi vizsgálat – ami sokkal inkább katonok szórakozott böngészését jelenti – merő formalitás, egyre több olyan fiú kerül hozzájuk, akiről messziről üvölt a szolgálatra való alkalmatlanság.

Egy olyan fiúval például, aki eljutott addig az elhatározásig, hogy hét vágást ejtsen a csuklóján, felelőtlenség lenne tovább kísérletezgetni. Kevés a valószínűsége, hogy akiben ilyen pengemélyen él a sereggel szembeni mindenre kész ellenkezés, valaha is meggoncolná magát.

Mert az alkalmasság elhatározás kérdése is. Ám nem elsősorban az orvosé, sokkal inkább a páciensé. És ez még akkor is így van, ha a katonaeorvosnak elvileg kutya kötelessége lenne az öngyilkosokból is hadrafogható fiúkat faragni. Csakhogy az orvost, a katonai mellett a hippokratészi esküje is köti. No meg a saját lelkiismerete.

Így azután az előbb említett száznál is több beteg főből a pesti katonai kórház pszichiátriájáról száztizenegyet állítottak a felülvizsgáló bizottság elé.

De országosan is jellemző, hogy a mentálhigiénés osztályokra bekerült (nem csupán az öngyilkossági kísérletes, hanem az egyéb személyiségzavar miatt kezelt) katonák mintegy hatvan százalékának a leszerelését javasolják.

*

A Budapesti Honvéd Kórház Mentálhigiénés és Pszichológiai Osztályának kétemeletes

blokkja előtt tompazöld színű katonai mentőautó áll. A söfőr kényelmesen elterpeszkedve ül a volán mögött, s a lehúzott ablakon át füstkarikákat ereget.

Közvetlenül a bejárat mellett, gyakorló-nadrágos, könnyű khaki inget viselő, magasra nőtt katona támaszkodik egyik vállával a falnak. Surranós jobb lábát a lépcső második fokán pihenteti. Tőle karmyújásnyira szürke pantallós, zubbonyos, antantszijas fegyőr csücsül fél fenékkal a pad háttámláján.

Egészen közel érve már jól kivehető, hogy Ők ketten egymáshoz vannak láncolva. A talán másfél méter hosszú vezetőbilincs apró fémkarikái a csuklónál érnek véget. Mindkettőjükön karperec, amit a smasszer dzsekijének mandzssettája diszkréten elrejt. Annál szembe-tűnőbb a kiskatona meztelen csuklóján.

Fittyet hányva a fogolykísérésre vonatkozó büntetésvégrehajtási szabályokra, a pocakos fegyőr, akinek derékszija fölött fölcsúszott zubbonya látni engedi a fehér atlétát, komótosan egy doboz Sopianaet vesz elő a zsebéből, és odakínálja a rabnak.

Az emeleti lépcsőfordulóban csíkos pizsamanadrágos urak komyadoznak, a falnak támasztott székeken, és szolgálatkészen igazítják útba a különböző doktorok felől érdeklődőket.

A csapóajtón túl éltebb, rózsaszín frottír fürdőköpenyes asszonyok csevegnek. Akárha egy HM üdülő társalgójában lennének, kávéidőben.

Csak a folyosó végén látni katonakorú fiúkat. Magukba roskadva ülnek a fehér műanyag székeken, nem nagyon váltanak szót egymással.

Legtöbbjükön kimenőruha van, de akad köztük gyakorlós, kék honvédségi melegítő, tomacipós fiatalember is. Ketten kék-fehér csíkos frottírköpenyt húztak a pizsamájukra.

Az **“öngyilkosok klubjának”** minden olyan kiskatona tagja lehet, aki legalább egy értékelhető kísérlettel rendelkezik.

Az eredmény (illetve az eredménytelenség) dokumentálására az alakulat egészségügyi szolgálata a hivatott. Akinek ez az **“igazolás”** az egészségügyi kiskönyvébe bekerül, jogot szerez arra, hogy hetente egyszer, kedden délelőtt résztvehessen a **“klub”** soros összejövetelén. Zártkörű ez a társaság, még ha ez a tény a klubtagokat nem is tölti el büszkeséggel. Mindamellett egyfajta kiváltságot jelent: a halálból visszahozott (és eképpen továbbra is sorkatonai **“életre ítélt”**) önpusztító hetente legalább egyszer **“kirepülhet”** a laktanya gyengélkedőjéről, ahol a kísérlet után egy ideig – biztos, ami biztos – megfigyelés alatt tartják.

Gábor, akitől az öngyilkosok klubjának működésére vonatkozó értesüléseimet szereztem, ezzel együtt azt mondja, hogy szar az egész.

No nem a **“klub”**, hanem ami ezzel együtt jár.

Abban a pesti garnizonban, ahol ő él, de korántsem virul, például a hadnagya kifejezetten allergiás az egészre. Őt sem tekintik másnak, mint hülye és szemét lógósnak. Hogy a pszichiátriáról mi a véleménye a derék hadnagy úrnak, azt aligha túri a fehér papír. Ha esetleg valaki mégis kíváncsi rá, azt ajánlom neki, hogy asszociáljon a ló egy bizonyos (páratlan) alkatrészeire.

Pillanatnyilag azért dühös Gáborunk, hogy a hadnagya mentővel hozatta a **“diliszeánszra”**, nehogy véletlenül eltévedjen a nagy magyar faluban, aminek amúgy a szülőltje, és közel húsz éve koptatja a flaszerjét.

Gábormak bevonulása óta ott parkol a kocsija a laktanya előtt, azzal megy kimenőre, azzal jött eddig az öngyilkos-terápiára is. De hát mostanság olyan jól megy a honvédségnek, hogy neki külön kocsi jár, sofőrrel, mi egyebek... Hiába, egy hadnagyocska nagyobb úr a seregben, mint egy spórolós **“karcsúsító”** miniszter...

A hadnagy különben csak vigyázni akar a rábízott bakára. Gábornak azt mondta, hogy azért ad alá mentőt, nehogy csellengés közben véletlenül valami baja történjék.

Szabados Ilona a foglalkozást vezető asszisztens, talpig fehérben, kedves szemüveges arccal, egyből kiszúrja (vajon miből?), hogy én lehetek a betolakodó, aki kíváncsi a processzusra. Szelíden, de jogosan megró, amiért múltkor megígértem és mégsem jöttem.

Szabadkozom, tehát (most itt) vagyok.

– Na jöjjenek, fiúk – tereli a fehér ajtó mögé a kint várakozókat az “öngyilkosok klubjának” főnöknője.

A szoba, nincs rá jobb szó, meglehetősen fantáziátlan. Fehér falak, szabvány dohányzóasztal, elkoszolódott támlájú, sárgásbarna huzattal bevont székek. Sehol egy kép, vagy poszter, ne adja isten egy csokor virág. E színek nélküli sivatagban kellene a fiúknak kitárni a lelkiüket”. Hát, mi tagadás az “öngyilkosok zártkörű klubja” jobbat érdemelne! A hivataln vendég legalábbis szebbre számított.

Amikor a terapeuta úgy mutat be a srácnak, mint aki a rádiótól jött, az egyik szűrős tekintetű, folyton tikkelő fiú a fejét rázza, s azt mondja, hogy ő nem járul hozzá, hogy magnóra vegyem, amit elmond.

Amikor megtudja, hogy nem kerül adásba, megnyugszik, s int, hogy oké, állítsam nyugodtan felvétele a készüléket.

A kis közjáték után Csaba rögtön belekezd:

– Szolnokra vonultam be, a légideszant-hoz. De aztán az elhárítás egy eléggé zűrös ügy miatt elhelyezett Abasárra. Egy rohadtul igénytelen laktanyába. Olyan helyre, ami szerintem a legeslegutolsó Magyarországon. És nem is tudom miért, kezdtek tönkretenni.

Küldtek otthonról csomagot, ami tíz nap alatt sem ért oda. Mentem volna eltávra, s a kapus visszaküldött, hogy koszos a cipóm. Kipucoltam, visszamentem, akkor meg azt

mondta, hogy nem stimmel valami az eltávom körül, menjek be az ÜTI-hez. Valami indokkal mindig megpróbálták késleltetni, visszatartani.

De nem is ezért, hanem elsősorban a családi problémáim miatt vagyok itt. Nem is tudom, hogy erről most beszéljek-e? – néz kérdésen az asszisztensre, aki bátorítóan bólogat a fejével.

Mindeközben Csaba idegesen pislog, az aca időnként kényszeresen meg-megrándul.

– Szóval a helyzet az – pillant most egyszerre kiszolgáltatottan és ugyanakkor számonkérően rám –, hogy a bátyám az úgynevezett kommandós bérgyilkosságban volt benne... Most a napokban volt a tárgyalás. Én úgy tudom, hogy emiatt helyeztek el Szolnokról. Pedig minden vágyam az volt, hogy ejtőernyőzhessenek, hogy deszantos lehessenek. Az ott egy elit alakulat.

Nagyon jól éreztem magamat. Mindenki a barátom volt. Ezen az új helyen senki...

Körülbelül öt hete vagyok a gyengélkedőn, mert már nem bírtam tovább. Valamelyik nap fölött az alezredes úr, hogy menjek le, mert ő úgy gondolta, hogy közelharcból nekem oktatást kellene tartanom a többieknek. Bevonulás előtt ugyanis versenyszerűen karateztam. Mondtam neki, elég érdekes lenne, de sajnos nem mehetek, mert nekem megállapították, hogy depressziós tüneteim vannak, meg beilleszkedési zavarom.

Erre elkezdte, hogy bajok lesznek, hogyha nem megyek le. Rádásul az öregek is fújnak rám, hogy nem kell őrségbe járom, meg belszolgálatot adnom. Nagyon igénytelen hely ez az Abasár. Szerintem a katonák kilencven százaléka bűnöző. Én nem vagyok fajgyűlölő, de nagyon sok bent a cigány csávó. Borotvával, bicskával, késsel járkálnak. Meg tudom magam védeni, nem arról van szó... De sok lúd disznót győz. Ez egy életveszélyes hely. Mindegyik romának van priusza. És ilyen emberek is adnak ott őrséget! Ők maffia-szerűen

működnek. Letűlnek veled kártyázni, ha akarsz, ha nem, és kifosztanak. Amióta fönt vagyok a gyengélkedőn, a szekrényemből mindenem eltűnt. Hátulról fölfeszítik, a lakat érintetlenül rajta van. Ráverik az emberre a HTK-t, mert "a betörés nem bizonyítható". A tolvaj meg a körletben árulja a cuccaidat...

Csaba monológja olykor megszakad. Nem tudni, hogy az indulattól vagy a keserúségtől fullad el a szava.

– Szüleim kiskoromban elváltak. A nagy-szüleim neveltek. De hát milyen az?! Az öreg-apám katoniszt volt, s természetesen abban a katonás szellemben próbált nevelni. Ordibált velem állandóan. Úgyhogy nekem már egyáltalán nem volt új, hogy odabent üvöltöznek velünk. Az öreganyámmal is cirkuszolt, ő meg totál idegbeteg. A bátyám miatt is veszekedtek, hogy ez mekkora családi szégyen...

A tévé, a rádió, az újságok hozták, sőt még könyv is megjelent róla, amikor még be sem volt bizonyítva, hogy ők tették.

A barátnóm sem jöhet hozzám látogatóba, mert a szülei nem engedik. Tiltják tőlem, nem akarják, hogy egy bérgyilkos öccsével járjon. Barátaim legtöbbször elvesztettem. A szomszédok is megszólalnak bennünket... Úgy néznek ránk, mint a leprásokra. Pedig a kisvárosban, ahol élünk mindenki ismert bennünket, hiszen sportolók voltunk.

Én egyre inkább úgy érzem, hogy nem tudok beilleszkedni ebbe a társadalomba.

Mert az, hogy elmegyek a városomból, az kevés, nagyon kevés.

Nincs nekem már ebben az országban semmi keresnivalóm...

A bátyám javasolta, hogy menjek el a légi-deszantba. Ott megtanulok néhány dolgot, s ha leszerellek, majd közösen alkotunk valamit. Már úgy értem, hogy valamit rendesen csinálunk. Egy testőr kft-t, vagy ilyesmit...

Amiatt is szeretném, ha leszerelnének, mert félek, hogy valami jóvátehetlent te-

szek, ha felidegesítenek. Nem akarok visszaélni a tudásommal, de végsőkéig nem tudom magam visszafogni. Tragédiától meg az isten mentsen meg. Lenyomok valakit, elesik, beveri a fejét és kész. Elég ideges természetű vagyok.

Vigyázzba állok, tisztelgek, engedélyt kérek – mire a tiszt kiröhög. Azt mondja, hogy jól van, maradjál már, miért parádézol, mondjad inkább mit akarsz. A deszantban más volt. Ott komolyan vették az ilyen dolgokat...

Megvolt ez a gyilkosság, a bátyám két éves kislányát lehozták hozzánk.

Nem lehetett vele az utcára kimenni, pedig szeptemberben még szép idő volt. Féltünk, hogy a maffiózók bosszút állnak rajta. Ha ki is vittem, szaladtunk vele, mert mindig olyan érzésem volt, hogy megáll mellettünk egy kocs... És ez annyira nyomasztott, hogy teljesen kiakadtam.

Őrségbe néha már azon gondolkodtam, éjjel egytől háromig, amikor a derekam szétfagyott, hogy megszökök. Ha meg valaki elém áll, lelövöm.

Aztán rájöttem, hogy hülyeség. Ki kell tartani.

Fölmentem a gyengusztra és elmondtam a doktornőnek ezeket. Ő dönött úgy, hogy maradjak bent.

Engem a bátyám nevelt, együtt nőttünk fel. Ő tanított biciklizni, vele mentünk csajozni. És akkor egyszer csak látom az újságosbódében kirakva a Hóhétkommandó című könyvet, a bátyám képével. Ez annyira feldühített, hogy ököllel betörtem az üveget.

Nekem a legtöbb élményem hozzá kötődik. És most egyszerre ő a rossz, akit el kell pusztítani...

*

Az asztal körül helyet foglaló fiúk érdeklődéssel hallgatják Csabát, bár lehet, hogy inkább magukba, befelé figyelnek.

Viszonylag ritkán, akkor is legfeljebb egy-egy indulatszó erejéig kommentálják a történeteket.

*

A locsifecsi Gábor, folyosói informátorom, köztük a rangidős. Egy csontcsillaga van, örvezető.

Hogy e kompánia "feje" lehet, azt éppen rajparancsnoki beosztásának köszönheti. Ugyanis hagyta, hogy két újonca merő játékból pirospozsgásra pofozza egymást. Megfenyítették, laktanyafogságot, eltávozásmegvonást kapott, mire ahogy mondani szokták "ki-durrant".

Fölkerült a gyengélkedőre, ahol gyógyszerert vett be. Most is egyfolytában azt a hadnagyot csepi, aki szerinte a honvédség csúcsbunkója.

Meglehet, hogy tévedek, de ő aztán tényleg nem az a kimondottan öngyilkos típus. Legalábbis ránézésre.

Ellenben, ha a felülvizsgáló bizottság helyében lennék, a kék MN. feliratú melegítő Zoltánt azon nyomban "szabadlábra helyezném".

Cingár, majd kétméteres, sápadt fiú. Nem-hogy a többiekre, talán még sajátmagára sem figyel. Egyszerűen elképesztő, hogy ilyen árnyéklényeket sor alá vesznek...

Motyogva, alig érthetően beszél. Ujjaival apróra hajtogatott reklámszatyrot gyűrűkés.

Zolit határőrnek hívták be, Ady-ligeten volt pár hétig. Onnan, a szülei kérésére helyezték át a honvédséghez, az Ács utcába.

– Itt a laktanyában most nem bánt senki. De képtelen vagyok elviselni, hogy be vagyok zárva. Az az igazság, hogy sohasem voltam távol a szüleitől – mondja, de alig tudja folytatni, mert hangja minduntalan elcsuklik, föl-föltör belőle a zokogás.

– Próbáltam én is lazán fölvenni..., ahogy a többiektől láttam. De... de legfeljebb órákra

sikerült. Én nem olyan vagyok. Nekem kint sem voltak barátaim... Csak a szüleim... Sajnálom őket, mert teljesen belebetegednek. Édesapám tíz kilót fogyott, amióta bent vagyok...

*

A mellette ülő fiún kórházi szerelés. Ő korántsem süpped magába. Sőt. Egyenes derékkal ül, karjait a mellén összefonva. Dacos büszkeséggel néz el társai feje fölé.

Amíg az előtte szólók eddig – talán a várva várt emberségesebb elbánás, avagy a leszerelés reményében – jobbára gyóntak, ő a megcsalatottak és kiábrándultak keserűségével számol be arról, hogy valamit végleg tönkretettek benne.

– Februárban, amikor megkaptam a behívóparancsot, írtam vagy öt levelet a kiegészítő, hogy ne vigyenek be, mert hathónapos kisfiam van. Hítegettek, hogy csak hat, vagy legfeljebb nyolc hónapra kell bevonulnom.

Amikor Szentendrére kerültem, szóltam a századparancsnoknak a kérvények miatt, de ő csak nevetett. Azt mondta, hogy jobb, ha elfelejtem és belenyugszom a dologba. Hinni különben is a templomba kell...

A kiképzés nagyjából le is ment, akkor kezdődtek a gondok, amikor az őrszázadhoz kerültem. Minden másnap nyomtuk a 24 órás szolgálatot. Tizenötöt havonta. Egy nap pihenővel. De egy nagy lófaszt lehetett pihenni, mert akkor kitalálták a munkacsoportot, meg mindenféle hülyeséget. Olyan is előfordult, hogy egyszerűen nem váltottak le időben bennünket.

Fáradt voltam, egyik éjszaka aludtam. Jött az ÜTI, kaptam érte öt nap fogdát. A fenyítés letelt, de azután folyamatosan lehúztak a kimaradásokról... Rámszálltak az öregek, beindultak a szokásos szívatások. Húsz vödör víz, két doboz ultra. Szó se róla, kicsit megkattan-tam.

A múlt hét végén végre kaptam kimaradást. Rohantam haza, erre az élettársam is kezdi, hogy válasszak, vagy ő, vagy a katonaság. Mintha legalábbis én tehetnék róla, hogy itt kell rohadnom...

Összebalhézunk, és ő elment a gyerekekkel. Leittam magam, meg bevettem egy csomó gyógyszert...

Zsolt szomorú szavai után a fiúk fásultan merednek maguk elé. Még az asszisztenső is elfelejti noszogatni őket.

*

Egy gesztenyebarna hajú, kimenőruhában feszítő fiú töri meg a csendet, akit Szabados Ilona Kálmánnak szólít.

Arról beszél, hogy őt is átverték, de nem a katonaságnál, hanem még az intézetben, ahol nevelkedett. Az igazgató azzal etette mindannyiukat, hogyha rendesen tanulnak és dolgoznak, akkor nem viszik el őket, mivel állami gondozottak.

– A kiképzést megúsztam valahogy. Egyedül az eskü előtti éjszaka rendeztek komolyabb műsort az öregek. Fölborogatták a kályhákat.

Kálmán, aki szakmájára nézve pék, abban bízott, hogy az ellátó századhoz kerül. Ebben azonban csalódnia kellett:

– A századparancsnok kitalálta, hogy mégsem maradhatok a konyhán, mert kevés fönt a létszám. Vissza kellett mennem a századhoz, ahol egyből ránk szálltak az öregek. Az volt a bűnöm, hogy az elején a konyhán melóztam, így szerintük nem szívtam eleget.

Kálmánra is az várt, mint a többiekre. Az őrségnek járó négy óra pihenőben is takaríthatott. A vasárnapi "katonai szünetben" meg nyírhatta a lakत्या bársonyosan zöld fűvét.

De a váci századparancsnoknak ez sem volt elég. Állománygyűlésre magához rendelte a tiszteseit, és közölte velük, hogy szerinte ezek az első időszakosok túlságosan lazák.

Fogják őket keményebben.

– Az őrség előtt berendeltek bennünket a tisztések. Málhazsákkal a hátunkon, szatyorral a nyakunkban nyomtuk a fekvőtámaszokat. Ki meddig bírta... Éjszakánként nem hagytak bennünket aludni, óránként fölébresztettek. Szétrúgták a stókidat, kimaradásról visszatérve részegen összehányták a folyosót.

Nekünk kellett föltakarítani...

Egyik reggeli tornán kegyetlenül meghajtottak minket. Már előző nap is nagyon ideges voltam. Ahogy vége lett a tornának, elkezdtem ordítani az öregekkel, hogy most már elég, amit velünk csinálnak az már embertelen. Ez bent történt a mosdóban. Átmentem a WC-be, utánam jött két öreg azért, hogy megverjen. Ki akartam szökni mellettük, de neki-löktek az ablaknak. Utána teljesen kiakadtam, és beronyóztam.

(A ronyó az állami gondozott szlengben annyit tesz, hogy Kálmán magatehetetlen sokkos állapotba került, és karját többször is belevágta a betört ablak tühegyes üvegebe.)

*

– A terápia célja, hogy ezek a fiúk elviseljék a katonaságot – mondja Ilona asszony.

Hogy ami történik, az segít-e ebben? Tény, hogy a kiskatonák feszélyezettség nélkül kiönthetik a lelküket.

– Aki először van itt, az nehezebben nyílik meg. Tart attól, hogy esetleg az alakulatához visszajut, amit elmondott. Persze, amikor tapasztalják, akik sejtik, hogy hamarosan leszereklik őket.

Az asszisztenső elárulja, hogy a foglalkozás első félidejében szereplő katonák közül Csabát és Zoltánt hamarosan "lefűvezik". De a mindenkiben csalódott Zsoltnak is jó esélye van rá, hiszen féléves kisfiának a jelek szerint nagyon is szüksége lenne az apjára.

– Kétségtelen, hogy a srácok itt dédelgetve vannak. Szemünkre is vetik ezt az alakulatok

parancsnokai. De hát mi más lenne a mi feladatunk?

Sokszor vissza is élnek azzal, hogy ilyen jó dolguk van. Főleg a "csókosok", vagyis azok, akik protekcióval kerülnek a kórházba.

– Nemrégiben járt hozzám relaxációra egy pesti fiú, akit az apja nyomott be hozzánk. Egyébként lumbágóval kezelték, csak azért küldték át hozzánk, "elernyedni", hogy kellemesebben múlték neki az idő. Állandóan egy szörfös magazint olvasgatott, s egyszer elárulta, hogy ő "civilben" versenyszörfös. A lumbágójával együtt, ami csak a katonaságnál jött elő neki. Nem is titkolta, hogy mennyire únja a relaxot, ami melleleg civilben kemény ezresekbe kerül annak, aki ilyen módon akar ellazulni.

Nos, Laci gyerek az utolsó foglalkozáson különösen fanszali képet vágott, amikor föl tettem neki a kazettát, ami egy Jean Michel Jare muzsikával indul. Nem állhattam meg, hogy ne kérdezzem tőle, ugyan mi a baja. Csak ekkor merete megmondani, hogy mennyire utálja annak a franciának a zenéjét...

Szabados Ilona, akinek már kiszolgált katonafia van, figyelmeztet, hogy ne vegyem azért készpénznek, amit a fiúk a hivatásosokról mondanak.

– Ha figyelte, akkor a tiszt mindig bunkó. És vele szemben kivétel nélkül a sorkatonának van igaza.

Terápia ide, anyai tekintély oda, csak ezen a véleményen volt a saját fia is. Úgyhogy addig rágta Ilona asszony a férje fülét, amíg az atya kérdőre vonta az ominózus századparancsnokot.

Lehet, hogy mégis csak az apai tekintély a leghatásosabb pszichológia?

•

Tamásra az asszisztensnő már a foglalkozás előtt felhívta a figyelmet. Hogy civilben bőrféjű volt, a mostani frizurája alapján aligha

jöttem volna rá. Meg különben is, mi a különleges abban, ha egy katona tök kopasz?

Nos, Tamást legfeljebb punk-nak nézhetném, ha nem ezt a kincstári hacukát hordaná. A nullásgéppel megdolgozott szőke kobakon az ismeretlen Mester elől hagyott csak meg egy pamacsnyi tincset. Ennyiben másabb, mint egy békebeli porosz tiszt frizura.

De mégis csak van benne valami bizarr, hiszen Tomi azt mondja, hogy ezért is folyton cseszegetik. (Jut eszembe, velünk annak idején a seregben még a "hosszú" majdnem ötcentis hajunk miatt szórakoztak. Úgy látszik húsz év alatt hajhossznyit (se) változott a világ...)

Annak, hogy Tamás "rettentően agresszív" lenne, ahogy a terápiás füzetben áll, egyelőre semmi nyoma. Igazságszótó szenvedélyét azonban hiába is próbálná palástolni. Benne van minden megnyilvánulásában. Ahogy a szavakat ejti, ahogyan gesztikulál.

– Budaörsre vonultam, és már az első napokban kemény összetűzéseim voltak a tisztekkel, aztán a tisztekkel is. Ki nem állhatom a bezártságot.

Én, amióta az eszemet tudom, szabad voltam, de idebent a szabadságom elveszett. Azt elvenni pedig, szerintem senkinek sincs joga az embertől. Olyanok szívattak, akik első időszakokban megúszták, elsumákolták a szívást. De biztos jól esett nekik, mert látszott a pofájukon, hogy mintakatonák akarnak lenni.

Fanatikus csürhe. Ezt én egyáltalában nem bírtam. Szóvá is tettem többször a társaim előtt is, hogy nem lesz ennek jó vége.

A rajparancsnokomnak is megmondtam, hogy vigyázzon magára, mert ha sokáig próbálkozik velem, szólok a haverjaimnak... Erre telekürtölte a laktanyát, hogy én egy köcsög szkinhed vagyok, egy faszfej, aki ráadásul még fenyegetőzni is mer.

Rámszálltak rendesen. Konyhamunka, takarítás, szöveg. A cigányok is megtaláltak, persze sohasem egyesével.

Dehát ők félnek, meg vannak halva a kimaradásért, ezért nem mertek bántani.

Egyáltalában miért kell nekem ezekkel összezárva lenni. A sorozáson is megmondtam, hogy gyűlölöm őket. Aki nem fajtiszta, azt ki kell irtani...

Tamás maga is észreveszi, hogy utolsó mondata a többiekben némi megrökönyödést vált ki. Hogy pontosan mit ért a fajtisztaságon, arra csak annyit mond, hogy aki nem magyar, annak ebben az országban semmi keresnivalója.

– Különböző szabálytalanságokért, főleg előljáróval szembeni tiszteletlen beszédért kaptam két hét laktanyafogságot, meg három hónap eltáv-helybenjárást. Kilenc hétig nem voltam otthon.

Nem tudom elviselni, ha ordibálnak velem. Olyankor dafke nem csináltam meg, amit mondtak. Más lenne, ha megkéméne rá. De nem néznek bennünket semmibe. Direkt olyan dolgokat csinálnak velünk, aminek semmi értelme.

Csikket kellett keresgélni olyan helyen, ahol egy gramm csikk sem volt. Vagy egyfolytában a füvet nyírjuk, akár a birkák. Az év elején áthelyeztek egy sárbogárdi bázisra. Ott is hasonló volt a helyzet.

Tamás föliratkozott a gyengélkedőre és elmesélte az orvosnak, hogy fura gondolatai támadnak, amikor gépfegyver van a kezében. A doktor nem sokat teketóriázott, beutalta a Központi Katonai Kórházba. De a szabadságra éhes szkinhednek itt sem volt maradása.

– Rüheltem a kórházat, nem vagyok én dilis. Megléptem. A VÁP kapott el, és visszahoztak az idegosztályra. Utána föl akartam vágni az ütőeremet. Hiányoztak a barátaim, a családom...

A katonaságot világ életemben gyűlöltem. Egy nagy baromságnak tartom. Legalábbis ezt a magyar katonaságot. Ha önkéntes alapon menne a dolog, állítom szívesebben jönnének a gyerekek. Mert így semmi értelme.

Még ha normálisabb kiképzést kapnánk. De az is csak annyi volt, hogy lőttünk egyszer kilenc lőszerrel, meg egy trotillt fölrobbantottunk. Ezzel mit tanulunk? Semmit.

Ha az önkéntesség bejönne, akkor biztos nem lennének ennyien az ilyenek, mint mi, akikkel tele van az idegosztály.

Én nyíregyházi vagyok, erre elvisznek négyszázhusz kilométerre. Kinek jó ez? És mit akarnak ezzel elérni?

Odakint súlyemelő voltam, nem ittam, nem cigiztem. Ahogy bekerültem, lezüllöttem. Néha még az arcszeszt is megisszuk kínunkban, csakhogy felejsünk. Pedig annál nincs undorítóbb. De ilyenkor legalább kikapcsol az ember...

*

Sándor minduntalan sírógörcsöt kap beszéd közben. Szabados Ilona alig tudja megnyugtani, hogy ne féljen, minden rendben lesz.

Ő is Budaörsre, a Petőfibe vonult be, de minden vágya az volt, hogy szülővárosába visszakerüljön. Testvérei is ott, Veszprémben töltötték le a kötelező időt.

– Akkor kezdődtek a bajok, amikor a kiképzés után szétszórtak bennünket a század szintre. Tíz öreg mellé két újonc került. Akkor már nem volt megállás. Találtak mindig valamit. Stokikat megcsinálni, surranót kipucolni, ágyat megvetni, a virágokat meglocsolni, merthogy az is volt nekik, Ha nem ugrottunk, homokot szórtak be, aztán leöntötték tíz vödör vízzel. Ha huszonkétéves volt a belszolgálatos, akkor huszonkét vödörrel kaptunk. Volt úgy, hogy éjfélkor.

A Petőfi laktanyában Sanyi szerint az öregek írják a szolgálatvezénylést, nem a tisztek. Egyértelmű, hogy a kopasz az, aki nem megy haza a hétvégén. Kimaradásról is lehúzzák őket, elvégre valakinek benn is kell maradni, amíg ők kimennek részegeskedni.

– Naponta három doboz cigarettám fogyott el. Én ebből jó esetben elszívtam tíz szálát. De rá voltam kényszerülve, hogy vegyek, mert egy doboz egy kör... Szinte az összes pénzem arra ment el, hogy ellássam cigivel az öregeket.

Sanyi, akinek lumbágója van, a gyenguszra sem mert befeküdni. Kérte az orvost, hogy szolgálatmentességre se írja ki, mert akkor lesz neki csak rossz világ.

– Egyszer, amikor már nem bírtam tovább, összegyűjtöttem egy csomó gyógyszert és beszédtem. Rosszul lettem. A kórházban tértem magamhoz...

*

Lassan már a második órája tart a heti lelki-masszázs, s a fiúk egyre türelmetlenebbek. Az asszisztensnő arra kéri őket, hogy még István, a legfrissebb "klubtag" székfoglalóját legyenek szívesek meghallgatni.

Ő tetőtől-talpig kincstári pizsamában, meglehetősen kába ábrázattal, kényseredetten mosolyog. Neki egyelőre nem sürgős. Egy napja mosták ki a gyomrát, és egy hétig még biztosan a hármás belgyógyászat lakója.

István Tatán volt katona. A hírközpontba, géptávirásznak osztották be. Beteg édesanyja hiába kérte, hogy helyezték a fővárosba egyetlen fiát. Ottani főnöke, egy őrnagy elutasította a beadványt.

A fiút annak ellenére besorozták, hogy gyermekkorra óta ideggyógyászati kezelés alatt állt, és erről papírjai is vannak. Ha stressz éri, súlyos beszédzavar, idegi alapú dadogás áll be nála.

– Az egyik reggel az őrnagynak kellett volna jelentenem, de nem tudtam. Leblokkoltam. Akkor a főnököm dühbe gurult és azt mondta, hogy mind a két jelentkezési formát másnap reggelig ötszázszor írjam le. Ha nem leszek vele kész, úgy szájon vág, hogy az

összes fogamat kiköpöm.

Isván éjjel-nappal írta, még szolgálat közben is, a géptáviróban is.

– Amikor meglátta, hogy ott is ezzel foglalkozom, a többiek előtt kigyúnyolt, megszegyénített. Olyasmit mondott, hogy én egy pesti strici vagyok, aki a haverjaival nyolcvan éves nagymamákat támad meg... Közbe akartam szólani, mire még jobban bepörgött és rákezdte, hogy a kurva anyámmal szórakozzak. Tudom-e én, hogy kivel beszélek. Nézzem meg a váll-lapját...

Hosszú hetek alatt István édesanyjának végre sikerült elintézni, hogy fia Budapestre kerüljön. Áthelyezték a hadműveletre.

Amikor már úgy nézett ki, hogy egyenesbe jönnek a dolgok, egy szerdai napon a barát-nője telefonált neki, hogy ő már nem bírja cérnával. El fogja hagyni, mert nem akar egy katonával járni.

– Már pénteken elhatároztam, hogy be fogom szedni a gyógyszereket, ha a Katit elveszítem. Vasárnap, amikor kiengedtek, egyből hozzá mentem, de szóba sem akart állni velem. Kirúgott...

Istvánt, akiből idáig folyékonyan ömlött a szó, most előveszi a beszédzavar. Hebeg és szeméből potyognak a könnyek. Percek telnek el, mire újra megnyugszik.

– Fölmentem a barátomhoz, s ott szedtem be egy maréknyi Beloidot és Seduxent. Megmondtam neki, hogy mit csináltam. A Gyöngyösi útról gyalogoltunk be a kórházba. Idáig egyedül a menyasszonyom éltetett. Ezután nem tudom, hogy mi lesz velem...

*

1990. május 17-én este fél tízkor három ismeretlen ember csöngetett Tihanyi Gyula. Nyáry Pál utcai lakásán. Két egyenruhás és egy civil. Nem mutatkoztak be, csak azt mondták, hogy Lentiből jönnek és rossz hírt hoznak.

– A maga fia, Tihanyi Gyula honvéd ma öngyilkos lett. Délután kettőkor halt meg a zalaegerszegi kórház intenzív osztályán.

A kegyeleti bizottság – mert az volt a három ember – borgőzös lehellete betöltötte a szobát. Többet nem szóltak, csupán azt mondták még el, hogy a fiú a gyengélkedő harmadik emeletéről ugrott ki, összetörte a koponyáját és eltörött a nyakcsigolyája.

Az édesapa így meséli el a történetet:

– Egyedül voltam otthon, két kisebbik gyermekem, a kilencéves Annamari és a tizenhárom éves Gyuri a már asszony nagylányomnál voltak. Amikor a hírt meghallottam, azt hittem, hogy hallucinálok. Nem tudtm, mi történt velem. “Őnök kicsodák?” kérdeztem még egyszer. “Azt hiszem rosszul lettem, nem értem, mit beszélnek. Miért jöttek?”

Megismélték. Amikor valahogy magamhoz tértem, arról faggattam őket, hogyan kerülhetett a gyengélkedőre a gyerekem, hiszen nemrég ment vissza makkegészségesen. Még nem tudtam az első, sikertelen gyilkossági kísérletről.

Nem válaszoltak.

A katonaságnál a fiam első élményei nem voltak valami felemelőek, hiszen nem szokott hozzá az ocsmány hangnemhez. Az eskütétel után elmesélte, hogy az egyik kiképzésen a kiképzésvezető robbanóanyagot, vagy talán aknát kerestetett velük a terepen. Korábban megtanulták, hogyan kell ezekkel bánni. A fiam találta meg az első szerkezetet, hatástalanította, ahogy tanították. Aztán megkérdezte az előjáróját, mit csináljon vele, hová tegye, hiszen erről nem volt szó az oktatás során.

“Kuss, baszd szájba a kurva anyádat!” Ez volt a válasz.

A kisfiam édesanyja, az én feleségem, egy évvel ezelőtt halt meg, hosszú, öt éven át tartó szenvedés után.

Amikor a fiamra így förmedt a felettese, ő azt mondta:

– Maga nekem többet ilyent nem mondhat.

Én nem kérdeztem a fiamat, mi lett a dolog következménye. Az első hónap után zászlóalj-írnok lett. Örömmel számolt be erről és arról is, hogy a lögyakorlaton kiváló eredményt ért el. Hetente, kéthetente hazajöhetett Zalaegerszegről. Órvezetőt akartak csinálni belőle.

Azután a téli hadgyakorlat során megtudta, hogy megölték egy sorkatonát. Nem öngyilkos lett, nem baleset volt, mint ahogyan állítják, hanem megölték. Erről az utolsó eltávozása idején beszélt nekem. Azt is mondta, ha leszerel, ebből ügyet fog csinálni. De erről addig ne szóljunk senkinek, mert baja lesz. Nem feltételes módban mondta, hogy baja lehet, hanem azt mondta, hogy baja lesz.

Hallgattam. Mégsem tudtam megmenteni a fiam életét.

Én 1990. február 28-án karkedvezmény-nyel nyugdíjba mentem a Taurusból. A fiam még ebben a hónapban beadta áthelyezési kérelmét a századparancsnokának, Dömény századosnak. Pestre szeretett volna kerülni, egy építőalakulathoz – akkor még voltak ilyenek –, hogy egy kis pénzt keressen, hiszen két kiskorú testvére volt még itthon. Kérte felmentését az írnoki feladatok alól is, hogy ez se legyen akadály. A kérését nem teljesítették.

Az utolsó eltávozásáról 1990. május 9-én ment vissza Lentibe a Bottyán János gépesített lövészdandárhoz. A vonat öt óra körül indult. Búcsúzáskor elmondta nekem, hogy nem bírta magában tartani a feszültséget, amit megölt honvédtársa halála okozott és beszélt az alakulat nyomozótisztjével. Ő azt válaszolta, jól van Gyula, ha visszajössz, írásbeli jelentést teszel arról, amit tudsz.

Ezután már nem találkoztunk többet. Lehet, hogy írt nekem levelet, de nem kaptam meg.

Azt kérdezi, hogyan kerül a gyengélkedő-re? A jegyzőkönyv nagyon ellentmondó. Azt állítják, hogy az ébresztő után egyedül volt a mosdóban, mosakodás közben esett el. Századparancsnoka szerint többen is voltak a

mosdóban, de a tanúk véleményére később a Kaposvári Katonai Ügyészség nem volt kíváncsi. Mindehol az szerepel, hogy egyedül volt, ami a katonaságnál igen ritka dolog.

Amikor a mosdóban elcsúszott – csúszás-gátló papucsot vettem neki nemrég – akkorát esett, hogy kizuhant a folyosóra, mert ott volt egy lambéria, amiben állítólag felhasította a torkát. A négy centis sebet öt varrattal kellett összefogni. Közben kitört két foga is, a jobb kettős alsó és a bal felső négyes. Mindez úgy, hogy az ajkai épek maradtak.

Uram, az én fiam szájában hordta a fogait, nem a száján kívül. Ha valakinek egy baleset következtében kiesik két foga, nem létezik, hogy ez ne hagyna nyomot az ajkán. És a fiam tudott esni, hiszen barnaöves ifjúsági karate válogatott volt. Tizenhároméves korában negyvenéves embereket tanított arra, hogyan kell esni. Az pedig fizikai lehetetlenség, hogy valaki esés közben egyszerre sebezze meg magát három ellentétes ponton, homorú és domború részeken, a nyakán és a száján belül egyszerre.

Ez volt az első kísérlet, hogy kioltás a fiam életét, azért, mert tud valamit.

Amikor utoljára itthon volt, meghoszabbította a gépkocsi- és motorvezetői jogosítványát, meg a vizijártasságját. Ezt azért is mondom el, mert a katonaságnál azt is mondták, hogy a fiam megbolondult, holdkóros lett. Márpedig ilyenek nem adnak jogosítványokat, az ilyesmi igen hamar kiderül.

Azt is mondták róla később, hogy ha a nevéen szólították, nem mindig észlelte, rágta a körmét, szemmel láthatóan ideges volt. Mégis beosztották harckocsi irányzónak a parancsnoki kocsira. Ha az állapotát többen észlelték, miért tették ezt? Nem féltek? Egy depressziós örült szétlőhetne volna az egész laktanyát.

Később a Pécsi Orvostudományi Egyetem szakértőit megkérdezte a katonai ügyészség, mi lehetett az oka a fiam "öngyilkosságának". Nem azt kérdezték, mi lehetett az oka a halá-

lának, hanem tényként állították az öngyilkosságot. Lelki indítékot keresgélve valamit kellett írniuk. A vélemény: az "öngyilkosság" oka visszavezethető az édesanyja egy évvel ezelőtti halálára, a menyasszonya abortuszára és az édesapja nyugdíjazására.

Uram, nekem semmilyen problémám nem volt a nyugdíjazással. Nem egyik napról a másikra éltünk. Ha kellett volna, segít a család is. A menyasszonyával is boldogok voltak, már mind a két család várta a leszerelést, az esküvőt. Volt lakás is, a gyerekeknek is lett volna helye.

A kihallgatásomra a fiam halálát követő harmincegyedik napon került sor. Addigra szellemi képességeikhez mérten a kaposvári katonai ügyészek fabrikáltak egy fikciót.

Közben meg akarták nekem magyarázni, milyen volt az én fiam.

A Legfőbb Ügyészség nyomozásfelügyeleti osztályán átnéztem az iratokat. Az egyik tanúvallomás szerint a fiam holdkórosként bolyongott éjszaka. Kovács Tibor főtörzsőrmester, ügyeletes napostiszt észlelte, hogy amikor a fiam azon a napon – a gyilkossági kísérlet napján – kilépett a mosdó ajtaján, véres papírsebkendőt szorított az ajkára, majd engedélyt kért arra, hogy a gyengélkedőre mehessen.

Nem tudom, Lentiben a Bottyán János dandárnál rendszeresítve van-e a mosdóban a papírsebkendő, vagy a honvédségi alsónadrágokra varrtak mostanában valamilyen zsebet. Mert csak ez lehet a magyarázata, máskülönben nem tudom elképzelni, hogy a fiam papírsebkendőt szorított a vérző szájára. Ha csak arra nem gondolok, hogy előre tudta, hogy öt baleset fogja érni, és a zsebkendőt a kezébe vitte magával.

A szemtanú szerint, amikor kilépett a mosdó ajtaján, már zsebkendő volt a szája előtt. Ezután vágta fel a torkát az a bizonyos lambéria?

A huszonegyéves fiam egészséges volt, és az is kétséges, hogy 1990. május 17-én halt-e meg.

A menyasszonyának megírta, "kimostam a véres kimenőingem". Ezt már a gyengélkedőről írta neki, úgy május 11-12-én.

A kegyeleti bizottság ismét megkeresett május 21-én hétfőn. Azt mondták, két nap múlva legyen a temetés. De hát gyászjelentéseket is kell írni, védekeztem, a barátokat, a sporttársakat is értesíteni kell. Azután azt kérdeztem, tudnak-e valamit, hiszen az előző alkalommal megígérték, hogy újabb információval szolgálnak.

Azt mondták, hogy ők nem adhatnak információt, ők csak a kegyeleti bizottság. Mégis próbálkoztam, tudnak-e többet annál, hogy a harmadik emeletről esett ki?

"Mi ilyet nem mondtunk, nem mondhatunk, hiszen nincs is a gyengélkedőnek harmadik emelete" válaszolták szűkszavúan. Ők azt mondták, hogy a második emeletről ugrott ki. Én elérhettem az előző alkalommal, hiszen sokkos állapotban voltam.

Az ügyészségen láttam a fotók között a gyengélkedőt is. Bizony ott a harmadik emelet.

Az utolsó katona, aki a fiammal utoljára élve találkozott, azt mondja, többször is be akart menni a végébe. "Várjál, mindjárt végzek", mondta neki ez a katona. És a fiam bement a végébe. Az első emeleti végébe, mert ez ott történt.

A katona nem látott a fiam kezében sósavat. A sósavas üveg az ügyeletes tiszt asztalán volt.

A vizsgálat megállapítása szerint a fiam a második emeleti végé 30x30-as szellőzőnyílásán át préselte ki magát, csak azt nem tudom hogyan, hiszen kétszer olyan széles válla volt, mint nekem. Rádásul ez a nyílás két méter magasban van. Ezt úgy próbálják magyarázni, hogy a végétre állt. A fényképeken a végén nem volt tető.

Nem látszik a sósavtól származó elváltozás az ablakkereten sem, márpedig a fiamnak sósavas volt a pizsamája, füstölt a szemtanúk

állítása szerint, és az orvos elsősegélyként levágta róla.

Vajon hogy férhetett ki a fiam azon a parányi résen úgy, hogy hozzá sem ért az ablakkerethez?

A hivatalos verzióban ez szerepel:

"A fia bánatában sósavat ivott, ezután kigrott az ablakon."

A fiam sotokán-karatés volt. Ez a sport önmagunk legyőzésére és az önmagunk feletti uralomra is megtanít, éppúgy, mint az élet tiszteletére. Kozma Erzsébet volt a fiam edzője, ő mondta, hogy a világon még soha nem lett karatés öngyilkos.

Amikor kizuhant a harckocsik által kőeményre dőngölt salakos földre, kilenc és fél méter magasból, betörtött a koponyája és eltörtött az egyik nyakcsigolyája. De a teste más részein nem volt semmiféle zúzódás, sérülés, csak a félig begyógyult sebe vérzett a nyakán. Márpedig, ha valaki ilyen magasból, ilyen kemény talajra zuhan, lába szétcsapódik ostorszerűen, és nem csak külsőleg, de belsőleg is sérül.

A nyomozóorvos szerint, miután a fiam sósavat ivott, a gyomortartalom részben a hasüregbe távozott, de savheminos anyagot találtak a nagycepreszben is. A lyuk a gyomor alján volt, a nagycepresz pedig jóval feljebb van, ez egy szűkebb rész. Ez olyan, mintha egy kerti locsolókanna alul kilyukadna, de a rózsából még mindig folyna a víz, jönne a vízsugár.

Az ovosszakértő azt is megállapította, hogy a fiamnak épek maradtak az ajkai, ép maradt a szájnyálkahártya és a garaton meg a nyelőcsövön sem látszik semmiféle elváltozás a maró folyadéktól. Még csak elszíneződés sincs.

Ha ez igaz, akkor csak úgy lehetséges, hogy egy csövön keresztül töltötték bele a sósavat.

Kértem, csináljanak röntgenfelvételt, nem teljesítették. Még fényképet sem készítettek a

fiamról. A kaposvári katonai ügyész, Gál János fatális véletlenre hivatkozva elmondta, nem volt kéznél fényképezőgép. De különben sem szükséges az ilyesmi, mert az ügy öngyilkossággként indult államigazgatási eljárásban.

A nyomozóhatóság nem rögzítette az ujjnyomokat sem. Nem vizsgálták sem a sósavas üveget, sem a végcét, sem a szellőzőnyílást. Ám harmincnégy nappal a vizsgálat lezárása után dr. Gál az után nyomozott, volt-e a fiam menyasszonyának abortusza, és hogy összeveszett-e velem.

Nos, mi nem olyan családi életet éltünk, mint a Magyar Honvédség díszszázadának a parancsnoka, aki ahogy hallottam, kiirtotta az egész családját, mert nem vittek bort neki. Az én fiam nekem a legjobb barátom volt az életben.

Hónapokkal később a sósavas palackot Budapestre szállították, de a daktiloszkópiai vizsgálatok során értékelhető ujjlenyomatot, vagy bőrfoszlányt nem találtak. Pedig az én szegény fiam, ha tettét ő követte el, alaposan megmarkolta volna a palackot. Állítólag még a kupakját is visszacsavarta, úgy tette vissza az ügyeletes tiszt asztalára.

Azt mondják, a fiam vért hányt a végében. Csakhogy ez artikulálatlan hanggal jár, márpedig semmi neszt nem hallott senki. Pedig többen voltak ott.

A nyomozóhatóság elismeri a nyomozati hiányosságokat, de befejezte a vizsgálatot. Csak akkor nyomoznának tovább, ha bűncselekmény alapos gyanúját észlelnék.

Kértem, hogy temetésén legyenek kint azok a katonák, akik a barátai voltak.

“Ó, a fiának nagyon sok haverja volt” – mondták nekem. Az én fiamnak barátai voltak, nem haverjai. Megígérték, tele busszal

jönnek, és tudják mit kell ilyenkor tenni, hiszen nem először temetnek Budapesten. Akkor majd lehet beszélgetni a fiúkkal.

Végül négy kijelölt sorkatonát küldtek. Jöttek volna többen, de nem engedték őket. Akik itt voltak, azoknak is megtiltották, hogy szóba álljanak velem. Parancsba kapták, hogy senkinek semmit. Csupán az egyik katona mondta, hogy kihirdették a körlet előtt, megtalálták Tihanyi Gyula búcsúlevelét, amelyben arról ír, hogy családi ok miatt öngyilkosságot fog elkövetni. De ki találta meg ezt a levelet, ki hirdette ki, és egyáltalán ki látta?

Kértem a nyomozóhatóságot derítse ki, de megtagadták a nyomozást.

A sorkatona három előjárója füle hallatára mondta, amit mondott, és egyikük sem cáfolta meg. A laktanya parancsnokától nemrég levelet kaptam, abban azt írja, ilyen levelet senki nem talált, és hogy a fiamnak határidőnaplója sem volt.

Én a fiamat nemzetközi orvosszakértők jelenlétében fogom exhumáltatni.

A parancsnok felelős mindazért amit tesz, vagy amit tenni elmulasztott. Azzal hitegetnek minket, hogy testileg, lelkileg megerősödve kapjuk vissza gyermekeinket. Hát koporsóban kaptuk vissza őket.

Én már idegroncs lettem, nem tudom, meddig élhetek. Addig szeretnék, amíg a bíróság előtt felelősségre nem lesznek vonva a gyilkosok. Mindegyik gyermekemet nagyon szeretem, de ő volt a legjobb barátom.

Van még egy fiam, de remélem nem kap behívót, mert abból tragédia lesz. Ha fegyvert kap a kezébe, minden előljáróját a bátyja gyilkosának fog tekinteni.

(Folytatása következő lapszámunkban.)

Tóth Sándor

Kövek és pillangók

(3.)

Tari látomás

Hol van már ez a fogalom: vízió? eltűnt az idők barlangjában. Hajdan virágzó műfaj volt, amely a szürrealizmus bölcsőjeként emlegethető. Utólag. Akkor nem beszéltek valóságon túli irodalomról. Egyetlen irodalom létezett...

Ha Taron járok, eszembe jut ez az irodalom. A középkor jóvoltából. Mert ebben a kis nógrádi (előbb: hevesi!) faluban összesűrűsödik az idő. Előttem a templom, mellette, a dombtetőn romfalak. Kérdeztem: mi ez? Kapát a vállán vivő idősebb asszony csak ennyit mondott: *“Lőrinc vára.”* Elfogadtam. Magam sem tudom miért. Talán mert az asszonyt éreztem hitelesnek itt, a Mátra alatt. A kapával. Ő tudhatja...

Tudta is. Régész barátom, a spanyol (valahonnan Andalúziából került ide) mondta később: “A tari asszony jól tudta. A tudomány 1976-ig azt hitte, barokk kastély falai ezek. Megástam. Középkori cserepeket, kváderköveket találtam. Ideje lenne feltárni a titkot.”

Feltárta. Tariak dolgoztak mellette. Aztán betemették a kutatóárkokat, mindent visszadták a földnek, amely a legjobb konzerváló. Egyszer majd, máskor, szebb időkben talán újra... Ha lesz rá három millió. Akkor ennyi kellett volna. Vagy hét évvel ezelőtt...

Ha nem is teljesen, de a rejtély megmaradt. Részletek tisztázódtak ugyan. Az egész azonban még várat magára.

*

Állok a templom falainál. Nyugatról vág a Nap, amely már lefelé hajol. A Zagyva csendesen folyik, szemben az Ágasvár. “Castrum Agas” – ez áll a középkori oklevélben. Hajdan

ez is a Rátótiak birtokában volt. Akik Könyves Kálmán feleségének: Busillának a kíséretében jöttek Magyarországra, Itáliából. Megtelepedtek, megsokasodtak. Családokra osztottak, így kaptak birtokokat. “Székhelyük Tar, Pásztó közelében, és többfelé osztályosok a Ráthold-nemzetség családjaival” – olvasom *Csánki Dezső* híres történelmi földrajzában.

Spanyol barátom azt is mondta: “Ha áttekinted a magyar történelmet, a tariak Lőrinc ivadékáról sok mindent megtudhatsz. Egyet nem: költő volt-e vagy diplomata...” Nem zárom ki a kettőt. Zsigmond udvari embere ugyanis egy olyan kor hajnalán szolgált urának, amikor diplomácia és költészet nem vált el egymástól. A politika a finomságok felé hajlott, fegyverek helyett fehér asztalokhoz. Ahová leültek. Nem kellett meghalni. Egy másik barátom, a poéta *Kiss Károly* vetette papírra: “Zsigmond átmeneti ember, mint a korszak. Tetteiben és lelkében olthatatlanul ott

van a korabeli Európa minden feszültsége: még lovagkori eszményekért lelkesedik, udvarában vitézi tornákat rendez, de világméretű diplomáciáját a titkos társaságok látható és láthatatlan ügynökeivel intézteti.” Sok igazság van ebben, viszont magánéletének vívódásaiban – és ezt *Mályusz Elemér* olyan pontosan érzi könyvében – folyton a kereszt titkával (teológiájával!) küszködött.

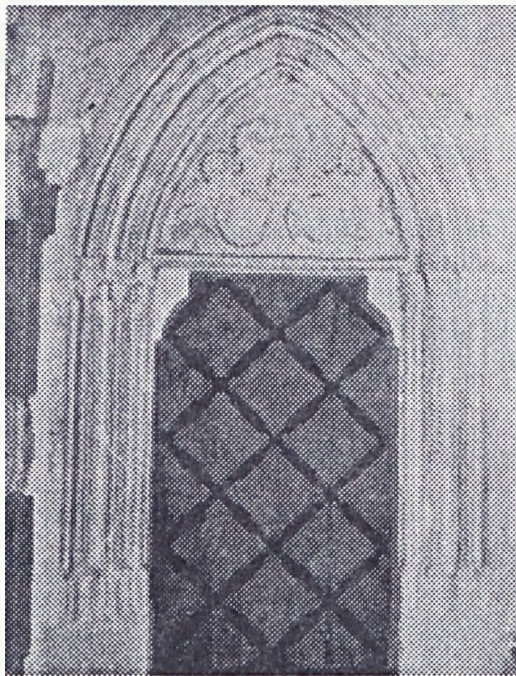
Ezekre gondolok a templom előtt állva. Klasszicista timpanon köszönt, barokk torony, de oldalt az ablakok gótikusak, s a “csúcson” osztott pálcikás címerek. Tar Lőrinc építtette át, akkor szokatlan formára a templomot, aki ismerte királyát. Ő emelt mellette kardot ama csetepatén, amikor Kanizsa érke meg a többi főúr kikelt Zsigmond ellen. Lőrinc orrát csúnyán megmetszették, élete

végéig viselte a nyomokat. Így ment Hispániába, így Írországba, hogy leszálljon Patrik purgatóriumába 1411-ben. Ettől vált “szürrealistává”? Mindenesetre a látomások megszállottja lett, s híres vallomását *Yonge Jakab* királyi jegyző véste árkusra, Dublinban.

De miért kellett jól ismernie Zsigmond királyt, hogy rendhagyó: egyhajós, nyújtott keresztalakú templomot alakítson? Az említett lélektani okok miatt, s ezek szépen rögződtek a XIII. századi eredetű Urhajlékon: elrendezett gótikája páratlan Európában. Nyújtvaszélesítve úgy rajzol keresztet a domb tövéen,

hogyan jelezze: 2000 év sem múlhat el nyomtalanul, Európa ezen szögletében a legmélyebb teológiát hirdeti.

Benn a hajóban bordás mennyezet fogad, azt hinnéd, a Grienzingben vagy, fehér-rácsos vendéglő teraszán. Csupán jel ez is: a barokk ívek álbordázaton futnak: kétszáz év nyomai,

A porta speciosa a két címerrel

de oldalt, kibontott oszlop-maradványok, fali freskók, afféle Biblia pauperumok a tári hívőknek, vagy négyszáz év óta. Golgota. Találgatja a képzelet: nem messze ide Maconka, s ott is olasz mester járhatott, tán ide is eltalált, s elhozta az akkori stílust. Töredékes a kép, a redők, a színek a reneszánsz világa, s lehet, hogy maga Zsigmond volt mecénás, akinek köszönhetjük a hazai reneszánsz első emlékeit. A másik oldalon, kiszögellő falfelületen egészen más színek ragyognak, kékben,

fehérben az egyiptomi menekülés. A Gyermek nem számaron ül, hanem Anyja kezét fogja. Gyalogol. A Nílus mellé, ahol az első Paradicsom lehetett, miként a messianisztikus Mereskovszkij állítja. A festő: német lehetett. Nálunk divatos ez a menekülés-árázolás. Vele szemben kéz- és lábtöredékek rajzolatai és néhány sejtető fő: a királyok imádása ragyoghatott itt...

Aztán már a trichorában vagyok. Három karéjos szentély. A legelső templom, amit még Lőrinc őse építhetett ide. Valóságos peregrináció a hely, századokból századokba léphetsz:

emitt a XIII. század, amott már a XV., majd a XVIII. következik, hogy aztán a múlt századadal végződjék a vándorút.

Az oldalbejárati "fülkében" (innen nyílt a hajdani porta speciosa) kövek és képek. Valóságos kő, és rekonstruált rajzok a templomról. Egy kővéset Lászlót, Lőrinc nagyapját idézi. A sírköve volt. Zsigmondot kérte a fiú: írma át az apai jussot tartalmazó oklevelet az ő nevére. A király megteszi kedves emberének: 1405-ben Sirok vára a pokoljáró tulajdona lesz.

A kapu-címer különös: a pohárnokmester-Lőrinc és felesége emblémája fonódik össze, de az ablak pálcikás emblémái mindmáig rejtélyt takarnak. A spanyol régész utánament, hiába. Még hazája uralkodó családjainak címereit is átbúvárkodta Zsigmond kapcsolatai miatt.

*

Túl a középkori falakon, amelyek a cinte-rem védői voltak, gyalogút vezet a várhoz. Itt töpreng a karéjos szentély oldalfreskónak galéria során: a lefejezett alakok kik lehetnek? Térdelő lovag, kardja a földet érinti. Fölkötte ki állt vagy ült, amíg a barokk építómester meg nem bontotta a román kori felületet, s le nem pergette a festéket? A gyöngyösi ferences gvardián *Magócsy István* olyan latin verset talált 1836-ban, amelyen ez áll: Peregrinatio Laurentii Taar – és a rangos főúr zarándoklatairól szól. A British Museumban van az előde, amely próza, és részletesen beszámol Lőrinc pokolbeli útjáról. Amit ott látott, talán azt jeleznék e freskó. Vagy... Találgat az ember: a család patrocíniumának helye ez a "három levél"? (Mert mint Ióhere összetartozó levelei fonódik össze a három "térbővület") Akiket odafestetett a gazda, szentek a család oltalmazói lennének? Én jobban hiszem: a látomás emlékei, mely víziók olyan divatosak, megfogó erejűek voltak akkoriban, s az irodalmi műfajon túl lelki patika szerepét is betöltötték. Gondoljunk Tinódira, aki előzmények után, a tőle szokatlan stílusban éneklé meg Lőrinc fi-

gyelmeztetését királyának, amely a történelmi nyelvén ekként szól:

"Énekben hallottam, vagy volt, vagy nem volt,
Tar Lőrinc hogy pokolba bement volt,
Egy tüzes nyoszolyát ő ott látott volt,
Négy szeginél négy tüzes ember áll volt.
Szózatot ott Tar Lőrincnek adának,
Az nyoszolyát tartják Zsigmond királynak,
Érsek, püspök, két paraszturnak..."

Nagy sok csodát Tar Lőrinc látott volt,
Egy tüzes kádferedőt ott látott volt,
Zsigmond császár hogy benne feredett volt..."

Hogy urának mindezt a pohárnok elmondta-e? Elképzelhető, hiszen azt is papírra veti a krónikás, hogy ezután Zsigmond Budán Szent Zsigmond tiszteletére templomot építtetett, kolostort emeltetett, s "belé gazdagságot, papokat szörze." Angyali karok, ósatyák, valóságos bibliai körkép ez a galéria, ha igaz a látomás-tartalom. Mindenesetre a kardos vitézben Lőrinc egyetlen képi emlékét sejtem. Akkor fölkötte – a látomás szerint – a Szentszűz ülhett. Hallgatta Lőrinc imádságát a megholtakért. Paleográfus barátom két órát ült a kép alatti szöveg mellett. Gót-latin írás nyomait hordozza a fal ötszáz esztendeje. – Ha Mária-könyörgés, mondtam neki, csak a látomásra gondolhatok. Lőrinc imádságára, amely zsolozsmáskönyvek része volt a középkorban:

María mater gratiae
Mater misericordiae
Tu nos ab hoste protege
Et hora mortis suscipe.

Magyarul valahogy így:
Kegyelemek Anyja, Mária
Irgalmasságnak Asszonya
Te légy ellentől őrizőnk
Halál-órában véderőnk.

Töprengéseimre azóta sem kaptam választ.
Az irodalom találgat: ki volt Lőrinc előde

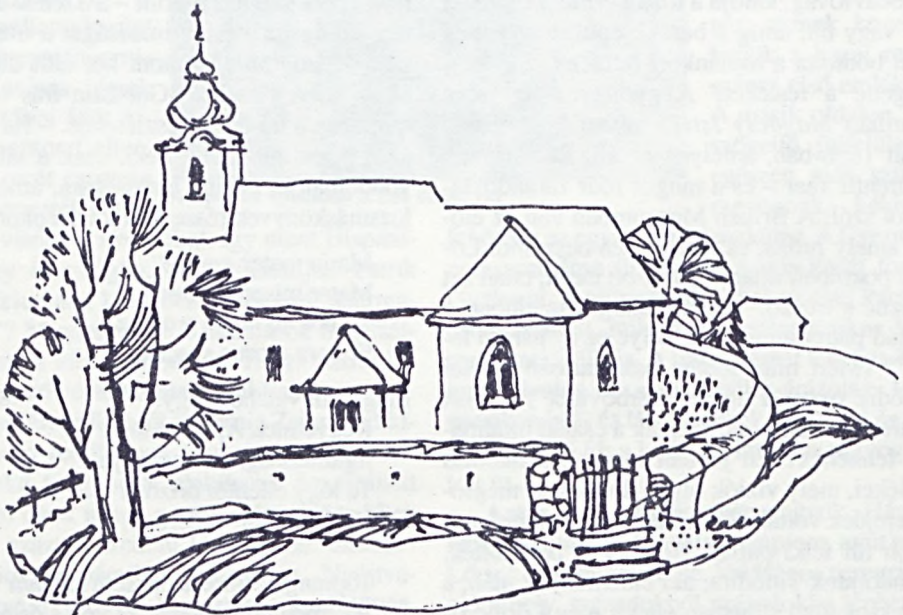
a Patrik-barlangban? Vagy maga élte meg látomásait? Összefolynak az adatok, történetek, s csupán a műfaj világos. *Bálint Sándor* mennyire tudta a közékori ember lélektanát, amikor arról beszélt, hogy a megélt valóság határa nála túljutott a látott-tapasztalt dolgokon: átlépett idő- s tér-határokon. Számára a "szent valóság" létezett, amely több, gazdagabb a tényeknél. És ez a keresztény irodalom lényeg-magyarázata is. Pilinszkyé is.

A romok beszédesek. A régész ásója nyomán, amikor hét esztendeje vallani kezdett a föld, kiderült: már nem a kényelmetlen hegyi castrum kellett Lőrinc családjának, hanem a kényelmesebb "polgári rezidencia", minek nyomán helyesbíteni kell lovag-kultúránk adatait. Lőrinc ugyanis lovagi udvarház tulajdonosa volt. Zenészek járhattak nála, késői trubadúrok, s ki tudja hányan Európából, éppen gazdag kapcsolatai révén. És persze Zsigmond, ha pihenni akart. Adatok nem szólnak róli, de ha úgy van: a templom is Zsigmond aratából vette fel különös architektúráját,

nem látogatta-e meg a szentélyt és Lőrincet, hogy újra meg újra elküldje diplomáciai utakra... Kétségtelen: Lőrinc hívő lélek volt, zárándokhelyekről vallott a legtöbbet, titkos küldetéseit csupán sejtjük. Vajon csak a teljes szabadságot kereste ilyenkor, amint a nevezett költő állítja? Nem hiszem. Illetve: akkor igaz, ha a keresztény szabadság lényegére gondolt. Vagyis ha az értékeset, a szépet, a nemeset akarta. Ez utóbbi nagyobb erejű állítás.

Még láthattam a föltárt palota- emlékeket. Elképzelhettem, emeletes épület volt Lőrinc vára, afféle reneszánsz lépcsősorral kívül, mély pincével, jó borral, lantszóval és temérdek útiélménnyel, amit a gazda mesélgetett családjának. A ház mögött, az erdő alatt kőnyomok: a gazdasági épületek sorakoztak ott.

Föld borít mindent, az M 21-es műútról a templom látszik, meg az eddigi falak, amelyek annyi találgatásra adtak okot. Pusztul az emlék, koptatja az idő, s mikor lesz majd, hogy végleg feltárul itt egy darab elfelejtett Magyarország? Ennyire nem vagyunk gazdagok.

Radics István rajza: A tari templom

Tarján Tamás

Szemmagasságban VI.

Amikor ezt a jegyzetet írom, alig egy-két nappal vagyunk az idei – hivatalos számítás szerint a hatvanharmadik – ünnepi könyvhét befejezése után. Részletes statisztikák még nem jelentek meg a forgalomról, a listára vett kilencvenkét “hivatalos” újdonságból és mégennyi más friss kötetből álló kínálat szakmai, esztétikai mérleget egyleg csak az ünnep eufóriájában történt meg – annyi azonban bizonyos, hogy igényes és sikeres volt a rendezvény. Viták és vitapontok persze akadtak, szerzői jogi kérdésektől a különböző műfajok és tematikák arányaiig, vagy a könyvárak keltette indulatokig. Mégis, a könyvhét – az ezúttal ötnapos könyvünnep – kimagasló esemény volt a hazai kulturális életnek. Természetes hát, hogy “könyvhét és környéke” a forrásvidéke szemlélnék, mely – nem egészen véletlenszerűen – “a visegrádi hármak” közép-európai határokon túl nyújtózkodó epikájából válogat.

(*Író civílben*) Bohumil Hrabal fekszik az ágyában. Fölkel, borotválkozik. Csak egy pizsamanadrág van rajta. Kissé még álmosan töprengeni látszik, vagy talán épp nem gondol semmire. Netán azontöri a fejét, hogy melyik sörözőt keresse föl aznap.

Bohumil Hrabal fölkeresi a sörözőt. Mókázik a cimboráival. Inkább mosolyog, mintsem nevet. Jól érzi magát ezekben a hol elegánsabb, hol kopottabb prágai sörfészkekben. Ez a világ az ő igazi otthona.

Bohumil Hrabal Mészöly Miklós kisoroszi kertjében vendégeskedik, máskor Esterházy Péterrel – a “*monog-*

ráfusával” – együtt tekint egy könyvbe, cigarettafüstöt fúj. Fejét fogja, egy különös pomponos sapkával lep meg, kismacskát szorongat (a kutyákat ki nem állhatja).

Mindez *Hrapka Tibor* fotóin, a ZSEBCSELEK című kötetben. S bár mindez csupán periferiálisnak látszik, valójában csöppet sem mellékes. *Csehül író magyar írónak* érzett és nevezett kortársunk, Közép-Európa még nem Nobel-díjas “virtuális” Nobel-díjasa a SZIGETI LÁSZLÓ által készített interjúkötetet saját lehetséges önéletrajzi regényei, legalábbis érvényes önvalomásai egyikének fogadta el, a pár évvel

ezelőtti cseh kiadáskor. A cím egyébként azt jelzi, hogy – és akkor itt írjuk nagybetűvel az ő nevét is – BOHUMIL HRABAL Hidegkúti Nándor focista zsenialitása előtt tiszteleg: a hajdani aranycsapat klasszisa tudta zsebkendőnyi területen végrehajtani azokat a labdatrúkköket, amelyeknek irodalmi – és néha filozofikus, élet-megtartó – párhuzamait a prózaírás jelenkori cseh mestere a papírlap “zsebkendőjén” vagy az élet kutyaszorítóiban gyakorolja. (HIDEGKUTI egyébként lassacskán nemcsak a futballnak köszönheti halhatatlanságát – azaz végülis ugyancsak a fociból ered, hogy nemrég az

RTV Újságban Omar Sharif is Hidegkútít nevezte meg a magyarok reprezentánsaként. Merthogy mint ifjú egyiptomi válogatott labdarúgó, egykor ő fogta – próbálta fogni... – Nándit.)

Az önmagánál jelentéke- nyebbé és jelentésebbé nő- vő anekdotikus elem termé- szetesen valamennyi repliká- ban megmutatkozik, kaján bölcsesettel átszőve. Valóság- os novella az az emlékezés, amely a harmincöt-negyven körüli Hrabalt akkori házacs- kája mellett, a ferde tetejű fé- szer platóján láttatja, mert csak ott juthatott egy kis ál- dott napfényhez, a sötét la- kásban nem. (Különben any- nyira napimádó, hogy negy- ven fokos kánikulában is át- megy az utca fényverte olda- lára. Ugyan jó barátságban van a sötéttel is – de egy dol- got nem szeret: az árnyékot.) A fészerre helyezett bútorok lába ferdére fűrészelve, hogy ne billegjenek; szecesszió korbelti, "atommeghajású" ósírógép döngi betűit a felhőt- len magasban, az udvaron egy bernáthegyi kutya kis- kölykei botladoznak, maga az anyakutya fűrdőnadrágokkal teleaggatva szaladgál, mert a játékos kedvű, legváltozato- sabb foglalkozású szomszéd- ok szárítókötélnek is hasz- nálják merő játékoságból... Nem csoda, hiszen az egész díszes kompánia szellemi emberekből áll, esténként

Lao-Cet szeretnek olvasni...

Ez a kötet, a *Zsebcselek* fészertetőstül, bernáthegyis- tül, kocsmástul, s az asszo- nyokról, népekről, hazáról, halálról tett vallomásokkal együtt: életesszencia. Most indult kiadónak köszönhet- jük: a pozsonyi *Kalligram*- nak. Grendel Lajosék keresve sem találhattak volna – persze más újdonságaik, a szlovákiai magyar irodalom új, radikális hullámát bemutató könyveik mellett – márkásabb művet, mint ez az interjúregény. A sokoldalú literátor, drama- turg, irodalomszervező, Szi- geti László (Hrabal utószava szerint) eredetileg egy "szlo- vák, cseh és valamiféle dada- ista mondatok egyvelege- ként" ható alapszöveget tett le az író asztalára, aki a sze- métkosárba akarta hajítani az egészet. Nem tette. Belenéz- zett.

Kiváló könyvet hoztak össze ők hármán. Hrapka, a fotográfus, Szigeti, a kérdező, és Bohumil, aki nem mondott nemet.

*

Hrabalológiai ismereteink gyarapodására szolgál a HÁ- ZIMURIK című önéletrajzi regény is, amelyhez az írónak nem volt szüksége riporterre. Mesélőnek alkalmazta vis- szont benne majdani felesé- gét – azt, akit a több, halálo- san szeretett és feleségül ven-

ni szándékozott nő közül utóbb tényleg feleségül vett. (Tapasztalom, sokaknak kife- jezett csalódás, hogy ez a het- vennyolc éves, ószhajúan ko- pasz prágai clochard magára vette a házasság kötelékét. Nos, további illúziórombolás végett közlöm: Hrabal – dr. Hrabal, mivelhogy Justitia fa- kultásán szerzett diplomát.)

Az *Európa Kiadó* újdonsá- ga egy három kötetből álló folyam kezdete. Azzal, hogy a szerző átadja a szót az asz- szonynak, tehát megszabadul az egyes szám első személyű mesélés terhétől és subjektí- vitásától, máris roppant el- őnyös epikai és önkritikai po- zíciót vív ki. (Nem) ő beszél, de róla beszélve beszél (nem ő)... A *Zádor Margit* által haj- lékonyan, szeretettelen, meghitten tolmácsolt könyv végeérhetetlen történelmi és személyes anekdotasorozat, amelyben azonban a kis his- tóriák, egymással korrelálva, az elmélkedés és a konfesszió magasába emelkednek. Bár- mily meglepő, Szent Ágoston-i és pascali vonatkozások, megszólalásmódok érzékel- hetők.

Sokat vissza-visszatérő, jelképesse váló motívum. Ilyen Hrabal tisztaságmániá- ja. Hősünket kezében gyökér- kefével, padlót súrolva pil- lantjuk meg (vagyis így pil- lantja meg a majdani feleség): világnézeti okokból és derűs energiákkal végzi fölösleges

buzgalmú munkáját. Energiáit nyilván annak köszönheti, hogy egy lakótárs, testes, éppen melltartós szőkeség, maga is tisztaságmániás, időről időre tápdús ételeket – elsőre épp magyar gulyást – fuvaroz neki. A tisztaságmánia átragad a majdani feleségre, átragad az olvasóra, és a gyökérkefe meg a padló kettőséből lassacskán minden értelmes emberi tevékenység munkaerkölcsé, illetve minden hasznos emberi munkálkodás terepe lesz. Tiszta szó, tiszta gondolat, tiszta erkölcs szükségeltetik – különben *meggörbülne a világ gyémánttengelye. Tisztának a tisztát őrizniük meg...* – mintha Hrabal (aki nem csekély jártasságot árul el másutt a magyar sorsban és irodalomban) ismerné egy nála fiatalabb és már nem élő *nagy* költőnk sorait.

Többször említették, hogy “a doktor úrnak” “az egyik szeme egy kicsit lejjebb van, mint a másik...” Tényleg. Hrapka Tibor fényképein is ellenőrizhető: a bal lejjebb van. Ilyen a prózája is. Minden szó egy kicsit lejjebb van, mint a szomszédja. Vagy fordítva: a jelzett szó például magasabbra szökken, mint a jelzője. Ez a lejjebb-szem a hrabali szöveg ritmusa. A textus nagyobb egységei is hasonlóképp igazodnak egymáshoz.

Elsőrendű mesterse vall, ahogy a látszólag pepecselő,

profán történetmondás időről időre, sűrűn eljut szakrális, szimbolikus, költői magaslataira. Ilyen például az a jelenet, melyet a leskelődő menyasszony és vőlegény megelődözött nászszakon gondolhatna, de nem, a férfi csak azért vetkőzteti gyöngéden a nőt, hogy a munkában elfáradt, elpiszkolódott testet – megint a tisztaságidea! – gyöngéden lefürdesse, a *lábmosás* gesztusával a krisztusi alázat tanújelét adva. Mi kell a gyönyörű, poétikus jelképhez? Egy rozszant lavór, természetesen.

A lavór után aztán jöhet bármi, kiderülhet, hogy a lámpát a plafonon egy műlámbhoz erősítették, a műláb Brettáé, a jövődöbéli sógoré volt, ő egyébként, a protézises, három nap múlva esküvői tanú lesz...

Parancsoljunk megálljat saját újramesélő kedvünknek, mert még mind a kétszázharmincnégy oldalt felidézzük így-úgy. Az író – egészen más sorsban – szinte a mi sorsunkat mondja-mondatja, a közös emberi sorsot mondja, ezért szinte a teljes könyv, az egész mese megül emlékeztünkben. Pedig az ezeryi inda, ciráda, mellékág olyan egyszerű, annyira egy... Annyi, hogy tisztának a tisztát...

*

(*Tamás, ki nem szent*)
Majdhogynem mindenki megfigyelhette már, hogy ha egy-egy mű hőséneke neve megegyezik a mi nevünkkel, akkor fokozott figyelemmel követjük a figura életfordulatait. Az ősi névmágia munkál ebben a jelenségben, a meggyőződés, hogy az azonos név sorsazonosságot is rejt, vagy sorsrokonságot indukálhat. Nem bolondság a *nomen est omen* feltételezése: a név – mindazok testamentumaként, akik már viselték – életformáló tényező.

Természetesen semmiben sem hasonlítok MILAN KUNDERA nálunk eddig csak szamizdatban ismert regénye – A LÉT ELVISELHETETLEN KÖNNYŰSÉGE – Tomáš keresztnevű orvos hősére. De hiába idősebb nálam évtizedekkel, hiába jár be országot-világot – hol emigránsként, hol szakemberként –, hiába szemlélem idegenül szeszélyes és zilált családi kapcsolatait, hiába gyakorolja azt a szép hivatást, amelyet – talán egyetlenként – a magam számára elképzelni sem tudnék: tehát hiába milliónyi a különbözős, mégiscsak “magamat” látom belé, mégiscsak “magunknak” keresek megnyugtató helyet Tamás, a hitetlen (Didimus), és Tamás, a hívó (az egyházatya Aquinói) között. Am nyilván hívhatnak valakit Gábornak, Péternek, Balázs-

nak, Sebestyénnek, sőt Klárának, Gizellának, Katalinnak, Eszternek is: a remekművű regény mindenkit a maga világába és igazába, sodrába és fõgondolatába babonáz.

Mint Hrabalnál a tisztálkodáseszme, úgy itt is van regényszervezõ alapmotívum. Ez pedig a világhoz és õnmagunkhoz való sebészi viszonyulás. Kundera, aki erõsen filozofikus, mégis pergõ regényében néha még fölõslegesen is megadja a jelenéses részek föloldását, ezt így mondja ki. "A szenvedélyes sebész alighanem találkozott a szenvedélyes szoknyavadással. Tomáš akkor sem tette le a képzeletbeli szikét, amikor a szeretőivel volt. Birtokba akarta venni, ami a legmélyükben rejtõzött, ami miatt fel kellett metszeni õket... Tomáš korántsem kéjszõvársága úzte a nõkhöz (a kéj valamiféle többletjuttalomként jelentkezett), hanem a vágy, hogy birtokba vegye a világot (hogy szikéjével felnyissa a világ fekvõ testét)".

A fõszereplõ szexuális állhatatlansága így morális gyengeség helyett tartalmas, világfõlfedezõ etikai izgalommá minõsül át. Csapodársága a létezés végtelenségének, ennek a keserves és birtokolhatatlan gazdagságnak szól. Ha a donjuanizmus e kései változatánál, a sokadik Casanova-történetnél többet nem fejezne ki Kundera, ak-

kor is szép, értékes olvasmányoknak számítana a hûvõség fejelemzett, életrõntgenezõ alkotás. Csakhogy Tomáš éppen 1968 táján nem találja a helyét, és nem pusztán megokolt állhatatlansága, hanem európai árvasága, közép-európai otthontalansága miatt képtelen hûségesen kitartani szerelme, anygala, múzsája, jobbik énje és sorscsapása, a már a történet elején kiszemelt Tereza mellett (ez is beszélõ név? "Kis"? "Szent?").

Nem tart ki? Kitart. A kitartás tart ki õmellette, kitarásra képtelen mellett. A múltás válik kitartássá: elmúlik az, ami nem kitartás. A könyv legfájdalmasabb és legfõlemelõbb eleme az öregedés ábrázolása. Még a vétkeinkbõl is kiõregedünk. Kiõregedünk a "térsegbõl", Kelet-Közép-Európából, de más térségekben sem fiatalodunk. Kiõregszik alólunk a térség. Ki a kontinens. Éppen ebben a tragikus érzetben lesz az egyetlen biztonság Tomáš és Tereza együttléte: a vállra hajtott fej. Csak egymásban bízhatnak. Hivatás? "A hivatás számárság, Tereza. Nekem nincs semmiféle hivatásom. Senkinek sincs hivatása. És óriási megkönnyebbülést jelent, amikor az ember megállapítja, hogy szabad, hogy nincs hivatása."

Egy bizonyos emberi alkattól – a Tomáš-i alkattól – és egy bizonyos történelmi

eseménytõl – Európa 1968-ától – így jutunk el a cinizmus nélküli negációig. Nem szükséges hozzá kommentár. Csak egy megjegyzés: az *Európa* könyvheti újdonságát *Körtvélyessy Klára* magyaráította, borongós stílusban, rendíthetetlen hivatástudattal.

*

(*Mrožek, morzsákban*)
Amikor a *Színház* címû folyóirat 1990 augusztusában *Mrožek-fesztivál* címmel remek összeállítást közölt a hatvanadik születésnapjához érkezett íróról – egyébként egy Krakóban rendezett, valóságos Mrožek-fesztivál, a "nagy diadalmenet" kapcsán –, az életművet csak részben ismerõ magyar olvasó, színházbarát is megsejthette, mit jelent a kortársi lengyel kultúrának – az erkölcsnek és az õnbecsülésnek is, az irodalomnak és a színháznak is – SLAWOMIR MROŽEK, az évtizedek óta emigrációban élõ próza- és drámaíró tevékenysége. Közvetett, lényegében mégis folyamatos az õ jelenléte az utóbbi harminc esztendő Lengyelországában.

A *Pesti Szalon Könyvkidõ* a hazai Mrožek-képet kívánta árnyalni azzal, hogy LECKÉK A LEGÚJABB KORI TÖRTÉNELEMBÕL címen a nyolcvanas évek kisepikai termésébõl bocsátott közre válogatást *Pálfalvi Lajos*

szerkesztésében és fordításában. A kis kötet kétarcú: egyrészt remeklésekkel szolgál, másrészt egyes gyöngé kroki-jai, pamfletjei olvastán legfőljeb elfintorodunk.

Az egyenetlenség az általunk alighanem legjobban ismert, a drámaíró Mrožek írásművészetének is jellemzője volt, sőt nem szentségtörés kimondani, hogy abszurdoid, sőt *übü-oid* példázatainak néhány, politikai aktualitását és a kimondás fontosságát veszítve, irodalmi értékekkel már nem tündököl. Persze az *Emigránsok* például örökérvényű parabola, egyben szociográfiai jelentés a hazavesztésről, arról az otthontalanságról, amelyhez képest Tomášunk vesszőfutása meg se kottyán. (A darab kvalitásait nemrégiben a stuttgarti *tri-bühne* vendégjátéka, Székely Gábor vendégrendezése is igazolta. A "kisbetűs" kisszínház az ugyancsak Székely által színpadra állított *Tóték* at is elhozta, s talán az előadásokat nem ismerő olvasónak is sokat mond, hogy az *Emigránsok* AA, illetve XX nevű értelmiségi, illetve fizikai munkás hőstét a *Tóték* Órnagya, illetve Tót ura játszotta a Merlin Színházban zajlott vendég szereplésen.)

Az író persze nem precíz gép, akinek milliméternyi hiba nélkül kell egymás mellé rónia a betűket – bár halkan megjegyezzük, Mrožek egész

talentumában van valami, ami a múlandóság, a csak e századi jelentőség érzetét kelti. Ezt a gyanút azonban ne hangoztassuk egy szerencsére még lezáratlan oeuvre-ről szólva, s legyen mégegyszer intő jel a "nagy diadalmenet", az otthonin kívül a nagyvilágban is joggal kivívott megbecsültség.

A *Leckék*-kötet legjobb darabjai – az író egyik önéletrajza mellett – maguk is autobiográfiai indíttatású, fájdalmasan és kegyetlenül groteszk írások. Köztük is *Az orr*, amely nyilván gogoli ihletéssel arról a valóságos tényről értekezik, hogy a kamasz Mrožeknek hirtelen hatalmasan megnyúlt az orra (karikatúristái jószerivel csak egy orrnak szokták rajzolni az arcát). Ebből a fiziológiai vagy inkább fiziognómiai tényből a személyes gátlásokon kívül különféle származásbeli félreértések keletkeztek; de válaszként az agresszivitás. Az erkölcsi ember tiszta és bátor, gunyos és legyintő önkritikája, emlékezése ez. Nélkülözhetetlen a *Hamu, Gyémánt?* elmélkedése, magyarázata nem szoruló címével.

Másfelől érdektelenül rutinos parafrázisok, szösszennetszerű íráskezdemények sorakoznak: alkalmi futamok. Például az egy oldal terjedelmű *Az ifjú Werther gyötrelmei* nem csekély, a fiatalok (igaz, a kivagyji, érdemet még nem

szerezett, máris nagyszájú fiatalok) elleni indulatot puffogat a levegőbe.

Éppen mostanában – értsd: júniusban – van az író születésnapja. Immár a hatvankettediket üli. Ő maga tartotta fontosnak jelezni, hogy nem 26-án van a nevezetes nap, amiként az majdnem minden lexikonban szerepel, hanem június 29-én (ha így nekünk könnyebb megjegyezni: Péter-Pálkor). A pontatlan anyakönyvezésből eredő hamis születési dátumnak, mondja Mrožek, egy haszna volt.

Így a világ minden titkosrendőrségének dossziéiban is hamis adattal szerepel. Amit olybá vehetünk, hogy nem is őt tartják nyilván. Az író nyilvánvarthatatlan.

*

(Minden nyilvánvartható)

Az 1992-es esztendő alighanem legkiemelkedőbb eddigi hazai irodalmi eseménye Bodor Ádám régen várt nem-regény regényének megjelenése. Az időrendhez nem igazodó, novelláknál szerveesebben összefűződő, ám teljes történetegységet nem alkotó írások, a SINISTRA KÖRZET fejezetei "a dobrini természetvédelmi területen" játszódnak, ahol sem a természetet, sem az embert, sem semmi mást nem védenek – csakis magát a védelmet vé-

dik. Ha csak egyet akarunk kihallani a sokhúrú könyv által megzendített hangokból, akkor a legerősebb szólam ez: az államgépezet félelme alattvalóitól (végső soron túlszervezett, és ezért rosszul szervezett önmagától). A "védelemnek" ez a formája – sőt általában mindenfajta, ésszerű védelem, védekezés is – korlátozás, szabadsághiány. Bodor lenyűgöző légkörre-remtéssel ábrázolja, hogy ahol kezdetét veszi, majd elharapózik a szabadságkorlátozás, ott a korlátozók is mind kevesebb szabadsággal rendelkeznek, és a gyilkosok is a legrútabb halállal végezhetik. *Sinistra* latinul bal-t, balsorsot, balvégezetest jelent. A "regény" lapjain a fátum és az elterveltség együttesen munkálkodik: amit az ideológiai és bürokratikus gonoszság, a zsarnoki önkény, a totális diktatúra minden igyekezete ellenére csak felibe-harmadába oldhatna meg, azt a fátum végzi be.

A mű szándékolt – egyben kényszerű – töredékessége az olvasás folyamán riasztóan kiöli időérzékünket. A történet linearitásából kitépett, információkat ismétlő, cáfoló, bolygató epizódok a folytonos tél képzetét keltik. Folyton csikorgó hideg közeleg, jönnek a "csonttollú madarak", s velük a halálos "tunguz nátha". Csontollú madár

van, tunguzok vannak; tunguz nátha nincs, és ha lenne, akkor sem a csonttollú madarak hoznák. Bodor hiperrealisztikusan dolgozik ("minden megvan"), de a valóság tényeit egymáshoz képest képtelenül, a gogoli fantasztikus realizmus, vagy a García Marquez-i mágikus realizmus hatását idéző módon elmozdítja. Szívfájdító, bizarr humor vérzi fel a modern *grimm-mesét*, a mai véres krónikát: a sokszorozás, a fölnagyítás, illetve a kicsinyítés, az eljelentéktelenítés démonira rajzolja át a világot.

A térkezelés hasonlatos az időkezeléshez. Térképpontok zsonganak fejünkben, fényképszerű elevenséggel és festői dússágában látjuk a vadregényes tájat – mely szigorúan körülhatárolva, kerítve, őrizve terül el a kelet-közép-európai (Balkán-közeli) senkiföldjén. Kétségbeejtő kétségtelenséggel ott van a seholban.

Harmadjára a beszélő – és kevert – nevű figurák, bizonytalan etnikumok átmeneti képviselői hoznak zavarba. "Saját" nevük tán nem is a sajátjuk, biléták bélyegezik őket. Bár a mellékszereplők névhálójáról és *nomen est omen*-jéről is tanulmányt lehetne s kellene írni (például arról is, ahogy az öngyilkos homoszexuális éppen *karóba húzza önmagát*, s még jóideig él; csakhogy egyáltalán nem

bizonyosan homoszexuális, és a testvérel együtt egy néven ketten vannak) – maradjunk azonban csupán a történet szinte kizárólagos mesélőjénél, Andrej Bodornál, aki a *kereszmevét* még szereti is. Íme, az írói alakmás! – csapna le örömmel a körültekintés nélküli elemzés. Hohó! Az a valaki, aki a nevelt fiát (Béla Bundasiant) megkeresni és hazavinni jött a maga akaratából erre a félelmetes "természetvédelmi" területre, kockáztatva az életét is, de a szabadságát föltétlenül, s célja érdekében az állati sort, a kabátujjon átszűrt nyersszeszt, gumók rágcslását, a villany nélküli sötétet, az ép ésszel felfoghatatlan munkatevékenységeket is vállalta – az a valaki minden nevet viselhet a polgári életben, csak a Bodort nem! Érkeztekor úgy kapja a Bodorbilétát, mint a rabruhát. Vagyis a Bodor Ádám könyvét lényegében egyes szám első személyben előadó Andrej Bodor minden, csak nem Bodor! Az alakmás úgy alakmás (és biztosan alakmás), hogy semmi esetre sem alakmás (egyértelmű, hogy nem az).

Ebben a paradoxonban a sinistrai lét totális paradoxitása, az író északi szélként süvítő alap gondolata is benne van. De Bodor Ádám is nagy író, mint Hrabal, Kundera, Mrožek. Másképpen nagy

író, nyilván. Abban hasonlít hozzájuk, hogy a katasztrofikus XX. század groteszk végleteit ő is szinte teljességük-

ben sejtí, látja – ezért az északi szél még arra is képes – továbbra is jelképesen szólva –, hogy selyempapírba cso-

magolt fésűn muzsikálja el a szabadságot áhító reménység cincogó dallamát. (*Magvető Kiadó*)

CSEMNICZKY ZOLTÁN: Bájvigyor

Huszár Sándor

Naplólapok IV.

Világosodik – vége a felvonásnak

1961. szeptember 16. péntek

A színház előtt vezető színésziünk *László Gerő* valamit nagyon nagy figyelemmel olvasott. Előlről látom, hogy az Utunk eheti száma van a kezében. Mögéje kerülök és megállapítom, hogy *Rappaport Ottónak* a Színházi stílus – színházi profil című kolumnás cikkét böngészi.

– Na mit szól hozzá? – kérdem.

– Rapihoz? Azt, hogy egy marha! – válaszolja a rá jellemző vehemenciával Gerő. Meg mertem volna esküdni, hogy ezt válaszolja. Szerem Gerőt és Rapi-t is kezdem megismerni. Mellesleg a cikket én is olvastam. Elbeszélgettünk róla, mások is bele-beleszóltak a vitába. És kiderül, hogy ez az elfűrészelt óriás nem is olyan nagy marha, mint ahogy első pillanatban Gerő mondta. A másorterv, a domináns játéktípus és egy kevésbé konkrét ismérv alapján amit ő “az együttes közösségi tartásának mond” jellemzi a hat magyar színházat. Igaz, hogy nem valamennyit, csak négyet, de a vita alapján kialakult egy olyan színházkép, amit én is elismerek, bár mindig azt hangoztattam, hogy vidéki színházat nem lehet szigorúan profilozni.

Nos így, a Rapi meg a mi nézetünket összevetve ez lenne a valós és tapasztalatokon alapuló minőségi jegye az egyes társulatoknak:

– Marosvásárhelyi Székely Színház – Művész színház

– Nagyváradi Állami Színház magyar tagozata – Vígszínház

– Szatmári Színház – Ifjúsági színház

– Sepsiszentgyörgyi teátrum – Faluszínház.

– Temesvári társulat – Kísérleti színház.

– Kolozsvári Állami Magyar Színház – Nemzeti Színház

Természetes ez egy unalmas órán felmerült beszédtema, mert minden társulat tiltakozna az úgymond lehatárolás ellen. Beleértve magunkat is, hiszen épp a nemzetiszínházi stílust akarom kiirtani nagy buzgalommal.

Az új évadra átszerződöttem Taub Jánost, a temesvári igazgató főrendezőjét, aki nagy kísérletező. Hátha ezzel is sikerül valamit mozdítani ezen az itteni begyepesedésen.

1961. szeptember 17. szombat

Megint tele van a dossziém kérvénnyel, az életem pedig problémával, meg átokkal. Azzal vádolnak egyfolytában, hogy tönkre akarom tenni a társszínházakat azzal, hogy átszerződöttem a legjobb erőiket. Isten látja a lelkemet, hogy ezt nem akarom. Egy objektív ember még azt is láthatja, hogy ennek a migrációnak nem én vagyok az oka. Örvendek, ha egy tizede igaz annak, amit az átszerződni akaró színészek a fülembe búgnak, mármint, hogy az én személyiségem biztosítja számukra a jövőt. Túl szép, semhogy igaz legyen. Nyilvánvaló elsősorban a város vonzó. Kolozsvár mindig

vonzó is volt minden erdélyi ember számára. Ezért is támadnak Tompák olyan hevesen, mert Kolozsvárt mégsem szidhatják. Én lehetek csibész, Kolozsvár nem lehet szélhámos. Az, hogy sokan szeretnének idejönni nem azt bizonyítja, hogy én milyen nagy ember vagyok, hanem hogy milyen bizonytalan, meg-alázó és kínos a lét – máshol. A nálam lévő kérvények tanúsága szerint ez elsősorban Sep-siszentgyörgyre érvényes, ahonnan két kiváló színész ostromol: *Király József* és *Bíró Levente*. Mindkettőnek helye volna a társulatban, de az én lehetőségeim is korlátozottak. Olyan típusokra van szükségem elsősorban, amilyen nálunk hiányzik. Persze nincs igazgató Erdélyben, aki a fenti két embert csak úgy, könnyedén elutasítja. Annyit mindenesetre elértek, hogy mindkettőjüknek felemelte *Kovács Dezső* a fizetését.

Merthát ezt sem kell kifelejteni a pakliból, hogy manapság én vagyok a mumus. Ahogy valaki valamivel elégedetlen, bejelenti, hogy szerződik Kolozsvárra. Én ugyanis – *Vaida Vasile* jóvoltából – lakást is biztosítok az új tagoknak.

Itt van például *Sinka Karcsinak* egy vásárhelyi levele. Kifejti, hogy nincs semmiféle igénye, csak annyi, hogy nálunk játszhasson. Ott nem érzi jól magát. Végül így zárja a négy oldalas írást: "Levelemről senki nem tud és Tompának sem szólok addig, amíg nem aktuális a kérdés." Nos hát ha valakire, Sinkára nagy szüksége volna a társulatnak. Régóta játsszuk ezt a bújócskát, hogy "Tompá ne tudja". Aztán a minap Tompa hív telefonon és minden különösebb bevezetőt mellőzve így szól:

– Huszár elvtárs ne fárasssa magát Sinkáért. Felesleges. Én már a lehető legmagasabb gázszt folyósítom neki. Annál nagyobbbat maga sem tud adni. Adja fel a küzdelmet!

De ugye Tompa nem tud semmiről...

Mikor az életművészet ilyen nagy mesterreivel van dolgom, mint Tompa és a hozzáillő

tehetségű Sinka, valósággal kisebbrendűségi gátlásom van. Én persze azt tudom, hogy becsületos vagyok és ők szélhámosok. Önámítás! Ők színházi emberek. Én civil vagyok. Az ő szemükben a becsület az előadás. A többi lényegtelen.

Hát nincs igazuk?

1961. szeptember 22. csütörtök

Az Utunk eheti számában Rappaport búcsúztatja a napokban elhunyt *Lucia Strudza Bulandrat*, a kor – ha nem az egész román színházi élet – legnagyobb színésznőjét.

Mindössze kétszer találkoztam a nagyaszonnyal. Az elsőt elmondtam *Viktor Rebenjiuc*-kal beszélgetve a Moszkvába tartó repülőn. A másikat ím most jegyzem le:

Bukarestben, az akkori Művelődésügyi Állami Bizottságnál járván hivatali ügyben, *Mircea Avram*, a színházi főosztály akkori igazgatója meghívott, hogy menjek el vele a Municipal – ma Bulandra – Színházba ügynevezett "vizionálási" főpróbára. Madame Bulandra, az igazgatónő kérte meg, vigyen magával jóhiszemű színházi embereket. Ez, ugyanis az a főpróba, amelyen a színház művészeti tanácsa és a hivatalos fórumok képviselői megnézik és engedélyezik a produkciót. Persze az előadás ilyenkor legtöbbször még nyers, ezért a Madame nagyon ügyelt arra, hogy illetéktelenek nehozz rossz hírt keltsék. Mindezt tudtam, csak a Madame módszereivel nem voltam tisztában, és így elköttem azt az elővigyázatlanságot, hogy míg *Mircea Avram* az előcsarnokban időzött, én besétáltam a nézőtérre. Egyenesen Madame Bulandra karjai közé. Az igazgatónő ugyanis – kilencvenen felül volt már a hatvanas évek elején – lesben állt a bejáratnál, s várta a hivatalos vendégeket. Mikor feltűntem, szeme elé kapta a szemüvegét, s pillanatok alatt eldöntötte: ezt az alakot ő életében nem látta, s ezért halkán, de roppant erősen rám szólt.

– Ieși afară!

Ami magyarul körülbelül így hangzana:
– Ki innen!

Szerencsémre ebben a pillanatban utolért a vezérigazgató, s bemutatott neki.

– A Kolozsvári Magyar Színház igazgatója.

A Madame azonnal magához ölelt és hosszan magyarázta a tévedését. Azt is elárulta, amit pedig gondosan titkolt, hisz nem viselt szemüveget, hogy súlyosan rövidlátó. Én persze az egészen jót nevettem, és biztosítottam, hogy nem bántódtam meg.

1961. december 1. péntek

Utunk: A Háború és béke az ország színházi életének eseménye, – írja *Szecs Pista!* Győztem. Ez rossz évad? Megújult a színház, ünnepel a sajtó!

1961. december 8. péntek

5 perc Huszár Sándorral (Utunk)

“Hamarjában összeszámolom: kereken tizenkét esztendő telt el legelső találkozásunk óta. Magam előtt látom a megtermett, barna legényt, aki a börtöryárból, a csereskádak mellől jött a napilap szerkesztőségébe, s az első hetekben még kicsit tanácstalanul, kicsit megilletődve csetlett-botlott az íróasztalok között, meleg, dióbarna szemében valamiféle gyermeteg, mosolyra indító bocsánatkéréssel, mint aki azt mondja: mit keresek én itt? De ha akarjátok, hát megpróbálhatom.

Arcán most is feldereng egy pillanatra az a régi, restellkedő, fiús mosoly, amikor meglátja, hogy előveszem jegyzetfüzetemet.

– Hú, de kínos szituáció! De ha mindenáron akarod, hát jó, megpróbálhatjuk.

Lazít a nyakkendőjén, leveti kiskabátját, s ingujjban ül át mellém a színházigazgatói íróasztaltól, mint aki a soronlévő feladatnak gyűrközik neki. Valahogy úgy ahogyan elleste apjától, aki évtizedeken át minden reggel neki-gyűrközött az ezerkilós Herbák-gyári gőzkalapácsnak.

Az ilyen nagy nekigyűrközésekkel győzte le lépésről-lépésre a kishitúséget, s a toll lett a gőzkalapácsa, amellyel az új világot kovácsolja mind szenvedélyesebben. Első mestere, ahol a segédkönyvet megszerzi: a napisajtó. A tanulság: az osztály, az ügy, a forradalom szolgálata egy életre szóló útravaló, a gyökereket többé nem lehetett eltépni. Az Utunk szerkesztőségében íróvá érik, ebből az újabb nekigyűrközésből novelláskötetek születnek, mély humanizmustól fűtött, izzig-vérig mai írások, amelyek a legtöbb esetben élénk visszhangra találnak, s a bennük felvetett etikai problémákkal nemegyszer szenvedélyes vitákat kavarnak.

Vajon mi ennek a titka? – próbálok most kitudni.

– Hogy egy színházi kifejezéssel éljek, nekem is megvannak a magam bérleteseim. Időnként felkeresnek, s megosztják velem örömeiket, gondjaikat. Szeretek utánanézni az emberi sorsoknak, örömem telik ebben. Emlékszel a Marika-vegni című novellámra? Az is úgy “született” hogy kicsit utánanézttem egy cukrászlány sorsának. Az írásban szereplő kopasz vasutas, aki összehozza a fiatalokat, tulajdonképpen én voltam. (...)

Az egykor oly sivár, kilátástalan külvárost újjávarázsoló blokkok egyikének földszintjén lakik Huszár Sándor. Dolgozószobájának ablakából a rendezett Szamos-parti sétány neonfényeire lát, s a Hója erdőre, amelynek dombjai alatt toronydaruk reflektorai pásztázzák az építőtelepet. Könyvekkel megrakott polcok futják körbe a dolgozószoba falát. Közöttük ott csetlik-botlik, s illegeti magát újabb karcolatainak legifjabb hőse, az író leánykája, Pipi, Ildikó.

Miközben hallgatom terveit, problémáit, egyik novellahősnének, Máriskónak a szavai jutnak az eszembe, aki büszkén mesél a mérnökké nőtt kőművesgyerekről, akivel régebben együtt hordta a maltert:

– Ugye nem hittétek – Nézzétek meg, mi lett...”

Mikó Ervin

1962. január 5. péntek

Te jó ég, már ötödike! És eddig mi történt? Úri becsületszavamra nem tudom.

1962. március 23. péntek

Ma közli a sajtó a hírt arról, ami tulajdonképpen már hetekkel ezelőtt megtörtént, hogy a Kolozsvári Állami Magyar Színház és a Bukaresti Lucia Sturdza Bulandra együttes testvérszínházi szerződést kötött. Ennek egyik pontja az, hogy rendszeresen játszunk Bukarestben és ők Kolozsváron, amikor is nem kell terembért fizetnünk, mert erre az időre a “testvér” vidéken játszik.

Különösek az emberek. Sokan kérdezték meg tőlem, hogy ez meg mire jó? Kissé szomorúan, de egyenesen válaszoltam: arra, hogy kifejezzük, őszintén akarjuk a román és a magyar kultúra közeledését. Sok minden meg fog változni Európában. Talán még a határok is. Egy nem változik soha: a tény, hogy az Isten egymás mellé helyezett bennünket románokat és magyarokat. Mondtam *Liviu Ciuleinak*, a nagy román rendezőnek, hogy egyeseknek mi a problémája. Persze azt elhallgattam, hogy főleg magyarok kérdezték. És ő, a tiszta ember, akinek semmi érintkezése nincs a nemzeti kérdéssel és a nacionalizmussal, így felelt: tőlem is megkérdezték. (Mert fel se tételezte, hogy a dilemmák között is van nemzetiségi differencia.) És tudja mit válaszoltam? Azért játszunk ott, mert nekünk a Magyar Színház művészi törekvései tetszenek. És még valamiért: a Magyar Színháznak kialakult közönsége van. Nos ha mi odamegyünk az a közönség befizet hozzánk, és a románok is eljönnek bennünket megnézni. Tehát dupla az eredmény! Különben *Liviu Ciuleitől*, aki nemcsak kiváló rendező, de – építész-mérnököt végzett – díszlettervezőként kezdte, megrendeltem a

Schiller *Ármány és szerelem* című darabjának díszlettervét. Mondtam a testvérek segítik egymást és ő ezt készséggel elismerte. Már készül is a díszlet. Emellett az is fontos lépés, hogy a Bulandra színház április 2 és 6. között nálunk játszik!

Az Utunk erre vezércikket kért tőlem a “vérszerződésről”. Ismétlem ez nem ártatlan játék. Ez a mi közös lépésünk sokak szemében provokáció. Ma azt is hallottam – ezt viszont román oldalról – hogy Ciulei zsidó, nem román.

Tehát?

Valamelyik öreg színész mesélte ezt az – úgy néz ki – öreg anekdotát. Egy kisváros direktora elő akarta adni *Az ember tragédiáját*. És, hogy az esemény minél ünnepibb legyen, fővárosi díszlettervezőt hívott. Az illető megérkezett, megnézte a színpadot s rendelkezett: ezt a falat, meg azt a falat, meg ott amazt a kéményt lebontjuk. A direktor ájuldózott: De hogy képzeli ezt uram? Hát kinek van erre pénze? Mire a fővárosi díszlettervező így szólt: akkor viszont a nevem nem kerül fel a plakátra. Stimmel – válaszolta az egyszerű direktor – akkor marad a Madách!

Nos hát én is így vagyok az oponenseimmel: akkor marad a tiszta gondolat! Legfennebb nem választanak meg képviselőnek.

1962. március 29. csütörtök

Ma *Weisz Lázárnál* voltam a II. belgyógyászaton. Tegnap találkoztunk az utcán és mondtam neki, hogy itt jobboldalt, a bordák alatt fáj. Időnként. És látom – mondotta –, hogy ideges is vagy. Talán nincs pénzed? Mondom: Meg vagy örülve? Mi köze a pénznek ahhoz, hogy nekem fáj a gyomrom? Sokkal több mint gondolnád – válaszolta. – Az apró anyagi, meg egyéb hasonló gondok morzsolják fel az erős szervezeteket.

Annyit elért, elmentem hozzá, hogy hallgasson meg. A szívemen nem érzett semmit, de a vérnyomásom – mondta – nagyon magas.

Elég hamar! – mondtam. Ebben egyetértettünk. Erre aztán felírt valami vényomás-csökkenőt. A dili ellen nem írsz fel semmit? – kérdeztem. – Azt mondta: arra nem adok semmit. Csak egy dolgot ajánlok: békülj ki önmagaddal.

Nos Lózer – íme – kissé romantikus. Nem kell valakit kinevezni színidirektornak. Belgyógyászként is elmehet az esze.

Különböen próbálják a darabomat. Mert erről nem írtam a naplóban, hogy *A házasságok a Földön kötetnek* címmel darabot követtem el. Taub Jancsi rendezi. *Andrási Marci, Pásztor János, Bisztrai Mária, Senkálsszky Endre* – szóval a színház legjobb erői játsszák a főszerepeket. Reménykedem, hogy nem bukunk meg vele.

1962. május 28. hétfő

Lassan befutnak a visszhangok. Egyelőre a sikerről vagy sikertelenségről nem írok, mert még nem jelent meg az előadásról bírálát. Bírálát helyett viszont eljutott hozzám a következő visszhang a művelt világból.

– Persze, hát ezért nem adta elő Huszár Nagy Istvánt, Tomcsa Sándort, meg a többieket! Kellott a hely a saját darabjának.

Nevetni hirtelenjében nem tudtam, de annyit elmondtam a hírhozóknak, hogy van egy székely anekdótám a számukra. Apám mesélte, hogy a kisküküllői menti Makfalván, a szülőfalujában hogy folyik a mézszárlás. A gazda, akinek levágni való marhája van, elmegy a mézszároshoz, megegyeznek, s aztán kiveti az állatot a mezőre, ahol egy kis fakalyibája van a mesternek. Annyi feladata marad ugyan a gazdának, hogy neki kell megfognia a marha szarvát, amikor a mézszáros az állatot letaglózza. És az egyszerű parasztember meg is fogta és oda is nézett, hogy a mézszáros erről mint vélekedik. Döbbsenten látja azonban, hogy a mézszáros magasra emelte a taglót, de nem a marhát nézi, hanem őt. Erre aztán már megszólal:

– Laji bá!

– Na!

– Maga odaüt, ahova néz?

– Én oda – fogadkozott a mézszáros és a nagyobb nyomaték kedvéért még a tenyerét is megköpte.

– Akkor álljon meg, mert eresztem el a marha szarvát!

Ugyanis a mézszáros kancsi volt.

És az úgynevezett művelt társadalom szerint én is az vagyok. De ezek után ki fogja meg a marha szarvát?

Hát abban kétség nincsen. A kérdés csak az, hogy most már aztán döntsük el: ki a marha?!

1962. június 1. péntek

Ezt azért mégis beteszem a naplóba. Ez nekem emberileg is sokat jelent.

Kedves Sándor!

Gratulálok a sikerhez, szívből örvendek, öreg. A darab érdekel, már egy hónapja felvettük a jövő évi kiadási tervbe. Ha lehetőség adódik rá, még az idén kiadjuk.

Küldjél sürgősen egy végleges példányt
Öllelek

Domokos Géza

Buk. 1962. V. 25.

Mondanomn sem kell, nem az hat meg, hogy Domokos az Állami Kiadó Magyar Osztályának főszerkesztője. Inkább az, hogy szívesemhez közelálló lélek.

1962. június 15. péntek

Megjelent az első cikk a Házasságról az Utunkban. Szócs Pista írja. A darab – mondja – azért volt siker, mert a mai életből fakad.

1962. július 1. vasárnap

A múlt héten végig Bukarestben voltam. Készíték elő egy őszi bukaresti turnét. Az a helyzet, hogy mikor 1959-ben betettem a lábam a színházba, már szóltak a tagok, hogy mielőbb Bukarestbe kell mennünk vendégját-

szani. Szerintük ugyanis Tompa itt nyerte el a pálmát, hogy minden jó előadást azonnal levitt a fővárosba. És – ebben én is egyetértek – ma a romániai magyar színjátszást a marosvásárhelyi Székely Színház képviseli.

Feljegyeztem magamnak ezt a közösségi kívánalmat és – ahogy az már szokásom – szóvá tettem a barátaimmal való beszélgetéseken. A legtöbben hümmögtek. Mondták sokan, hogy igaz, mások, hogy nem kell elsietni. Egyedül *Harag Gyuri* magyarázta meg, hogy valóban miért nem kell elsietni a bukaresti vendégszínházakat. Elmondta, amit én nem tudtam, mert addig nem követtem nyomon a színház útjait, hogy a Kolozsvári társulat sokszor játszott Bukarestben, itt nincs semmi hiba. A baj ott keresendő, hogy valahányszor lementek, megbuktak, vagy mert rossz volt az előadás amit vittek, vagy mert olyan összehasonlítási viszonyba kerültek, amiből negatív következtetés született a társulat művészetére vonatkozóan. Tehát – mondotta Gyuri – a társulat jobb, mint a róla, a fővárosban kialakított vélemény. Ebben – 70 százaléig hibás a balkezes művészi vezetés és a hiányzó 30 százalék a Tompa – különben a saját szempontjából érthető – aknamunkája.

Nos ezért sóhajtok olyan nagyot a bejelentés előtt: az idej – számomra a negyedik – évad eredményei alapján végre rászántam magam a bukaresti vendégszínházakra. Van egy pár olyan darabunk, ami novum. Így például a *Háború és béke*, amely sokak véleménye szerint ott is siker lesz. Van olyan darabunk, amit az összehasonlítás igényével vihetünk le, ilyen pl. a *Mirodan A hírhedt 702-es*. Kamaradarabnak ott a *Kállay Költöltánca*. Hazai magyar színműnek az én darabom. És még van egy döntő dobásunk: az *Arghezi szavalóest*, amit előléptetünk matinévá, s amelynek az a jelentősége, hogy *a legnagyobb élő román költőnek egy magyar színház csinál elsőként előadót estet*. Vagy matinét.

Nos ebben az ügyben utazom.

A minisztériumban nem is volt különösebb ellenállás.

1962. szeptember 22. szombat

Bukarestben vendégszerepelt a Budapesti Nemzeti Színház. Idejében felhívták a figyelmünket a minisztériumban, hogy aztán ne legyen búcsújárás. Vagyis, hogy a színházak ne menjenek fel szervezeten az előadásokra. Főleg a magyar színházak ne. Én azt mondtam – persze csak szigorúan magánúton –, aki teheti saját költségén lemehet. Igyekeztem szabadnapot adni, vagy egyéb segítséget nyújtani a vállalkozóknak.

Nem volt ebben semmi hazafiatlanság, csak realitásérzék. Egy magyar színésznek létfontosságú látni, hol tart a mai magyar színjátszás.

Végül is azt hiszem csak hárman mentünk le. Taub Jancsi, László Gerő meg én. De ha jól néztem, mi hárman képviseltük az egész romániai magyar színjátszást is.

Nem voltam szegénylős, jelentkeztem *Major Tamás*nál. Ezek vagyunk és itt vagyunk. A többiek igazoltan vannak távol.

Major megrázóan kedves volt. Gyorsan összetrombitálta a társulatot és ily szavakkal fordult hozzánk.

– Gyerekek! Nézzétek! A legrégebbi magyar kőszínház igazgatója! Múzeumi tárgy... Ha jól megnézzük valahol leltári szám van rajta...

És magához ölelt. És – könnyezett.

Mit mondjak? Én is könnyeztem.

Ezt követően sorra megismerkedtünk, sőt meg is barátkoztunk a színészekkel, rendezőkkel. Nekem *Básti Lajos* tetszett a legjobban. Mint ember. Jó színész sok van. Azok között nem tudok egyet választani. Bár Básti itt is kitűnik – például – a szép dikciójával. Azt hiszem ő ma a legszebben beszélő magyar színész.

Aztán óriási egyéniség *Bessenyei Ferenc* is.

Volt vele egy esetem. Ittunk. Mert mi mást tehettünk volna. Egyszer aztán – nem tudom hogy és milyen apropóra – Bástiról esett szó.

És Ferike dühösen mesélte, hogy Lajosnak most már annyi a fizetése, mint neki. Na hallottál már ilyen?

– Pedig ha a sírból kidugom a kezemet, akkor is nagyobb vagyok mint ő! – mondotta.

Hallgattam. Aztán másról kezdtem beszélni, de ő újra csak visszatért Lalára.

Másnap délelőtt Bástival volt találkozó a vendéglőben. Ám Lala késett. És megjött Bessenyei Feri és odaült az asztalomhoz. Örvendtem neki, hisz nemcsak nagy színész, de remek, jópofa ember is. Csak azért evett a fene, mi lesz, ha megérkezik Básti? Ezek amennyire utálják egymást, képesek összeverekedni.

És egyszer csak megjött. Fel akartam állni, hogy akkor menjek át egy másik asztalhoz. Básti azonban búbájosan mosolyogva hozzám jött, kezét nyújtott, aztán Bessenyeihez fordult, vele is kezét rázott és a legmelegebb hangján ezt rebegte:

– Szervusz Ferikém, jól aludtál?

– Szervusz drága barátom! – harsogta Bessenyei – remélem te is!

Értettem őket. Színészek.

A Nemzetinek különben nagy sikere volt. Három darabot hoztak: Szofoklész Oidipus királyát, Brecht Gallilei életét és Darvas József Kormos ég című darabját. És a mi szerepünk a végén nagyon jelentős volt. A minisztérium főmunkatársai megköszönték, hogy lejöttünk. Mert volt aki tolmácsoljon, aki elvezesse őket a keresett színészhez, rendezőhöz. Szóval tökéletesen teljesítettük hivatásunkat, bár nem hívtok senki.

A végén dedikálták a nemzetiek a román műsorfüzetet nekem. Kiírok néhány dedikációt, mert nem érdektelenek.

“Igazgatót hivatalból gyűlölni kell, téged szeretlek!

Bessenyei Ferenc”

“Lehet, hogy nem leszel sokáig igazgató?

Kállai Ferenc”

“Találkozzunk gyakrabban.

Major Tamás”

“Bizonyos gyümölcsök későn érnek, tisztelet a tenyésztésért.

Óze Lajos”

Nem tudom, jelezsem-e, hogy itt a román néppel való együttélésről, a román művészekkel való előttünk megnyilatkozó barátságunkról is szó volt. Egy ilyen éjszaka után íródott ez a szöveg.

“Az újra találkozás reményében szeretettel:

Marton Endre”

“Sándor barátomnak, nagy szeretettel:

Berek Kati”

Ehhez is szükséges némi háttér. Nyilván egy vidám előadás utáni poharazáson íródik, ahol én is formában voltam már. Elmúlt a velük szembeni lámpalázam, és ha formába lendülök én is tudok jópofa lenni. Ezt a következő eset is bizonyítja. Bessenyei fáradtam hallgatott. Igazgatói duma – olvastam le az arcáról. Egyszer azonban összeomlott és két tenyerébe fogta az arcomat: Te édes marha! – üvöltötte – imádlak!

Nos, Katika ezután írta, amit írt. És a többiek is:

“Jól kezdtük, de hogy végezzük?

Gáti Jóska”

Na és persze rengeteg megjegyzés nélküli aláírás. Szinte mindenkinek itt a szignója. Azon is gondolkodom, hogy ha sikerül megőriznem a műsorfüzetet valami emlékhelyen, múzeumban vagy valahol leadom. Nem miattam – érettük.

Még volt egy említésre méltó kalandom. Éppen a női öltözőben lábatlankodtam, mert mitagadás, mindenhol szívesen látott – sőt rég nem látott – kistestvér voltam. Ezúttal épp Lukács Margittal beszélgettünk előadás előtt. Elsírta nekem a bánatát. Imádja a népművészetet és végig azt remélte, hogy Erdélybe is elmennék, s akkor szerez valami szép cserépedényt emlékül.

Dehát a nagypolitika megfosztotta – Erdélytől.

– Egyet se búsúljon Margitka – mondtam. – Lehet ezt a hiányt pótolni.

És ezzel véget ért a terefere, mert szólt az ügyelő, hogy kezdődik az előadás.

Én azonban nem feledkeztem el a sejtelmes szavaimba rejtett ígéretről. Ilona néném Pestről – akiről már említés történt e naplóban – most itthon járt és megkértem, hogy vigye el Margitkának az ajándékomat. Szívesen megtette. Egy udvarhelyszéki bokályt, meg tárgyért csomagoltam be neki.

1962. szeptember 29. szombat

Margitka válaszolt. A késés miatt meghattan.

“Hogy kezdjek levelet írni Magának – annyi idő után –, aki oly figyelmes volt és oly váratlanul hamar teljesítette amit ígért.

Nem mentegetőzöm, csak leírom, hogy rengeteg dolgom volt, és nem akartam pár közzönő soral felelni arra, amivel oly könnyekig meghatott.

Megkaptam a kancsókat és megkaptam a gratuláló lapot is.

Oly nagy örömet szerzett velem, hogy mivel nem vagyok költő, csak azt írom, hogy köszönöm. Remélem, hogy feljön Pestre, ha jól emlékszem ezt mondta (...). Figyelmét és kedveségét még egyszer köszönve nagy szeretettel üdvözlöm

Lukács Margit.”

1962. október 1. hétfő

Órület!

Egy perc nyugalom nincsen. Készülünk a Bukaresti bemutatkozásra. Én legalábbis így gondolom. De vannak itt sokan, akik meg akarnak óvni a csalódástól és magyarázzák, hogy: nyugi-nyugi! Ez egy állomás. Olyan, mint akármelyik másik. Ha szép – ajándék az élettől. Ha csúnya – akkor is el kell fogadni, mert ez is az élettől van, ha nem is ajándék.

Nem tudom...

Én valahogy...

Jaj ne mondjak semmit.

Tehát akkor október 5 és 9. között Bukarest. Ezzel a repertoárral:

Al. Mirodan: A hírhedt 702-es,

Házasságok a földön köttetnek – szerénységemtől,

Kállay István: Kötéltánc,

Tolsztoj-Piscator: Háború és béke,

Arghezi irodalmi est vagy matiné, ahogy kijön.

Isten óvja lelkeinket!

1962. október 19. péntek

Az Utunk mai számának hírvonata *Florin Tornean*nak, az egyik legnevesebb román színikritikusnak a *Contemporanul* című fővárosi művelődési hetilapban közölt cikkéből hoz ki vonatot a Kolozsvári Magyar Színház bukaresti vendégjátékáról. Íme egyetlen, de alapvető és az országos sajtóvisszhang lényegét összefoglaló mondat:

“...A vendégjáték kitorolte tudatunkból annak a színháznak az emlékét, amelyet sokáig a tájékozatlanság és a helybentopogás jellemezett.”

Szerintem nem is kellene többet beszélni a turnéről. Dehát beszélni kell, mert a romániai magyar kultúra tükrében is meg kell mutatnunk magunkat.

1962. november 14. csütörtök

A napokban megkezdte működését a Marosvásárhelyi Székely Színház – román tagozata. Ami nyilván fából vaskarika. Tehát a Székely Színház ezennel megszűnt. Állami színház lett. Annak ugyanis lehet román tagozata. Méginkább magyar...

Régóta rebesgetik, szervezik pro- és ellenagítájk. Már botrány is volt miatta, még előtt meglett volna. A magyar társulat két legnagyobb tagja jelentette fel egymást kölcsönösen a pártnál. Nem akarok neveket írni. Lejegyzem inkább a botrány tárgyát. Ami egy vicc.

A pályaoár várja a vonatot. Ugyanis az egy szál sínpáron jobbról jön a Bukarest-Budapest

expressz, majd pár perccel később balról a Budapest-Bukarest expressz. És hogy a pályáról ott ácsorog, egyszer csak megpillantja a távolból jobbról az egyiket, balról a másikat. És akkor beszél a feleségének a nyitott ablakon:

– Juli, gyere ki, s nézd meg, mert ilyen karambolt még nem láttál mióta kétágú vagy.

Nos ez – állítólag – a román társulat elleni agitáció. A. azt mondja hogy a viccet B. terjeszti, B. hogy A. a tettes. A párt pedig akcióba lép. Hol egyiket vallatja, hol a másikat.

Persze most már abba fogja hagyni. A jobboldali express befutott és nem volt semmi katasztrófa.

1962. november 17. vasárnap

A mozgalmas nyár után most kissé pihegek. Az őszt különben is mindig nehéz számomra. Ilyenkor valahogy mintha kevesebb lenne az életerőm. A színház pedig pont ellenkezője. Eddig még valahogy megfértek egymással az emberek a sikertelenségben. Szekértáborot alakítottak. Összebújtak. Most hogy feltörtünk, hogy az emberek kihúzták lelkileg magukat – tele lettünk konfliktussal. *Most már van min marakodni.* Most már sokan nyújtják ki a kezüket a hatalom irányába. Eddig a színházban az ilyen-olyan hatalom, a befolyás teher volt, felelősséggel járt. Elővették az embert, hogy miért nem mennek a dolgok. Most? Most épp ellenkezőleg. Megállítják az utcán és gratulálnak a sikerhez.

Mikor a színházhoz jöttem, két gyenge – vagy ha akarom fiatal – rendezőt találtam itt. A megbízott főrendező egy színész. Azonnal ülőttem, hogy a mai körülmények között, amikor a rendező döntő szerepet kap az előadásban – hisz ún. rendezői színházról beszélnek – ezzel a felállással aligha érünk el sikert. Ezért vállaltam el azonnal Rappaportot és ezért küzdöttem Taub Jánosért. Bár ezt nem jegyeztem fel, mert szinte-szinte szégyenlettem, hogy amikor egyesek látták, hogy ennyi “furcsa nevű” embert szerződtettek, hogy *Ko-*

vács György is hazajár és állítólag át is akar szerződni, akkor egyik nemzedéktársam, kiváló tollforgató, körbeszaladta a várost: emberek – mondotta – Huszár megtölti zsidókkal a magyar színházat, ne hagyjuk!

Most ezen a vonalon is folyik harc a színházban. A volt főrendező székely volt, a mostani árnyékszékely, vagyis zsidó. De azért mondom, hogy nem ez a főcsapás vonala, ahogy Sztálin elvtárs nevezné, hanem az érdekek. Eddig a legprivilegizáltabb réteg a negyven és ötven év közöttieké volt. Egy régi, nemzeti színház meglehetősen avas játéktípusú társaság. Ők nyomták rá a színházra a bélyeget. Őket, ezt a szellemet támadta a korosztályukból való, de abból – ím – kimagasló *Tompa Miklós* és a fiatalokat képviselő szatmári gárda. Ők alakították ki az értékrendet kint, a régi kolozsvári harmad-gamitúra előre rukkoltjai bent. Főleg, hogy az előtűnik járó *Fekete Mihály*, *Poór Lili* generációja öreg volt a harcra. És túl sok mindenben voltak vezető egyéniségek. Poór Liló – például – nemcsak nagy színész volt, de a *Janovics Jenő* felcsége is, aki itt kimondatlan érdemei ellenére burzsuj és kapitalista. Méginkább épp azért.

A háború után a nagyon tehetséges harminc körüliek generációja – *László Gerő*, *Horváth Béla*, *Dórián Ilona*, *Bisztrai Mária*, stb. – játszotta a főszerepet, de a színház dolgaiba nem volt beleszólása. Én erre a csoportra alapítottam a terveimet. És ez a csoport ábrándított is ki végül. Ugyanis ezek a tehetségük révén megkapták a főszerepeket, még ha a színház műsorpolitikáját nem is rájuk alapozták. Így aztán ők nem harcoltak. Sőt restellték, ha valamiért szólniuk kellett. Az ő szemükben az ilyen színész nem tehetséges, azért áll le polemizálni direktorral, rendezővel, vagy pláne pályatárssal. Nos, ez a méltóságában nagyon erős nemzedék engem, a harcban nagy tisztelettel övezett, de gyakorlati segítséget nem nyújtott.

Az utóbbi két-három évben ez az így ki-

sarkosított helyzet változott. Megküzdöttem például azért, hogy lépjenek be élszínészek a pártba. Ugyanis nagy politikai dolgok ott dőltek el. Ha a pártszervezet kiállt az igazgató mellett, akkor azt nemcsak a pártszervek, de az állami intézmények különösen komolyan vették. Igen ám, de jó ideig a művész személyzet ki volt rekesztve a pártból. Ez is helyi jelenség. A munkások azt mondták, hogy az az ő pártjuk, a neve is mutatja – Román Munkáspárt! –tehát ott művésznek nincs helye.

Micsoda helyzetek, uristen! Emlékszem, mikor Bisztrai Máriát vettük fel a pártba, milyen kínos helyzet adódott. Már menni kellett a gyűlésre, amikor egyszercsak beállított Mariska kisírt szemmel.

– Igazgató elvtárs! Én nem mehetek a gyűlésre.

– Miért? Mi történt magával művésznő? Hisz maga kérte a felvételét. Megegyeztünk abban is, hogy a színház szempontjából sorsdöntő ügyről van szó..

– Igen, de én hiszek Istenben.

– Ez a maga lelkiismereti dolga. Ezt nekem maga már mondta. És tökéletesen megértette – úgy láttam –, hogy a maga párttagsága nekünk mire kell.

– Igen, de ha ott valaki megkérdi, hogy hiszek-e Istenben, én nem mondhatom, hogy nem, mert az is bűn.

– Művésznő, jöjjön nyugodtan a gyűlésre. Biztosítom, hogy ha ezt a kérdést valaki felteszi annak én válaszolok.

És így, sorra.

Működő képpé kellett tenni a szakszervezetet és olyant kellett oda tenni az élére, aki érti, hogy mi történik a színházban.

És most dűl a beháború. A hajdani – kor szerinti – élszínészek a bukaresti turné után rájöttek, hogy elveszítették vezető pozíciójukat. Hogy most már nem úgy készül a repertóár, hogy nekik legalább egy parádés szerep jusson, hanem hogy ugyanez a szempont másal, másokkal kapcsolatban érvényesül. Hogy

a mostani rendezőt nem lehet rendezni, mert az őket rendezi. Hogy az igazgatót nem lehet megfélemlíteni, stb.

És ez hogy megtörtük a *Szabó Ernő* által találóan “nemlehet színháznak” keresztelt szellemiséget, ez remek dolog. De – mondom – most megindult a harc a csoportosulások között – nem tudok mást mondani – a hataloméért. Valamelyik nap megtudtam, hogy egyik csoport már árulja a szakszervezeti elnöki posztot. Mert annak az elnöke tagja az igazgató tanácsnak.

Eddig egyelőre engem még nem bántanak, de nem tudom meddig.

1962. november 19. kedd

Anyámék ma kértek meghívót az igazgatói páholyba. El akarják hozni a szomszédot a darabom egyik előadására.

Azért ez mégis öröm. Eddig csak gondokat okoztam nekik. Most már olyasmi is történik, amivel eldicsekednek. Amiből úgy tűnik ki, mintha ők sem éltek volna hiába.

Eszembe jut a prómierem. Természetesen elhozta őket, és az is természetes, hogy a banketten szintén jelen voltak. Szegények, irtó kínban lehettek. Ők eddig ilyen nagy urakkal csak cselédként vagy más alárendelti viszonyban találkoztak. Most pedig mindenki az ő kedvüket keresi. Mert a színészek ezt tették. Értem is, meg aztán magukért is, hisz tudták hogy én az ilyesmire érzékeny vagyok.

Szegény mama, ellensúlyozni akarta ezt a nagy úrhatnámiságot és irtó nagyokat mondott. Azt mondta az egyik színész, már nem tudom melyik: Huszár néni büszke lehet a fiára. Igen – mondotta anyám egykedvűen, mint akinek ez igazán nem jelent sokat –, pedig azt hittem hogy hülye lesz. Hogyhogy? – kérdezte a színész. Úgy, hogy mikor kicsi volt, én meg cseléd voltam, s hogy tudjak tőle dolgozni pálnakába áztatott kenyeret kötöttem rongyba, s azt adtam a szájába. Attól aztán úgy aludt, mint a bunda. Rettenetesen nagyot röhögött rajta az

illető, de mulatott rajta hetekig az egész színház.

Aztán abbahagyták, mert látták hogy én nem tagadom meg anyámat. Így volt. Elég keserves volt.

1962. november 23. szombat

Mint aki sok disznóhúst evett, már a pecsenye gondolata is undort vált ki belőle – most így vagyok én a színházzal.

Sok volt. Elég volt.

Valami érthetetlen, ösztönös ellenkezés van bennem, egy idő óta az élethelyzet iránt. Úgy érzem a szervezet védekezik a rossz érzéseket kiváltó élmények ellen.

És ez nem most kezdődött. Régóta észlelem, de mindig meggyőztem magam, hogy ez csak pillanatnyi hangulatom terméke. Addig-addig, hogy mindig beláttam: nincs igazam, eltűzöm a bajokat.

Sajnos ez az undor egyre gyakoribb és egyre nyilvánvalóbb. Nagyon szeretnék végre nyugodtan élni és írni. Szeretném betartani a köztem s a társadalom közötti féktávolságot. Szeretném megóvni magam attól, hogy a cinizmus áldozata legyek. Hiszen ez – úgy érzem – az írói munkásságom végét jelentené. Én szeretem az embereket!

Mostanában gyakran gondolok vissza arra, hogy milyen jó dolgom is volt az Utunk szerkesztőségében.

1962. december 7. péntek

Eltemettük Poór Lilit az erdélyi színháztársulatnál legnagyobb művésznőjét. Természetesen én is beszéltem fölötte. Ez már megszokott. Úgy látszik a régi magyar színháztársulat én temetem el. Ez is valami.

A mai Utunkban látom, hogy *Jordáky Lajos* nekrológiájában fájlalja: miért nem játszotta el Liló még egyszer élete nagy szerepét a Vassza Zseleznóvát.

Érdekes: ez nekem is eszembe jutott. Már-mint hogy el kellene játszania. Ezt és több más nagy, emlékezetes szerepét. El is mentem hoz-

zá egyszer, s kértem hogy jöjjön vissza. Egy szerepre vagy többre, azonnal szerződünk vele. Liló mosolygott. Talán jól is esett neki az én fiatalos lelkesedésem. Aztán, miután végig hallgatott így szólott:

– Dirikém, köszönöm, de nem megyek. Elég öreg vagyok, hogy a tapasztalatomat magának átadjam: nemcsak kezdeni, befejezni is tudni kell a pályát!

És ez nekem azóta is nagyon sokszor eszembe jut. Milyen bölcs mondás ez! Hiszen nem tudta volna visszahozni azt az illúziót, amit akkor, a maga idejében elültetett a nézőiben.

Szeged, 1989. november 29. szerda

Ma Újvidékről felutazott hozzánk feleségével együtt *Kántor Oszkár*. Interjút kért az Új Symposium számára.

Íme beszélgetésünk egy részlete.

– *Első találkozásunk idején, 1966 nyarán bizakodóbbak voltunk, nem emlékszel?*

– Emlékszem. Feltétlenül bizakodóbbak voltunk. Bár én akkor épp takarítónői státuson voltam a kolozsvári Utunknál.

– *Ezt most hallom először...*

– Bizonyára nem dicsekedtem el akkor vele. Épp túl voltam életem egyik nagy kalandján, a színházigazgatáson és valószínű, hogy inkább arról beszélgettünk.

– *Elsőször egy faluban találkoztunk, úgy emlékszem, 1964-ben. Valahol Kolozsvár környékén.*

– Tordaszentlászlón. Oda szoktam kijárni írogatni. Teleky Mihály, a pap, jó barátom volt. Ott csend volt és béke. Színházi háborúm után nagy szükségem volt erre.

– *Ezt értem, de hogy lettél takarítónő?*

– Tulajdonképpen szerkesztő lettem, visszamentem abba a szerkesztőségbe, ahonnan a színházba távoztam, csak a fizetésem volt takarítónői. Ugyanis én lemondással jöttem el a kolozsvári Magyar Színházról. Mégpedig épp egy olyan szakaszában a színház-

nak, amikor az országban mindenhol felfigyeltek a produkcióira.

– *Egyáltalán hogy kerültél te író létedre a színházvezetői székbe? Tudommal akkor még nem is írtál drámát.*

– Azt én is szeretném tudni, hogy miként kerültem oda. *Bajor Andor* kollégám egy satírájában ezt írta rólam: Huszár úr ment az utcán és egyszercsak a nyakába hullott egy színház. Tényleg így volt. Mindössze harminc esztendő voltam és különösebben nem is érdekelt a színház. 1948-ban voltam először színházban, mint középiskolás. Hogy tizenegy év múlva bevonuljak oda, mint hatalom.

– *A kritériumot magyarázd meg, aminek alapján kineveztek.*

– Ó hát én akkor nagy ember voltam. Csizmadia főherceg! Vagy ahogy később neveztek: munkás szülők paraszt gyermeke – abszolút káder. Azt hiszem nálatok is ez volt a káderkiválasztás fő szempontja. Igaz, közben megjelent vagy három könyvem 1956 és 1959 között és azok sikert arattak, de attól én kötelezően nem kellett, hogy értek a színházhoz. Mint ahogy nem is értettem. 1959-ben vettem át a színházat és amikor 1962-ben elvittem a társulatot egy bukaresti turnéra, ahol eladdig minden évben megbuktak, de én négy évig nem engedtem őket a fővárosba, dolgoztam velük, hogy ezt a turnét megtarthassuk, nos akkor a Scinteia, a párt központi lapja azt írta egy teljes lepedőoldalon, hogy csoda történt a Kolozsvári Állami Magyar Színházban. Kicszerélődött ott minden. Egy európa-hoz igazodó, modern társulat és műsorpolitika jellemzi a munkáját, a produkcióit.

– *Hogy sikerült ezt elérned?*

– Ezt sokan kérdezték akkor is. Neked is ugyanazt válaszolom, remélem te nem sértődsz meg, mint az akkori érdeklődő. Ugyanis ezt feleltem, és ez is az igazság: úgy tudtam felhozni a színházat, hogy abszolúte nem értek a színházi munkához. Éppen ezért odahoztam Kolozsvárra minden mozdítható embert,

akinek a színpadon tehetsége és mondanivalója volt. Harag Gyurit ti is ismertétek, nos ő átszerződött hozzánk. Meg Taub János, aki később Izraelbe távozott, és aki most Magyarországon arat – vendégként – sikereket. Legutóbb épp a Nemzetiben. De leszerződöttem Kovács Györgyöt a Népművészt is. Oda szerződött a ma ugyancsak Magyarországon sikeres színművész *Bencze Ferenc* és *Vadász Zoltán*. Sokan. Egészen *Széles Anikó*ig. Hogy csak olyanokat említsek, akiket filmekről Jugoszláviában is ismerhetnek.

– *Ez egy kétségbeesett lépés volt a részedről?*

– Ez egy nagyon tudatos lépés volt. Ugyanis rájöttem: a színházban talán inkább mint más intézményekben, az igazgató kell legyen a legokosabb. A szó azon értelmében, hogy neki kell mindenben döntenie. Csakhogy van itt egy kis hiba: én mint igazgató, semmihez sem értek. Sem sügni, sem színjátszani, sem díszletezni nem tudok. Ellentétben a lapmunkával, ahol ha kell korigállok, ha kell vezércikket írok, tehát nem vagyok másnak kiszolgáltatva. No és akkor jöttem rá: egy vezetőnek nem a rezort ügyekhez kell értenie, hanem a vezetéshez. Tehát ahhoz, hogy értelmet adjon az emberek munkájának, a legjobbakat segítse az élre, és teremtsen minden tehetséges embernek kellő munkafeltételeket ahhoz, hogy magát megvalósítsa. Ha ezt megteszi, akkor teljesíti feladatát. És nem akkor, ha állandóan lábujjhegyen áll, hogy nagyobb-nak látszon, mint amilyen valójában.

– *De ha ilyen okos voltál, miért kellett a színházról eljárnod?*

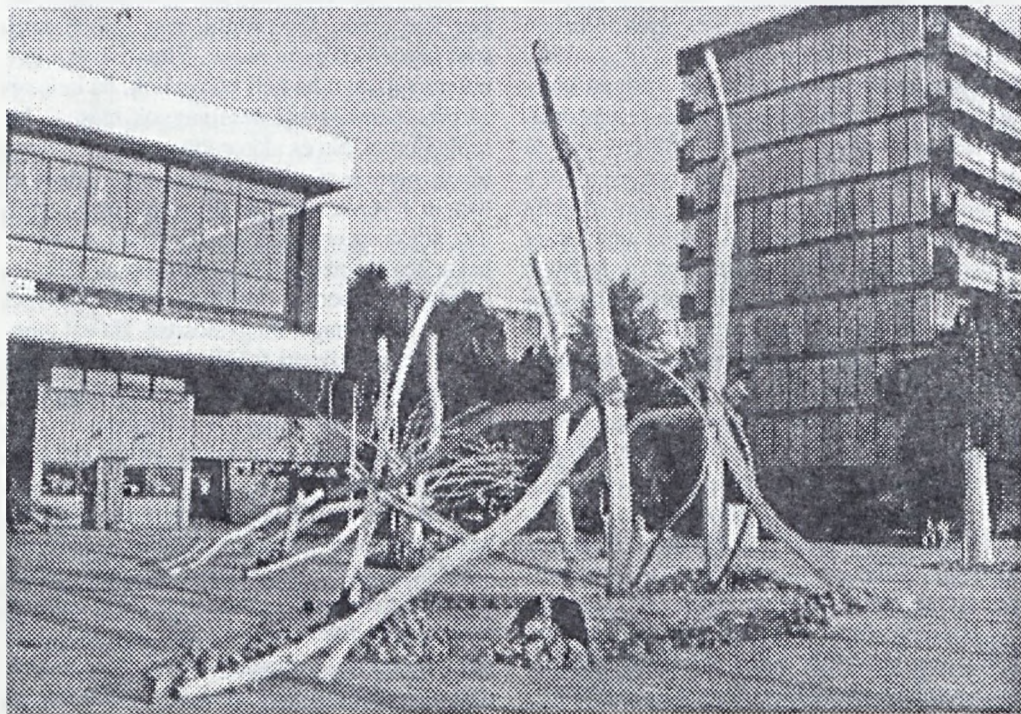
– Azért, mert nem voltam okos. Ugyanis az író nem elsősorban racionális, sokkal inkább ösztönös lény. Én legalábbis az vagyok. És hiába okoskodtam, mert az érzelmi hatások szép lassan fölébe kerekedtek az értelmieknek. Ugyanis – remélem ezzel nem leplek meg – a teátrum nem az a kimondott szerezhető. Ellenkezőleg: ott ütköznek meg legin-

kább a színpadon eladott nagy emberi erények és a kulisszák mögötti emberi kicsinyességek. És én ezt nem bírtam.

– És ezért hagytad ott a kivított társadalmi rangodat?

– A felszisszenésben igazad van. De nemcsak, sőt nem is elsősorban azért jöttem el. Bár az itteni tapasztalataimból lett *Színház (majdnem) az egész világ* című regényemben főleg csalódásaim emberi vonatkozásairól szólok. Alapjában véve politikai világgépem omlott össze abban az időben. Az első nagy összeomlást 1956-ban éltem át, de azt megúsztam nagyobb tragédiák nélkül. Bevittek a pártba, szinte azt mondhatnám erőszakkal. Ennyi volt. Számos barátomat viszont a börtönbe vitték. Ők voltak az áldozatok. Például *Páskándi Géza, Páll Lajos, Dávid Gyula*, hogy csak néhányat említsek. Az igazgatói kineve-

zés egyfajta pótvizsga volt. Azt mondtam: a rendszer hibája az, hogy tehetségtelenek és méltatlanok a vezetői. Vigyük be a közéletbe a mi proletár, népi hitünket és elszántságunkat és akkor sok minden másképpen alakul. És a színházból már azért jöttem el mert – hadd fejezzem ki így magamat –, mint hatalom csődöt mondtam. Hatalomra jutottam, ugyanis mint munkásosztály, de az alapvető bajokon nem tudtam segíteni. Védekezésből azt mondtam: nem értem a társadalmi folyamatokat. A nemzetiségem elleni bűnököt azonban nem tudtam ilyen könnyen kitépni magamból. És Ceausescu 1965-ös uralomra kerülése után egyre durvább és egyre nyíltabb lett a nemzetiségek iránti gyűlölet. Egészen 1968-ig, amikor ő is rájött, hogy szüksége van a nemzetiségek támogatására a külső veszély ellen. De ez már más történelmi szakasz.

BOBÁLY ATTILA: Pásztorok köszöntője

Cseke Péter

Korfordulós Új esztendő “Beteljesíthetjük az Ige parancsát...”

“Mindnyájan egyek legyünk...” – olvashattuk Nagyváradon a felénk világló jézusi intelmet, kik a Romániai Magyar Keresztény Egyházak Szövetségének ülésén február 19-én megjelentünk a Királyhágómelléki Református Egyházkerület új épületében, a Teleki út 27. szám alatt. Az igemagyarázatot tartó *Sikli László* szilágysomlyói plébános figyelmét sem kerülte el, hiszen a tanácskozás előtt nyomatékkal hangsúlyozta: elhozta az idő, hogy beteljesítsük az Ige parancsát.

Az idők változásának jele már az is, hogy a négy erdélyi magyar egyház szövetsége egyáltalán létrejöhett január végén Kolozsvárt. Nagyváradon mindenik felekezet képviselője kifejtette, hogy miként próbálták – súlyos veszteségek árán persze – megőrizni értékeiket... Számtalan tanulság kínálkozik ugyanis a mának és a holnapnak abból, hogy egyházaink miként élték meg az elmúlt negyvenegynéhány évet. A tanulságok legfontosabbja pedig alighanem az, hogy sosem szabad többé olyan helyzetbe sodródunk, amely lehetővé teszi erőink megosztását, megosztottságát; azt a képtelenséget, hogy egynyelvű egyházak ne értsenek szót egymással, netán ellenséges érzületet tápláljanak és harcot folytassanak a többivel.

Miután tisztáztuk közös dolgainkat – fogalmazta meg *Veres-Kovács Attila* fugyivásárhelyi lelkes (a Királyhágómelléki Református Egyházkerület későbbi főjegyzője) –, mozgalommá kell tenni a nép körében az egységre való törekvést. Nem titok: népünk jövője aggodalommal tölti el az érte felelősséget érzőket. Így a különböző felekezetek közis-

mert személyiségeit is. Legfőbb ideje, hogy a különböző felekezetek együtt lépjenek fel az oktatás átszervezésének következetes végrehajtásáért, az egyházi iskolák visszaállításáért, az egyházi javak visszaszerzéséért, intézményeik és értékeik védelmezéséért. (1990. február 20.)

A szellemi otthonteremtés szabadsága

A közművelődés napszámosságai jól tudják: mennyi ragyogó kezdeményezés hullt hamvába a hetvenes évek elejétől kezdve, mert nemzeti sajátosságaink kinyilvánításában a hatalom a maga egyneműsítő politikájának a hullámtörését látta. Az anyanyelvű oktatás leépítésével párhuzamosan igyekezett hát elnémitani nemcsak zenei anyanyelvünket, hanem az egyéni meg közösségi önkifejezés megannyi más lehetőségét is. A valós szellemi értékek helyébe a dilettantizmus bárgyú magamutogatását állító “megéneklünk Románia” fesztivál igényelte ugyan a jelenlétünket, de főként a diktatúra és a diktátor-házaspár dicsőítésére alkalmas műfajokban és műsorszámokban; és egy bizonyos idő után lehetőleg csak helyi

szinten; sajátos jegyeink felmutatásával nem volt ildomos megtörni az "aranykor" talmi csillogását.

Azoknak volt igazuk, akik az utóbbi évtizedekben azt vallották: az elszenvedett kudarcok ellenére sem hagyják abba az együttéklés léleknevesítő összejöveteleit, a közösségi önkifejezés színpadi erőpróbáit, és folytatták a szellemi otthonépítés – szerény lehetőségek közt is jövőépítő – munkáját. A híres nyárádmonti kórusok ugyan rendre elnémultak, de amit addig az együttéklés a lelkekben kiépített, azt semmilyen falurombolás nem pusztíthatta el. Lám, ismét a somosdiak azok, akik a tavasz közeledtével a nyárádmonti kórusmozgalmat új életre keltik. A tordaszentlászlóiaknak sem engedték volt meg, hogy a férfikar fennállásának századik évfordulóján az elnémított kalotaszegi kórusokat tetszhalott állapotukból felélesszék, maguk is csak az egyház oltalmában maradhattak meg; de mert semmilyen körülmények közepette nem mondtak le zenei anyanyelvük használatáról, most nemcsak a kalotaszegi kórusok ébresztésén fáradoznak, hanem a tájegység néprajzi múzeumának újjáteremtésén túl is számtalan közművelődési aprómunka elvégzésére vállalkoznak.

Nem is sorjázatom tovább a példákat: elérkezett az ideje a szellemi otthonteremtés nagykorúsodásának. Ebben a reményben alakult meg március 3-án Kolozsvárott az RMDSZ Közép-erdélyi Magyar Közművelődési Egyesülete. (...) Tudatosodott ugyanis, hogy a magunk kultúráját, szellemi életünk nekünk kell fenntartanunk; kiépítését magunknak kell irányítanunk. Sosem volt idősebb Kodály intelme, mint nálunkfelé manapság: "Csak az a mienk, amiért megdolgoztunk." (...)

Hinni szeretnők, hogy ez a Kolozs megyei kezdeményezés is mielőbb összefogja a szilágysági, Nagyenyed környéki, Beszterce vidéki önszervező közművelődési törekvéseket,

idővel pedig a romániai magyarság országos művelődési hálózatának intézményesülésévé válik. (Ez a reménykedésünk nem bizonyult hiábavaló várakozásnak, amennyiben nem telt el az esztendő, és Brassóban újjalakult az EMKE.)

Jelképerejű, hogy az egyesület első feladatának azt tekintette, hogy – annyi idő után újjólag – kellő méltósággal, politikai józansággal emlékezhessünk meg március idusáról. (1990. március 5.)

Az első szabad március 15.?

A segesvári várban megkoszorúztuk Petőfi mellszobrát, majd utunk az Ispánkúthoz és a fehéregyházi Petőfi-emlékműhöz vezetett. Az Ispánkútnál már százak vettek részt a koszorúzásban, az emlékműnél pedig ezrek. A fehéregyháziak mértéktartó, bensőséges, méltóságteljes ünnepséget szerveztek. A megjelent írók, művészek végre megfogalmazhatták ami a diktatúra évtizedei alatt kimondhatatlan volt.

Markó Béla költő, a marosvásárhelyi Látó című irodalmi folyóirat főszerkesztőjét hallhattuk (oka lehet annak, hogy beszédének lényegét ekként rögzítettem magamban: a márciusi rügyeket megdermesztheti a Vatra szele), az Etéden élő (az ünnepség után nemsokára Magyarországra menekülő!) *Gelu Pateanu* műfordítóval, kultúránk régi barátjával ölelkezhetünk össze az emlékműről messze világló VILÁGSZABADSÁG felirat alatt. *Gábor Dezső* tanár, az RMDSZ helyi szervezetének képviselőjében méltatta e nap jelentőségét, mikor négy évtizedes sötét elnyomatás után újra tisztelghetünk Petőfi Sándor emléke előtt. Éspedig azokkal a román barátainkkal, akik egy szabad, demokratikus, teljes jogegyenlőségen alapuló társadalomépítés hívei. Hittük, hogy végre megvalósul Bem tábornoknak Erdély népeihez intézett felhívása: "Magyarok, szászok, románok: nyújtsatok egymásnak testvérkezet!"

Gelu Pateanu szavait hangszalagról másolom ide.

“Testvéreim!

Az ötven esztendő alatt, amíg szellemi rabságra voltam kárhozthatva, mindig azt reméltem, hogy egyszer, amikor szabadon fogok itt állni önök előtt, méltán és teljességgel hozhatom román íróemberként Önöknek és Petőfi emlékének a román kultúra hódolatát. Sajnos, megint csak a magam nevében beszélhetek, mert nem bízott meg senki sehonnan semmivel. Az egyetlen megbízóm: a lelkiismeretem. Az a lelkiismeret, amelyik arra készítetett az elmúlt ötven esztendő alatt, hogy súlyos vádak terhe alatt menjek, akarjak és szeressek magyarbarát lenni. Miért éppen magyarbarát? Úgy rázott össze engem a sors a magyarokkal. Ez nem azt jelenti, hogy másnak nem vagyok ugyanolyan barátja. De ott izzik bennem, hogy akit a legjobban ütöttek, mindig amellé szerettem állni. Néha rogyadozó térdrel, de makacsul összeszorított fogakkal.

Többször voltam itt, többször mertem szót emelni. Ma már nem ezt teszem. Hanem vadul fogok ordítani. Mert olyan dolgokba ütközöm, amiket nem lehet hallgatással meg nem történné tenni, nem lehet mindenféle szelíd mosolyokkal elkendőzni.

Roppant sajnálom, hogy a világszabadság szimbólumához háttal kell állnom, amíg beszélek, de egyben úgy érzem, hogy ez fantasztikus támasz is a hátam mögött. Ennek a fedezetnek a nevében, ennek a gyönyörű elvnek a nevében kérek mindenkit, aki itt van, és aki nincs itt, azt is, hogy legyen türelmes, ameddig lehet és muszáj türelmesnek lenni, és a hídfő másik oldalán óvakodjék a szélsőséges gondolkodástól. A világszabadság mindnyájunké. Amikor Petőfi megfogalmazta, nem tette hozzá, hogy ezé vagy azé a nemzeté...”

Sajnos, az újra fellángoló nacionalista-soviniszta indulatok bemocskolták ünnepünket.

Másnap már egyfolytában csengtek a telefonok: hallottuk-e, mi történt Szatmáron, Marosvásárhelyen? Betörték az RMDSZ székházába és a református egyházi hivatalba, *Sütő András* kórházba került, szélsőséges uszítók *Tőkés László* és *Király Károly* felakasztását követelték... Hová vezet, hová vezethet mindez?!

A józanul gondolkodó kolozsváriak március 8-án bejelentették, hogy felzárkóznak a romániai forradalom szülővárosa, Temesvár mögé; elítélik a mesterségesen kielezett román-magyar viszályt, az országszerte tapasztalható uszítást és manipulációt, a diktatúra hajdani hangadóinak ma is zavart keltő csaholását. Mindenképpen útját kell állni a teljes destabilizációnak, le kell csillapítani az indulatokat – fogalmazódott meg az egyértelmű állásfoglalás –, különben másutt is elkezdődik a kirakatok bezúzása, ártatlan emberek bántalmazása. Hiszen a *Vatra Romaneasca* újabb tüntetéseket jelentett be ellenünk. (1990. március 19.)

Nincs szükségünk nemzetiségi prófétákra?

Öt esztendő telt el azóta, hogy az országvilág előtt “nemlétezőnek” nyilvánított cenzúra egyik teljhatalmú ura kiemelte Sütő Andrásról szóló írásomat (is) *Hazatérő szavak* című kötetem (Albatrosz Könyvkiadó, Bukarest, 1985) gépiratai közül. Akkoriban már rég nem jelenhetett meg nálunkfelé Sütőnek kötelete, de arra mégsem számítottam, amit vele kapcsolatosan ki mert jelenteni a félelmetes híri illetékes Elvtárs: “nincs szükségünk nemzetiségi prófétákra”. Ha neki nincs szüksége, az az ő magánügye. De miért nyilatkozik a nemzetiségi milliók nevében? Ki hatalmazta fel őt erre? Hogy ki, azt nagyon is jól tudtuk, ezért ítélt meg ezt követően úgy az akkori helyzetet, hogy beláthatatlan időre szellemi vakságra vagyunk ítélve. Furcsa fintora a sorsnak, hogy a diktatúra köpenye alatt felnőtt, és a decemberi fordulat után nyíltan

előlépet nacionalizmus épp Sütő András szemét találta ütészözelben. Akik a fütőkösöket a feje fölött megforgatták, és akik a régóta elhúnyt Bolyaiakat is agyonverték volna, ha netán valamilyen csoda folytán rájuk akadnak (miért is akartak kései utódaiknak magyar egyetemet?!), bizonyára ugyanúgy gondolták, mint Illetékes Elvtárs: nincs szükségük nemzetiségi profétákra.

A nagyvilág – amelyre Sütő András írásai (is) ablakot nyitottak – szerencsére másként vélekedik. Különben miért imádoztak a fel-támadás ünnepén világszerte annyifelé milliók, hogy a Bostonban megoperált és további kezelés alatt tartott Sütő András szemévilága megmaradjon?! (1990. április 15.)

Az erdélyi tévékultúra első hónapjai

A Kolozsvári Magyar Demokraták Tanácsának a megalakulása után mindenkinek volt önként vállalt vagy rábízott feladata bőven. Egy ideig napi négy-öt megbeszélésen vet-tünk részt – jórészt mind ugyanazok a személyek. De *Csép Sándort* valahogy szem elől tévesztettem. Annál nagyobb volt az örömem, amikor a korfordulót ígérő újesztendő első napjaiban viszontláthattam az általa beindított kolozsvári magyar tévéadás első műsorában.

Három és fél hónapi tapasztalatot próbálunk rögzíteni – egyszersmind a szabad televíziózás kezdeti gyakorlatának a tanulságait megfogalmazni –, amikor a beszélgetéshez hozzákezdünk. (Még a *Falvak Népe* rovatvezetője vagyok, de már a *Korunk* számára is dolgozom. Leendő *Korunk*-szerkesztőként ez az első írásom, amivel az “akié a tévé, azé a hatalom” felismerés jegyében szerkesztett súlypontos számhoz magam is hozzájárulok.)

– Sándor, induljunk ki abból, hogy mi történt karácsony és Újesztendő között?

– Te tudtad azt, hogy már december 22-én megszólalt a Kolozsvári Rádió? Az történt, kérlek szépen, hogy a régi rádiós kollégák – akiket 1985-ben szélnek eresztettek – elfog-

lalták a Dónát úti stúdió épületét, URH-án kapcsolatot teremtettek a zsuki adóval, és már estefelé műsorral jelentkeztek. Románul és magyarul is. Később, amikor a Magyar Demokrata Szövetségben felmerült, hogy segítenünk kellene a rádiósokat, akkor kerültem én a stúdióba. De már azzal a meghagyással, hogy próbáljunk tévéműsort is csinálni. Addigra már munkába lendültek a tévé régi emberei is, akik – mielőtt felszámolták volna őket – 1985-ig az állandó jelleggel Kolozsvárt tartózkodó közvetítő kocsinak a munkatársai gárdáját alkották. Összeszedtek néhány videomagnót, kapcsolatba léptek a feleki tévérelé-vel, működőképes állapotba hozták a stúdióban talált felszereléseket, és január 2-án vagy 3-án – olyan forgatagban éltünk, hogy pontosan nem is tudom megmondani, melyik napon – beindulhatott az adás.

– Ha a napra nem is, de arra bizonyára még emlékszel, hogy mit mondtál, amikor a tévé-nézők előtt megszólaltál?

– Csak azt tudom, hogy izgalmamban egy-más után kétszer is jó napot kívántam, mert rendkívüli öröömre szolgált, hogy újra anyanyelvünkön köszönhetem nézőinket. És akkor én is V-t formáltam az ujjammal, és azt mondtam, hogy: győztünk! Hát persze a teljes győzelemig még eltelik egy kis idő, de ezzel indult az adás. Első intrjúalanyom pedig *Kántor Lajos* volt, az RMDSZ akkor Kolozs megyei elnöke. Különben magad is az első napok egyikén mutattad volt be az újjászületett *Falvak Népet*...

– Ugyanakkor, amikor az RMDSZ román nyelvű lapja, a *Szilágyi Júlia* és *Marius Tabacu* szerkesztette *Puntas* megjelent. Marius barátunknak tudtommal az volt az első kolozsvári tévés jelentkezése. Később állandó belső munkatársaddá vált. Hányan is dolgoztok tulajdonképpen?

– Akik csak tévéműsorokkal foglalkozunk? Hát ezt még magamról sem mondhatom el. Amióta kineveztek főszerkesztő-helyettes-

nek, rádiós ügyekkel is foglalkoznom kell. Néhány hete számíthatok már Marius Tabacu és *Maksay Ágnes* közreműködésére...

– Úgy emlékszem, hogy harminc helyet kértél...

– És kaptunk huszat. Ennyi ember van összesen a heti 105 perc tévéadásra és a napi négyórás magyar rádiózásra. Végeredményben mindannyian a Rádiónál vagyunk alkalmazásban, kezdenek már dolgozni a régi rádiósok közül is néhányan, bár rendkívül félnek rivaldába állni...

– Miként ítéled meg a kolozsvári magyar adás eddigi fogadtatását?

– Példátlan volt a lelkesedés és az odaadás. Napokon át tízen-tizenötön hívtak telefonon. Mások levélben vagy személyesen fordultak hozzám: bármire van szükségünk, csak szóljunk, mert segítenek. Az volt a legmeghatóbb, hogy értelmiségiek jelezték: akár fizikai munkát is hajlandók végezni, csak valahogy tartuk életben ezt az adást. Az önzetlenség és a közösségi ügyszeretet számtalan felemelő példájával találkozhattam. (...)

– Miként látod az erdélyi magyar televíziózás jövőjét?

– Pillanatnyilag a Kolozsvári Televízió heti öt órát sugároz, és ebből 105 perc áll a magyar adás rendelkezésére. Eddig jórészt az ún. tűzoltómunka igényeinek rendeltük alá a műsoridő jelentős hányadát. Odafigyeltünk az éppen aktuális, olykor drámai eseményekre, és próbáltuk normális mederbe terelni a konfliktusokat. Az az érzésem, hogy mind a magyar, mind a román értelmiségiek mozgósításával sikerült megakadályoznunk az indulatok elszabadulását.

– Román hofitársaink részéről egyébként milyen visszajelzéseket tapasztaltál?

– Hát, kérek szépen, nagyon sokan öröngenek, hogy már megint magyarul szól a tévé, viszont ezek mégiscsak kisebbségben vannak azokhoz képest, akik elismeréssel szólnak adásainkról. Egyetlen dolgot persze ők is hiá-

nyolnak: miért nem látjuk el román felirattal közérdekű műsorainkat? Teljes mértékben igazuk van: számunkra rendkívül fontos, hogy a román közönség megismerje nézeteinket, értse szándékainkat, hogy első kézből, közvetlenül értesüljön a romániai magyarság álláspontjának a korrektségéről. De nemcsak mi érezzük fontosnak azt, hogy megértessük magunkat. A Nemzeti Egység Kolozs Megyei Tanácsa részéről is többen megjelentek – *Octavian Buracu* elnökkel az élen – kameráink előtt, hogy közvetlenebb kapcsolatot teremtsenek az erdélyi magyarsággal. A román értelmiségiek közül nagyon sokan érezték azt, hogy amit a központi tévé munkatársai és bizonyos sajtóorgánumok művelnek, azt valamiképpen ellensúlyozniuk kell. Olyan személyiségek segítettek munkánkban, vettek részt műsorainkban, mint *Ion Aluas*, a szociológia professzora; aztán a híres sebész, *Bologa* professzor; nagyon jól fogott, hogy a legkritikusabb helyzetekben mindig számíthattunk *Camil Murasan* történész-professzor megmondokoztató érvelésére; és még nem is említettem *Ocavian Bratilat*, a Szabad Európa munkatársát... Azt hiszem, sikerült bizonyosságot tennünk arról, hogy a hagyományos erdélyi tolerancia érvényesítése ma is lehetséges. És ez talán nem is olyan kevés. (...)

– Műhelyteremtések történetéhez hozzátartozik az is, hogy nagyon sokan segítettek benneteket felszerelésekkel, különféle adományokkal...

– Mindenkit név szerint nem tudok felsorolni, hiszen magyar, norvég, holland, belga, francia egyesületek, intézmények és magán-személyek egyaránt segítettek stúdióinkat. Az első szállítmány a Magyar Rádiótól és a Magyar Televíziótól, illetve a Pécsi Mechanikai Művektől érkezett. Nagyon sok szalagot kaptunk, keverőpultokat, stúdiómagnetofonokat, terepmagnókat. Ez még januárban történt. Közben a győri vagongyáriak gyűjtést rendeztek számunkra, és abból vásároltak rádiósfel-

szereleket. Egykori kollégám, *Fischer István* sem feledkezett meg rólunk: óriási szállítvánnyal érkezett haza ifjúkori városába. Hozott tévékamerákat, monitorokat, hangosító berendezést, telexet, sokszorosítót, mindent, amiből berendezhettük a tévéstúdióinkat. Aztán jelentkezett Kanadából a Kolozsvárról elszármazott *Bíró Zsigmond* rádiós, aki szalagokkal és riportermagnóval igyekezett segítségünkre lenni. *Dévai Nagy Kamilla* londoni fellépti díjából szerzett nekünk kamerát. (Addig csak egy kamerával dolgozhattunk, ami roppant megnehezítette a munkánkat.) Na és ne hagyjam ki *Csoma Judit* kolozsvári származású színésznőt: rengeteg anyagot kaptunk tőle is. És a sort folytathatnám a Soros Alapítvánnyal, a Magyarságkutató Intézettel... (1990. április 15.)

A gazdaköröktől az EMGE újjászervezéséig

Először Székelyudvarhely vidékéről, majd Háromszékről érkezett a hír, hogy már január elején újraalakultak a falvainkban hajdan nagy népszerűségnek örvendő, létfontosságú szerepet betöltő gazdakörök. Később Gyergyóból, Felcsíkból, a kolozsvári Hóstátból, az Érmellékről és más tájegységekből kaptunk jelzéseket falvaink hasonló önszerveződéséről. A mesterségesen kiürített falusi településeken ismét kezdtek újjáépíteni a csűröket, műhelyeket; kimondták, hogy a gazdaköri összefogás eredményeként közösen akarják használni az erdő- és munkagépeket; ismét talpraállítják a házi- meg a kisipart.

Időközben a gazdamérnökök önszerveződése is egyre többet hallatott magáról. 1990. február 26-án megalakult a Romániai Magyar Mezőgazdászok Kolozs Megyei Szövetsége, mely azzal a felhívással fordult az ország magyar ajkú mezőgazdászaihoz, hogy más megyékben is hozzanak létre hasonló szervezeteket. Mégpedig azzal a célkitűzéssel, hogy – miként a gazdakörök – az RMDSZ helyi és országos szervezetének keretében megteremt-

sék a gazdálkodni vágyók szakmai és érdekvédelmi szövetségét, mely tömörítené mindazokat a főiskolai és középfokú végzettségű szakembereket, akiknek elméleti és gyakorlati tevékenysége a mezőgazdasághoz, illetve annak háttérágazatához kötődik.

Most már csak az volt hátra, hogy a szaktanácsadást igénylő, az anyanyelvű agrárműveltség magasabb szintre emelésében közvetlenül érdekelt gazdatársadalom és az agrárértelmiségiek szövetsége egymásra találjon, a két – egyidőben alakult, párhuzamosan építkező, ám egymásra utalt – szervezet között szerves kapcsolat jöhessen létre.

Kapóra jött a romániai Magyar Mezőgazdászok Szövetségének (későbbi nevén: RMGE) országos tanácskozása március 25-én. Nincs mire várni – fogalmazták meg rendre Bihar, Fehér, Hargita, Kolozs és Szilágy megye küldöttei Kolozsváron –: mondjuk ki az EMGE (Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület) jogutódként működő érdekvédelmi és érdekképviseleti szervezetünk megalakulását az RMDSZ keretében.

A szaktanácsadás és ismeretterjesztés megszervezése mellett különösen a közép- és felsőfokú anyanyelvű szakoktatás újrarendezését tartották rendkívül fontosnak az egybegyűltek. A szövetség nyilvánítsa ki, hogy ragaszkodunk az agrárműszaki értelmiség anyanyelvünkön történő képzéséhez – fogalmazták meg többen is. Ha Kolozsváron le is építették a mezőgazdasági főiskolán hajdan szép számban működő tanteröket, a termelésben és a kutatásban épp elegendő szakemberünk dolgozik, akik már bizonyosságot tettek arról, hogy a felsőoktatásban is megállják a helyüket. Ugyanez a helyzet a mezőgazdasági szaklap(ok) szerkesztésével és a szakkönyvkiadás újjászervezésével is. Amióta *Szalay András* nyugdíjba vonult (1985), a Ceres egyáltalán nem adott ki magyar nyelvű mezőgazdasági szakkönyvet. Azelőtt is elenyészően keveset jelentetett meg, és korántsem a korigényeknek

megfelelőeket. Pedig évek óta kész kéziratok várnak a szerzők fiókjában. A megújult Falvak Népe-nél is egyre többen kopogtatnak. Az erők felmérésével és tervszerű megszervezésével el kellene érniünk, hogy gazdaságszervezésünk mielőbb a maga hasznán mérhesse fel az agrárszakírás műhelyeinek teremtő fáradozását. (1990. április 16.)

“Nincs-e okunk önmagunktól félni?”

Erdélyi közművelődésünk térképén a Nagy-Homoród mente még a hetvenes években is amolyan “fehér folt” számított. Akkor kezdett hallatni magáról, amikor másutt a művelődési önszerveződés jegyében indult korábbi kezdeményezéseket rendre elsorvasztották, megfojtották vagy pedig – kiszajátították. Nem csoda, hogy az 1979-ben beindított Homoródmenti Művelődési Hét rendezvénysorozatára úgy tekintettek a Hargita megyei illetékesek, mint a nem kívánt gyermekalkalmas szokás: ha már nem akadályozhatták meg világra jövetelét, tudomásul kellett venniük a létezését. S ezt eléggé bosszúsán tették. Később pedig a bosszúállás sem maradt el, amennyiben a kezdeményezőket sorra leváltották, akit pedig nem lehetett, azt egyszerűen a rendezvény szervezésétől eltiltották.

Meglehet, hogy a hatalom épp szándékával ellentétes hatást ért el ezzel. Attól kezdve ugyanis a homoródmentiei már nem pusztán befogadói a nagyobb művelődési központokból kisugárzó – valójában házhoz szállított – szellemi impulzusoknak. A láthatártágító, igényszintnövesztő események oda vezettek ebben a szellemileg korábban ingerszegénynek tekintett környezetben, hogy az embereknek ma már hiányérzetük lenne, ha a pünkösdi előtti nagyhéten a rendezvény valamiért elmaradna. Mert ezidáig csupa olyan személyiségekkel találkozhattak, akikkel megoszthatták gondolataikat, s így érezhették azt is, hogy nem élnek elhagyatottan, és különösen nem szellemi elszigeteltségben. Ha nem is fogalmazták

meg maguknak, azt már sejtik: korántsem mindegy, hogy miként élnek. És nem csupán a saját szempontjukból. Hiszen nem csupán a nemzeti-nemzetiségi közösségért felelősséget vállalók tartoznak számadással nekik; ők maguk is létfenntartói saját körükben a nemzeti-ség és a nemzet közösségének.

Nem annyira másoktól kell(ene) félnünk – hangzott el az 1990-es rendhagyó rendezvénysorozat lélekfelszabadító megnyitóján szószékről és pódiumról egyaránt – sokkal inkább saját magunktól. Hiszen a mostani exodus nem csak a tájból, falvainkból és városainkból vonulunk ki – hanem történelmünkben is. Hargita megyében az év első öt hónapjában mintegy négyezer terhességmegszakítás történt – idézték a figyelmeztető számsorokat az előadók – ugyanakkor a lelkipásztor nélkül maradt gyülekezetek száma elérte a százat, öszre pedig minden jel szerint hétszáz tanítói meg tanári állás marad betöltetlenül. Az írástudók egy részének áruháza éppúgy öngyilkosság – hangzott el –, miként a növekvő arányú terhességmegszakítás. “Hát nincs-e okunk önmagunktól félni?” – visszhangzanak bennem azóta is *Keresztes Sándor* tiszteletes szavai.

Mert az oldott kéve sorsára jutván sem mondhatjuk azt, hogy nincs megoldás. A történelem mai kihívásaira nekünk kell választ adnunk. Elsősorban persze a tömeges menekülést kiváltó okokat kellene megszüntetnünk, s ezek tőlünk függetlenek. De aligha lehet mindent a külső okokra, a nagypolitika által diktált érdekszférák lefegyverző uralmi túlerejére hárítani. A magunk igazába vetett hitünk is lehet történelemformáló erő. Ezt ismerte fel 1943-ban Szárszón *Veres Péter*, 1989-ben pedig Temesváron *Tőkés László*. A Hallgatás Falát áttörő Tőkés volt a kezdet. Mert Marosváráshelyen kétszer is megmutattuk ebben az esztendőben: hogyha belső félelmünket le tudjuk gyűrni, a magunk igazának a fényét fel tudjuk lobbantani, akkor kénytelen

ránk figyelni a nagyvilág.

Európa újjászülésének hajnala itthon viradjon reánk, ne az exodus útján. Történelmi jelenléttel csak itt tudjuk kitölteni a rajtunk kérlelhetetlenül keresztül zúduló Időt. (1990. június 4.)

Segíthet-e rajtunk a finnországi svéd modell?

Finnországi és svédországi útra készülődöm, és ahelyett, hogy útikönyveket tanulmányoznék, a finnországi svéd költők antológiáját (*Tanács boldogoknak*. Bp., 1990.) olvasom. Kíváncsiságot, felfedező kedvemet ugyancsak fokozza, hogy a romániai magyarság önszerveződése, a jogállamiságért és a demokratikus életkeretek megteremtéséért vívott eddigi harca során gyakorta emlegettük a finnországi svéd modellt, s ezen belül is Aland tartomány példáját. Ahol az alkotmány biztosította jogok "elképesztően széles körűek".

Egy nép életérzésének sosem a politikuskok, hanem a költők a hiteles kifejezői. A követésre méltó finnországi svéd modell ígéretes távlatában sem feledhetem immár Per-Hakon Pawals groteszk vízióját: "Az utolsó ló vodkát iszik/ itt a városi bárban műanyag-/ szívószállal. Hogy felejtse./ mondják. De hát mit kéne felejténie?// Mellette a magas-ülésem, enyhén/részeg, ül az utolsó finnországi svéd./ nyugdíjas villamosvezető/Sibbóból.// A szomorú pár muzsikál:/ az öreg *Az anyanyelv dalát* énekli./ a ló dobogja hozzá az ütemet.// Zárórákor/éjfél tájban./ mikor csak a csillagok virrasztanak./ látni Sibbo fiát/ amint fölkapaszkodik a gebe hátára." (*Az utolsó ló vodkát iszik...*) Ha a finnországi svéd költők ilyen kétségbeejtőnek látják, így érzékelik a kisebbségi léthelyzetet, akkor mit szólunk mi? És velünk együtt a csehszlovákiai meg a jugoszláviai magyarok? Elképzelhető, mennyivel tragikusabb ott és akkor a helyzet, ahol és amikor az állampolitika rangjára emelt "nemzetvallás" szabja meg a többségi viszonyulását. Ebben az

erőterben a toleranciának, a sokat emlegetett európai, illetve az erdélyi humánumnak aligha lehet valószínű esélye.

Könnyű belátni: akik az 1989 decemberében bekövetkezett romániai fordulat eufóriájában arra számítottak, hogy a jogállamiságot és demokráciát ígérő átmeneti hatalom egyből megvalósítja majd a kisebbségek teljes jogegyenlőségét, azok minden bizonnyal történelmietlenül gondolkodtak. És nem azért, mintha a Gyulafehérvári Határozatok gyakorlatba ültetése – akár hét évtizedes késéssel is – időszerűtlen feladat lett volna; ellenkezőleg: a sokat emlegetett Európa házba való belépés alapvető előfeltételének számít.

A történelem fintora, hogy amikor a román és magyar szellemi elit 1990 márciusában Budapesten a kapcsolatok új alapokra helyezéséről tárgyalt, Marosvásárhelyen akkor kezdődik a magyarelles pogrom. Amivel a romániai magyarságnak már a fordulat előtt számolnia kellett volna. Hogy idejében felkészülhessen rá. Annál is inkább, mivel az 1988-89-ben megjelent erdélyi magyar szamizdat, a *Kiáltó Szó* szerkesztői és szerzői nem mulasztották el felhívni a figyelmet erre a veszélyre. És itt nemcsak arra a cikkekre gondolok, amelyeknek a szerzője a pogrom várható bekövekezését latolgatja, hanem mindenekelőtt annak az erőtérek az elemzésére, amelyik ezt előkészítette. Akinek nem járt a kezében a *Kiáltó Szó* 1988/1-es száma, az a *Korunk* harmadik folyamának első számában (1990/1) is olvashatta az újraközölt *Beköszöntő*nek ezt a passzusát:

"Ma már nemcsak nacionalista állampolitika, hanem nacionalista hangulat is van Romániában. Az alaptalan veszélyérzet betáplálásával – »a magyarok követelik Erdélyt« – sikerült általános ellenérzést kiváltani velünk szemben. /.../ Ne képzeljük, hogy ha /.../ a piramis csúcs nélkül marad, sorsunk feltétlenül egyből jobbra fordul. Ott marad maga az épület, a Legek-legjét ma ajnározók sokasága,

azok, akiket elbódított a nacionalista mákony, s ők e csúcsra emelhetnek majd valakit, hogy minden menjen tovább úgy, mint azelőtt. Nem melengethetünk tehát illúziókat, nem várunk közeli megváltást.”

A *Kiáltó Szó* előrelátását az azóta eltelt idő, sajnos, nagyon hamar igazolta. Ám ne higgyük, hogy a nacionalizmus nyíltabb, agresszívabb továbbélése a diktatúra bukása után csupán romániai sajátosság. A Kárpát-medence magyar kisebbségeinek első konferenciáján derült ki (Keszthely, 1990. május 4-5.), hogy a kommunista hatalomgyakorlás utáni helyzetben a térség uralkodó nemzetei, amelyek most tanulják a demokráciát (némelek mímélik csupán), a Trianon óta velük egy államkeretben élő magyar nemzetrészekkel – amelyek korántsem a maguk elhatározásából, hanem az államhatárok megváltoztatásának következtében váltak kisebbségekké – már egyáltalán nem óhajtják megosztani a jogállamiság és a demokrácia lényegéből fakadó szabadságjogokat. Kizárólag a maguk számára tartanak meg azokat. Vagy ami még tragikusabb: egyik-másik inkább lemondana az autentikus nemzeti lét (ön)korlátozásmentes gyakorlásáról, csakhogy a kisebbségek ne részesülhessenek az önszerveződésüket elősegítő “előjogokból”.

Az Igazság fényét kellene tehát végre fellobbantani a trianoni térségben is; az Igazságét, amelyik minden különbejáratú Érdek fölött ott ragyoghatna megnyugtatóan. Csakhogy amennyire életbevágóan fontos ez a felismerés, a mindennapok gyakorlatából nézve épp annyira reménytelen. Elvégre egy elaknásított terület felszabadítása nem költői művelet. Ahhoz tűzserészek kellene. Márpedig a kelet-európai diktatúrák eltűnése is csak akkor lehet végérvényes, ha az új európai elrendezés tűzserészei a trianoni határsávok és az államhatárokon átnyúló etnikai övezetek robbanásveszélyét is megszüntetik. Sajátságos módon – és ez is bizonyára kelet-európai je-

lenség – nem politológus vagy kisebbség-szakértő fogalmazta meg keszthelyen ennek az elkerülhetetlen ártalmatlanításnak az elméleti alapvetését, hanem költő. A konferencia felemelő zárómózzanatának is beillő emlékezetes okfejtésében *Tornai József* ugyanis eképpen érvelt: minthogy a nacionalizmus eredendően vallásos képződmény – annak aureóláját ölti magára –, a dolgok természetéből következik, hogy a nélkülözhetetlen toleranciához csakis a “nemzetvallások” deszakralizálása, szekularizációja révén juthatunk. (1990. június 6.)

Az azonosságtudat fokozatai (egy hét Tangagárdében)

A letűnt diktatúra szellemi kényszerubbonyából kibújva 1990 nyarán hunyorgva szoktattuk szemünket az európai látóhatárhoz; eleinte még lélegzetet is úgy vettünk, mintha attól tartottunk volna: holnap-holnapután nem jutunk majd elegendő levegőhöz. Ami nem is csoda, hiszen olyan sokáig voltunk szellemi légszomjra ítéelve, hogy teljesen elszoktunk a teremtő gondolatok babitsi áramlásától (“Erdő nem egy van: de egy a szél”). A létminimum szintjére taszított milliók sorsában osztozó erdélyi magyar értelmiségiek számára nem is a vegetatív túlélésre berendezett életvitel, hanem a szellemi fuldoklás volt az elviselhetetlen.

Tizennégy évi kényszerszünet után eleve nem azzal a szándékkal utaztunk el feleségemmel és kislányunkkal Kolozsvártól több mint kétezer kilométernyire, hogy a dél-svédországi Tangagárdében is – ahol a Stockholmi Magyar Ökumenikus Önképzőkör harmadik nyári táborozását tartották – az erdélyi gondokat osszuk-szorozzuk; hanem hogy európai találkozásaink utolsó stációjában, skandináviai magyar barátaink körében lélekben végre kinyújtózkodhassunk. Rendkívül tanulságos volt, ahogy ez megtörtént. Délelőtt-délután előadás meg vita; befejezni, persze, egyiket

sem lehetett – csupán abbahagyni valamennyit. Miként is tudtuk volna kimeríteni például a kelet-európai diktatúrák helyébe lépő társadalmi berendezkedések kérdését? Hát az emigrációban élők identitástudatának szeizmikus változását, magatartásmodellük szűkszerű módosulását? Vagy akár *Határ Győző*, illetve *Szilágyi Domokos* költői világteremtését? Ám alig volt olyan előadás megvita, amelyiken ki ne derült volna: Európa holnapi arculatának a kiformalódása valamiképpen összefügg a mi erdélyi sorsunkkal is; tágabb értelemben: a kisebbségi kérdés megnyugtató, európai szintű rendezésével. (...)

Skandináviai magyar barátaink talán azóta sem tudják, hogy voltaképpen milyen nagy örömet szereztek nekünk az “erdélyi dolgok” iránti nagyfokú érdeklődésükkel. Hiszen éle-

tünkben először gondolhattuk végig korlátozás- és félelemmentesen, nyíltan és nyilvánosan a sorsunkkal összefüggő létkérdéseket; Európa harmadik újjászületésének hajnalán a romániai magyarság harmadik életkezdésének törvényszerűségeit.

Ne aggodalmaskodjál – csendült fel búcsúzásakor könnyekkel küszködő barátaink ajkáról a hazáig kísérő protestáns kánon. Idehaza pedig egyszer csak azon kaptam magam, hogy egyik közismert népdalunk dalmára ezt dúdolom: *Tangagárde messze van...*

Már akinek. Mert ha történetesen nem is lennénk ott a soron következő táborozásokon, akkor is tudjuk, hogy hol a helyünk és mi a dolgunk az Erdélyt újra magához közel érző Európában. (1990. július 10.)

CSEMNICZKY ZOLTÁN: Ítélszék

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI POLYÓIRAT

**Public literature and art monthly of the
Culture Department of Nógrád County.**

Prepared by Publisher Mikszáth.

Chief editor: József Pál

Chief publisher: Dr. János Németh

Address of editorial office:

H-3101 Salgótarján, Pf.: 270.

Tel: (0036) 32-14-386, 32-11-022

Pályázati felhívás

A Nógrád Megyei Közgyűlés, valamint a PALÓCFÖLD közéleti, irodalmi, művészeti folyóirat szerkesztősége 1992. évre országosan meghirdeti a hagyományos **MADÁCH-PÁLYÁZATOT.**

A pályázatra olyan, eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott művekkel lehet nevezni, amelyek elmélyült szakmai igénnyel mutatják be valóságunk közérdekűen időszerű kérdéseit, illetőleg, amelyek Madách Imre korára, életére, életművére, annak utóéletére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékot tartalmaznak.

A jelígs pályamunkákat három gépelt példányban 1992. december 1-ig lehet benyújtani a Palócföld Szerkesztőségének címére. (3100 Salgótarján, Rákóczi út 192. sz. Postafiók: 270.) Kérjük, hogy lezárta, külön borítékban mellékeljék a jelíge feloldását.

PÁLYADÍJAK:

1. Szociográfia, irodalmi riport, esszé, tanulmány kategóriában

I. díj: 50 000 Ft

II. díj: 30 000 Ft

III díj: 20 000 Ft

2. Versek, szépprózai művek kategóriájában

I. díj: 50 000 Ft

II. díj: 30 000 Ft

III díj: 20 000 Ft

Balassagyarmat város különdíja

Salgótarján város különdíja

Eredményhirdetés 1993. januárjában, a hagyományos Madách-ünnepség keretében kerül sor, amelyre a díjnyertes szerzőket külön értesítéssel hívjuk meg. A díjazott művek első közzétételének jogát a Palócföld folyóirat magának fenntartja. (Csak szakzsűri által közzétételre javasolt kéziratok sorsáért vállalunk felelősséget.)

A Madách-pályázat eredményhirdetését a folyóirat februári számában tesszük közzé.

**NÓGRÁD MEGYEI KÖZGYŰLÉS
PALÓCFÖLD SZERKESZTŐSÉG**

Alapítvány

A PALÓCFÖLD Szerkesztősége

PALÓC KULTÚRA ALAPÍTVÁNYT hozott létre.

Az alapítvány célja többek között a PALÓCFÖLD folyóirat szellemi műhelymunkájának fenntartása és gazdagítása, díjak, pályázatok alapítása és kiírása, valamint a történelmi Nógrád Megye (Nagykürtös, Losonc, Rimaszomba, stb.) művelődéstörténeti hagyományainak, szlovákiai magyar nemzetiségű alkotók és a lakosság kulturális feltételeinek javítása is.

Az Alapítvány nyitott bel- vagy külföldi természetes, illetőleg jogi személyek vagyoni (pénzbeli és dologi) adományai előtt, amelyről az Alapítvány Kuratóriuma köteles nyilvánosan elszámolni.

Az Alapítvány támogatóinak nevét vagy a cég címét, kívánság szerint a PALÓCFÖLD folyóiratban megjelentetjük, valamint kedvezményes reklámlehetőséget biztosítunk számukra a Mikszáth Kiadó könyvein és más, a kiadó által szervezett fórumokon.

Az 1989.XLV. 34. paragrafus szerint csökkentheti az Ön éves adóalapját az Alapítványnak felajánlott pénzüsszeggel.

Az OTP Nógrád Megyei Igazgatóságánál vezetett bankszámlánk száma: 5062-7.

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI POLYÓIRAT

30.- Ft